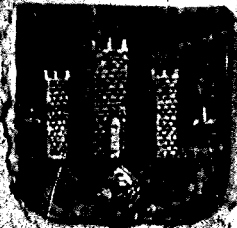

VAN WEGE DEN KONING.

DE HOOGE RAAD VAN ADEL, gebruik hebbende van de magt aan-
denzelfen verleend, bij besluit van den 20^{den} Februarij 1816, bevestigt bij

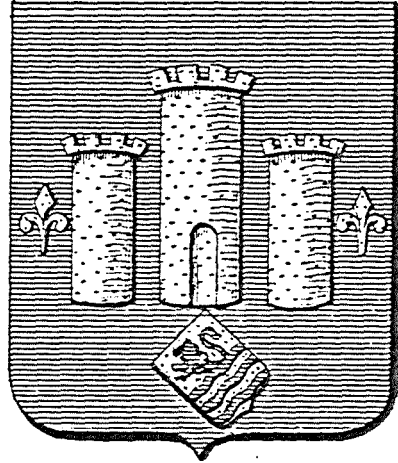
dezen *[Handwritten signature]*
ingevolge het, door *[Handwritten name]* gedaan verzoek, in het bezit van het navolgende Wapen:

Gedaan in 's GRAVENHAGE den *[Handwritten date]*

TER ORDONNANTIE VAN DEN HOOGEN RAAD.

[Handwritten signature] Secretaris.

EERSEL

43.

Vanwege den Koning

De Hooge Raad van Adel,

gebruik makende van de magt aan den Koning over-
leend, bij besluit van den 20ten februarij 1816, be-
vestigt bij deren de Gemeente Van Cersel
involge het, door haar gedaan Verzoek in het
besit van het navolgende wapen:

Zijnde van Laxiur, beladen met drie torens
verreids ter wederzijde, door een Sely alles van goud
en pointe een Schild van goud waar op een
Leeuw zwevende op een Lee, alles van Laxiur

Gedaan in 's Gravenhage den 16ten juli 1817

/ Geparaphend /

Mat. L. O' Groij ^{vt.}
Van Nijdrucht

/ onderstand /

Ter ordenante van den Hoogen Raad

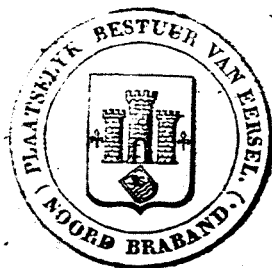
/ Gedueteind /

de Wacker Van den Secretaris

Voor Leesliedens Afschrift

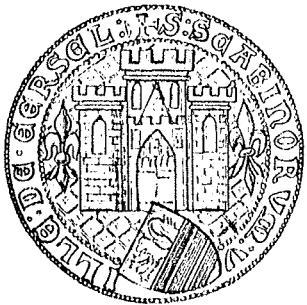
De Secretaris der Gemeente Cersel

J. J. J. J.

HET WAPEN VAN EERSEL.

Bij besluit van den Hoogen Raad van Adel van 16 Juli 1817 werd de gemeente Eersel *bevestigd* in een wapen, waarvan de officieele beschrijving aldus luidt:

„zijnde van lazuur, beladen met drie torens, verzeld ter weerszijden door een Lelij, alles van goud, en pointe een schild van goud, waarop eene Leeuw zwemmende op eene Zee, alles van Lazuur”.

Om de geschiedenis van dit fraaie produkt van heraldisch

vernuft te kennen, dient men eenige eeuwen terug te gaan en wel tot den 8sten Maart 1356, toen de schepensbank van Eersel met de overige steden en vrijheden van Brabant een verbond van onderlingen bijstand aanging en daaraan een zegel hing van den volgende vorm: op een versierden achtergrond een donjon met vier van den grond af opgetrokken lagere ronde hoektorens, waarvan twee zichtbaar, alle vlak afgedekt en gekanteeld; de donjon met een eveneens gekanteeld en bedaakt voorportaal, waarin de poort, die met hamei en dubbele deur gesloten is; onder de poort schuingesteld en dus daaraan als opgehangen een wapen, zijnde met drie drielingsbalken en met een schildhoofd met een uitkomenden leeuw; om alles heen in een cirkel het omschrift: „sigillum scabinorum ville de Eersel”.

De vragen rijzen, welke deze donjon en welke dit wapen is. Op de eerste moet ik het antwoord schuldig blijven. Hoewel zowel St. Willebrord als de hertog van Brabant hier goederen bezaten, is van geen kasteel sprake, terwijl toch bij dergelijke voorstellingen alles er op wijst,

dat bepaalde lokale gebouwen bedoeld zijn. Daarentegen blijkt het wapen een merkwaardig samenstel van bekende stukken, maar toch zoo, dat zelfs hij, die het niet voor eene paraphrase van dat der provincie Zeeland houdt, licht misleid wordt. Men dient te weten, dat de gemeenten vóór 1817 slechts zelden een eigenlijk gezegd wapen bezeten hebben en alleen de grootere gaandeweg en sedert de 15de eeuw daartoe gekomen zijn. Hoe die ontwikkeling in bijzonderheden geweest is, zou hier te veel plaats vergen; slechts diene, dat het niet zelden blijkt voortgekomen uit een ander wapen, dat de gemeente toen reeds eeuwen in haar zegel voerde, maar dat van haren hertog of heer was. Om een voorbeeld te noemen, zegelde de stad Breda oorspronkelijk met de voorstelling van een stadsmuur, waarover het schild van haren heer met diens wapen gehangen, hetzelfde, dat zij thans het hare noemt.

In de 14de eeuw groeit het besef van saamhoorigheid der landsbewoners, gelijk de bovengenoemde acte van het jaar 1356 mede bewijst, ontstaan de begrippen land en landschap als dragers van rechtspersoonlijkheid en duurt het niet lang, of ook deze gaan een wapen voeren, zooals vóór hen de natuurlijke personen deden. Welk het wapen is, dat in het zegel van Eersel gevonden wordt, blijkt, zoo men weet, dat Eersel gelegen is in het kwartier Kempenland der meierij van 's Hertogenbosch. zelf kwartier van het voormalig hertogdom Brabant. Kempenland voerde — gelijk moge blijken uit het schilderij van Van Thulden uit het begin der 17de eeuw, dat voor de stad 's Hertogenbosch vervaardigd werd en nog heden de burgemeesterskamer siert — van goud met drie drielingsbalken van sabel, met een schildhoofd van zilver; Brabant tot diep in de middeleeuwen, gelijk in eene elders gepubliceerde studie van mijne hand aannemelijk gemaakt is,¹⁾ van zilver met een leeuw van keel. Welnu,

¹⁾ Het wapen en de landkleuren van Noord-Brabant in Maandblad van het Genealogisch-Heraldisch Genootschap „de Nederlandsche Leeuw” Jg. 1924.

Eersel hecht om zoo te zeggen een adres aan zijn zegel, dat ons raadselachtig voorkomt, maar destijds volkomen duidelijk moet geweest zijn, en combineerde daartoe de wapens van Kempenland en Brabant.

Niettemin moet de plaats ondervonden hebben, dat haar donjonsymbool tot verwarring aanleiding gaf. Ook andere plaatsen als Daelhem, Duisburg, Etten, Genappes, Leuven, St. Oedenrode, Oisterwijk en Tilburg, om van de talrijke niet-Brabantsche niet te gewagen, voerden het. Daarom voegde Leuven er eene ster en de maan-sikkel aan toe, Oisterwijk twee kometen (die later voor pauweveeren versleten worden) en Eersel twee lelies, een even bekend als sierlijk heraldisch motief, dat ook in andere deelen van het rijk inheemsch was. Deze lelies zijn op alle latere zegels van Eersel aangehouden,¹⁾ ook op dat, waarvan een afdruk ingevolge art. 1 van het Souv. Besluit van 24 Dec. 1814 aan den Hoogen Raad van Adel opgezonden is. Uit dat verbasterd en verminkt zegel, dat inderdaad drie losse torens, de middelste beladen met een keper, als overblijfsel van het poortdak, alles van een verbluffend simpele constructie, vertoont is het wapen der gemeente ontstaan, dat bij gebrek aan belangstelling met de rijkskleuren geel en blauw omhangen is.

Het strekt der gemeente tot lof, dat zij thans tot mogelijke verbetering daarvan en herstel van vroegere fouten besloten heeft.

's Hertogenbosch, Juni 1926

J. P. W. A. SMIT.

¹⁾ Aan de vriendelijkheid van den Heer W. J. F. Juten, dank ik eenige afteekeningen daarvan.

Streekarchief Zuid-Oost Brabant

Postbusnummer 90150, 5600 RB Eindhoven.

De heer W.A. van Ham,
Noordsingel 140,
4611 SJ Bergen op Zoom.

Uw brief van

Datum

9 december 1987

Uw kenmerk

Ons kenmerk

87.1711b/me

Onderwerp gemeentewapen en -vlag gemeente Eersel c.a.

Beste Willem,

Hierbij mijn rapport 'Het wapen van de gemeente Eersel, een historische verkenning', waarin mijn voorstellen voor wapen en vlag op bladzijde 38 staan. Graag je commentaar op dit rapport, ook al is dit - gezien de tijd - al naar het college van B & W verzonden.

Met vriendelijke groet,

Jan Melssen

E E R S E L

De schepenbank

Het archief van schepenen van Eersel was in het begin van de 17e eeuw nog vanaf 1403 bewaard (AP, Hapert map 1), ± 1765 nog vanaf 1500 (AAE 12), thans met hiaten vanaf 1524.

Voortijds hebben 9 dorpen te Eersel recht gehoord, aldus GRAMAYE in 1610 (p. 103) en latere naschrijvers. Nadat 9 dorpen zich hadden afgesplitst in 1561 maakten Eersel, Duizel en Steensel nog één dingbank uit, waarin Eersel 3, Duizel en Steensel ieder 2 schepenen hebben. De bank werd gespannen te Eersel (van Oudenhoven 1649,30). De volgende plaatsen behoorden tot de bank van Eersel:

- Bergeijk	1283 (OB 395)	afgesplitst 1468 (stadsrecht)
- Casteren	1312 (Lat.,52)	afgesplitst 1561 (heerlijkheid)
- Dommelen	1312 (Lat.,52)	afgesplitst 1468 (met Bergeijk)
- Duizel	1312 (Lat.,52)	
- Hapert	1312 (Lat.,52)	afgesplitst 1561 (heerlijkheid)
- Hoogeloon	1311 (OB 860)	afgesplitst 1561 (met Hapert)
- Oerle	1254 (OB 254)	afgesplitst 1311-1334 (vrijheid)
- Riethoven	1312 (Lat.,52)	afgesplitst 1468 (met Bergeijk)
- Steensel	1312 (Lat.,52)	
- Westerhoven	1308 (OB 758)	afgesplitst 1468 (met Bergeijk)

Borkel en Schaft behoorden eveneens tot de bank van Eersel en zijn met Bergeijk daarvan in 1468 afgesplitst. Of de dorpen, die later tot de bank van Oerle behoren, ook tot de bank van Eersel hebben behoord, is niet bekend. Genoemde dorpen waren de consortendorpen van Eersel (RAEer 20 I,37v).

Schepenen van Eersel treden voor het eerst op in een akte van 1254 (OB 254), misschien al in 1249 (OB 235, BH 1983,118-119), vanaf 1283 samen met de hertogelijke meier of schout (OB 395,758,833 en 860). De oudste schouten zijn: Godefridus van Urle, meier in 1283 (OB 395) en Marcellus van Oerle, schout en rentmeester in 1308-1311 (OB 758,833 en 860). Vóór 1340 treedt ook nog de schout Henricus van Ghesel in het licht der historie (CDC 45038,48v en 50).

Uit de tijd van de stadhouders noemen wij in 1569-1571 Adam Quackelaers, officier en stadhouder der vrijheid Eersel (KHP Duizel).

Op 30 november 1380 maken Johanna en Wenceslaus van Brabant bekend dat zij omwille van de diensten gedaan en schade gedragen door hun onderdanen van de bank van Eersel aan deze de volgende privileges hebben verleend:

1. dat hun onderdanen van Eersel en de bank van Eersel zich ingeval van doodslag houden aan het recht van de stad Antwerpen;
2. dat men voortaan nergens binnen de bank mag dingen dan alleen binnen de vrijheid Eersel en voor schepenen aldaar, uitgezonderd daar waar het land van Brabant en het graafschap Loon gemeenschappelijk zijn en waar men zal dingen met hun mannen zoals vanouds gebruikelijk is;
3. dat hun onderdanen van de bank en vrijheid van Eersel voortaan geen last zullen hebben en dragen vanwege gevangenen te hoeden na de tijd dat hun (troepen) daar aanwezig en gehuisd zijn geweest (?) (AAE 166, origineel).

Jan IV van Brabant confirmeert deze brief op 9 september 1421 en vult deze aan met enkele punten, waaronder het bevel dat de schepenen altijd hun gericht zullen houden van 14 nachten tot 14 nachten (GAdB, Collectie aanvullingen, nr. 8060, p. 749-755).

Hertogin Johanna verleent op 10 juli 1387 aan de dorpen en vrijheden van St.Oederode, Oerle, Eersel en Oss het recht om de schepenstoel jaarlijks op St.Remigius te veranderen (Hermans, An.opgave, p. 144; Sassen dB 248).

Deze oorkonde zou in 1424 zijn bevestigd (Gramaye 1610, p. 103).

In 1425/1428 wordt gesproken van goederen in de dingbank van Eersel, voor schout en schepenen aldaar gerechtelijk opgewonnen (BP 1425/28,295v). In 1430 gaat Eersel te hoofde in Antwerpen (Ryl,262).

Op 3 januari 1479 bepaalt keizer Maximiliaan in zijn Blijde Inkomste dat die van Bergeyk, Westerhoven, Riethoven en Lommel (sic !) voor de bank van Eersel te recht zullen staan als de vrijheid van Eersel tenminste "haar goed recht" kan bewijzen (Hermans, An.opgave, p. 208).

Op 23 juli 1546 compareren voor schepenen van de vrijheid Eersel de schepenen van de vrijheid Bergeyk om de costuimen van hun bank, die eertijds heeft behoord tot die van Eersel, over te schrijven. De bank gaat te hoofde in Antwerpen, alhoewel zij in Kempenland in het kwartier van 's-Hertogenbosch is gelegen. Dit heeft dan ook tot gevolg dat zowel de schepenen van 's-Hertogenbosch als die van Antwerpen hun recht voorschrijven alhoewel beide verschillende costuimen hebben en verschillende vonnissen wijzen, die in tegenstelling tot elkaar staan.

De schout van Kempenland of zijn stadhouder zet op de dag voor Bamis in de bank 7 schepenen, die daartoe worden gedaagd en beëdigd. De oude schepenen zijn dan in het komende jaar raadsheren. Na dertiendag wordt in de kerk een jaargeding geleid en gedingd. Daarna dingt men van 14 dagen tot 14 dagen het gehele jaar door (Costuimen 1546). De stadhouder spant de bank. De kwartierschout mag alle vergaderingen bijwonen, doch in justitiezaken absoluut geen stem hebben (Reglement 1767, art. 4-5). Omstreeks 1765 is in het archief der schepenbank nog een oud costuimboek voorhanden (AAE 12).

Bij de vaststelling van het reglement op de politieke reformatie te Eersel op 1 oktober 1660 verandert het te hoofde gaan in Antwerpen in dat te 's-Hertogenbosch (GAdB, Collectie Santvoort 1, p. 716-725).

Het zegel van de bank van Eersel

Uit de periode 1254-1311 is geen schepenzegel bekend. De schepenen hebben toen met persoonlijke zegels gezegeld (OB).

Het oudstbekende zegel van de bank heeft gehangen aan een charter van 1337 (Abdij Postel), doch is verloren gegaan. Het volgende bekende zegel dateert van 1339 en vertoont een burcht waaronder het wapen van KEMPENLAND met uitkomende leeuw, alles vergezeld van twee lelies (t.a.p.).

Hetzelfde zegel treffen wij aan in 1356 en in de periode 1389-1519 (t.a.p.). Hetzelfde zegel ZONDER LELIES wordt voor het eerst aangetroffen in 1344 en in de jaren 1348-1383. Het bekendste voorbeeld hiervan hangt aan het stedencharter van 1355 (Sassen dB 121) en geeft als randschrift: + S'.SCABINORVM:VILLE.DE.EERSEL: (tekening in CvV).

Na 1383 wordt het zegel ZONDER LELIES niet meer aangetroffen, waardoor dit type ouder zal zijn als het type met de lelies.

In 1546 en in de jaren 1552-1613 (Abdij Postel) wordt een tweede type MET LELIES aangetroffen, dat qua stijl afwijkt van het oudere type van 1339.

Het wapen der gemeente Eersel

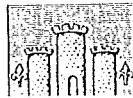
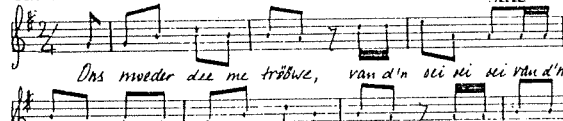
Op 16 juli 1817 BEVESTIGT de Hoge Raad van Adel de gemeente Eersel in het bezit van het volgende wapen: zijnde van lazuur beladen met drie torens vergezeld ter wederzijde door een lelie, alles van goud; en pointe een schild van goud waarop een leeuw zwemend op eene zee, alles van lazuur (PG 1689).

Naar aanleiding van de vereniging van de gemeenten Eersel en Duizel en Steensel per 1 januari 1923 besluit de gemeenteraad op 15 december 1924 zich te wenden tot de koningin teneinde bevestiging te krijgen van het wapen van de vroegere gemeente Eersel. Na een rapport van Mr J.P.W.A.Smit, rijksarchivaris, verzoekt de raad op 31 december 1925 Hare Majesteit om een nieuw wapen: van zilver met eene burcht van keel, vergezeld in het schildhoofd van twee lelies van hetzelfde en in den schildvoet van een schuingesteld en gedeeltelijk het gebouw bedekkend wapen, zijnde van goud met drie drielingsbalken van sabel met een schilhoofd van zilver, beladen met een uitkomende leeuw van keel". Het rapport van de Hoge Raad van Adel wordt Eersel op 17 januari 1928 vertronwelijk toegezonden met het verzoek het daar omschreven

wa
ze

© Van Zingen & Speule ©

Ons moeder dee me tröëve

Zege van de vrijheid
1344-1383

HET STREEKARCHIEF

ZUID-OOST BRABANT

Het gemeentewapen van Eersel

Eersel wordt in 712-713 voor het eerst genoemd als een zekere Engelbert, zoon van Gaotbert, met toestemming van zijn broer Verengoatus uit zijn vaderlijk erfdeel drie hoeven met een zaal(huis), een kleine hoeve en drie horigen met hun vrouwen en kinderen aan bisschop Willibrod schenkt. Later in die eeuw wordt ook nog een goederencomplex in De Hees aan de abdij van Echternach geschonken. Wat de abdij verder met die goederen heeft gedaan, is niet bekend. In het begin van de 13e eeuw is nog slechts sprake van één hoeve en geldcijzen.

De hertog van Brabant weet in 1203 de graaf van Gelre in deze regio buiten spel te zetten als deze laatste afziet van zijn rechten op het gebied

Zege van het schependom
1339 - ná 1383
emg zege van de
schepenen
± 1694

waar het landrecht van de Kempen geldt. Dit gebied was een onderdeel van het graafschap de Kempen, dat zelf weer was onderverdeeld in sub-graafschappen. Vast slaat dat Sint-Oedenrode het centrum van een van die onderdelen is geweest.

Onzes inziens echter ook Eersel, waar vermoedelijk Hendrik I, hertog van Brabant, een burcht heeft gebouwd ter verdediging van zijn gebied, dat hier grensde aan het graafschap Loon. Tussen 1213 en circa 1230 zal hij aan Eersel het vrijheidsrecht hebben verleend, waarbij hofvaart op Antwerpen werd opgelegd en de ingestelde schepenbank toestemming kreeg twee schepenzegels te laten maken: één voor de vrijheid zelf en één voor het rechtsgebied van de schepenbank dat een zeer groot deel van het latere Kwartier van Kempenland besloeg. In de loop van de 13e eeuw - misschien tegelijk met het vrijheids-

recht - verkreeg Eersel marktrechten. Vóór 1316 moet de burcht van Eersel zijn gestoopt of verwoest. De centrumpositie van Eersel is dan tanende en wordt langzaam maar zeker overgenomen door Oerle, dat tussen 1294 en 1309 het vrijheidsrecht van Jan II van Brabant verwierf.

In het eerste kwart van de 14e eeuw zijn ook beide schepenzegels verloren geraakt (op welke manier dan ook), reden waarom vóór circa 1340 twee nieuwe worden vervaardigd, wederom één voor de vrijheid en één voor het schependom. Het vrijheidszegel vertoont de burcht met

Zege van Eersel
± 1694-1815

een wapenschild, het schependomszegel dezelfde symboliek, echter met toevoeging van twee lelies als teken van rechtsmacht. Het wapenschild op het Eerselse zegel vertoont drie drielingsbalken en in het schildhoofd een uitkomende leeuw. De leeuw is die van de hertog van Brabant, de drielingsbalken zijn een herinnering aan het oude (deel)graafschap waarvan Eersel het centrum was, misschien zelfs wel van het graafschap van de Kempen. Daarom voerde ook Arnold van Beke in 1266 eenzelfde wapenschild. Hij was schout van de hertog van Brabant zowel in diens stad Den Bosch als in de Kempen.

Het zegel van de vrijheid (dus zonder de lelies) komt ná 1383 niet meer voor. De reden daarvoor is niet bekend. Het zal zijn zoekge-

van lazuur, beladen met drie torens, vergezeld ter wederzijde door eene lelij, alles van goud, en pointe een schild van goud, waar op eene leeuw zwemmende op eene zee, alles van goud' (16 juli 1817).

Dit wapen wordt vandaag de dag nog steeds gevoerd. Ook de voormalige gemeente Duizel en Steensel, die vóór 1810 en ná 1922 tot Eersel heeft behoord, kreeg in 1818 een wapen bevestigd (!), terwijl de burgemeester duidelijk te kennen had gegeven dat die gemeente tot dan toe géén wapens had gevoerd.

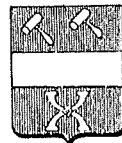
Het is te hopen dat de gemeente Eersel het oorspronkelijke wapen zal herstellen, evenals de oorspronkelijke gedachte achter de symboliek. Dit houdt een herstel in het wapen van de hertog, gecombi-

Thans in gebruik zijnde symboliek van de gemeente

neerd met het wapen van de Kempen, waarbij de burcht van Eersel als schikhouder kan fungeren. De lelies, ééns het symbool van Eersels rechtsmacht over het omliggende gebied, behoren oorspronkelijk met tot het wapen van de vrijheid (waar van de gemeente de rechtsopvolger is) en zouden niet in een nieuw gemeentewapen voor moeten komen. J.Th.M. Melssen
Streekarchief Zuid-oost Brabant

FAMILIEWAPENS

Cock (de) en de Kock
Bois le Duc

Coppens
Brab.

Coppens
Brab.

Coppens
Bois le Duc

'De Kroniek' is een Stichting geworden

Er zullen niet veel mensen zijn in de Kroniek' zeven jaar bestond, zag Kempen, die het begrip 'De Kroniek' niet kennen. Dat begrip staat voortbestaan van de rubriek was in geven. 'Rond de vergadertafel hebben we samen naar een oplossing penaren wekelijks op 'De Kroniek' en ze worden nooit teleurgesteld. Dat gaat echter niet vanzelf. Er zit een visie achter en een welbevust doel, maar vooral deskundigheid en inzet. Voor die eigenschappen te kent een groep mensen, die de toe- komst van de Kempen serieus neemt en daarom zoveel mogelijk hulp in de vorm van geld. Het ging dan wel niet om enorme bedragen, maar toch. Om met een gerust hart

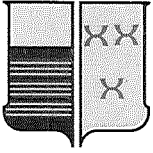
S T E E N S E L

Schepenbank

Het dorp behoorde tot de schepenbank van Eersel (zie aldaar); een eigen maat is bekend uit 1446 (BP 1216,28).

Gemeentewapen

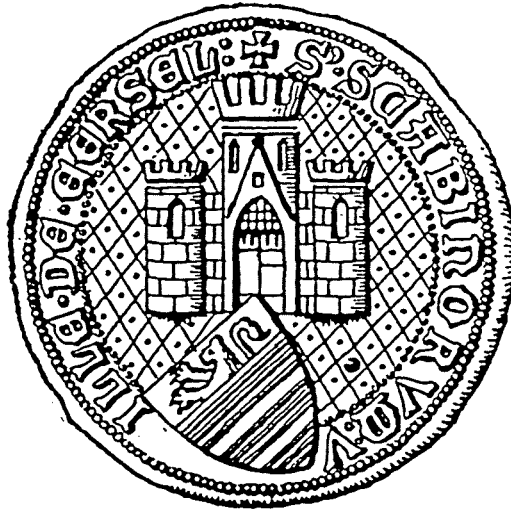
Zie onder Duizel.

Streekarchief
Zuid-Oost Brabant

Stadhuisplein 1, 5611 EM Eindhoven.

HET WAPEN VAN DE GEMEENTE EERSEL
EEN HISTORISCHE VERKENNING

onderzoek en rapportage door
J.Th.M.Melssen

Streekarchief Zuidoost-Brabant
december 1987

INLEIDING

Het wapen van de gemeente Eersel c.a. kan bogen op een lange geschiedenis, dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld het wapen van de gemeente Hoogeloon c.a., waarvoor een uitgebreid historisch onderzoek moest worden verricht om argumenten te verzamelen voor de samenstelling van een nieuw gemeentewapen.

Voor Eersel c.a. lijkt een dergelijk onderzoek niet direct noodzakelijk. Toch moeten de historische feiten op een rijtje worden gezet om een fout, die in het verleden is gemaakt, te herstellen, om de juiste betekenis van de symbolen te kennen en om de juiste kleuren vast te stellen.

In dit kader is het niet van belang dat met ingang van 1 januari 1923 de met Eersel verenigde gemeente Duizel en Steensel in de jaren 1818-1922 een ander wapen heeft gevoerd ('van lazuur, beladen met een beeld van St. Johannes van goud'). De dorpen Eersel, Duizel en Steensel maakten vóór 1810 deel uit van één juridische eenheid ('schepbank' of rechtbank). In onze streek is vóór 1810 alleen van juridische eenheden het gebruik van wapens of symbolen bekend, niet van administratieve, financiële of kerkelijke eenheden !

WAPENS EN ZEGELS

Toen de ridders in de tweede helft van de 12de eeuw gesloten helmen gingen dragen, kwam dat hun veiligheid zeer ten goede. Tegelijkertijd bleek echter dat het nieuwe hoofddeksel ook een bezwaar had: de ridders waren op het slagveld onherkenbaar geworden, zowel voor vriend als vijand. Om dit nadeel teniet te doen namen zij daarom een vast herkenningsteken aan, dat zij onder meer op hun schild plaatsten. Deze gekleurde tekens werden het symbool van de ridder die het voerde. Ze werden erfelijk omdat de aldus gekozen tekens van vader op zoon overgingen. Na de adel en de ridderschap gingen ook de geestelijkheid, de steden, de dorpen enz. symbolen voeren, al dan niet in een wapenschild geplaatst.

Dat ook de steden (collectieve gemeenschappen van vrije burgers) en nadien de vrijheden (plattelandsgemeenschappen waarvan de inwoners een aan de burgers van steden op enige uitzonderingen na gelijk statuut genoten) wapens of symbolen gingen gebruiken, zal zijn voortgekomen uit de behoefte aan een symbool van hun collectieve rechtspersoonlijkheid. Dit was noodzakelijk om zaken, die eigendom van de gemeenschap waren of om perso-

de taak alle steden, dorpen enz. aan te schrijven, die voordien een wapen hadden gevoerd. Gevraagd moest worden een nauwkeurige tekening in te zenden teneinde bevestiging van het wapen en registratie daarvan te verkrijgen. Alle lichamen, die tot dan toe geen wapen hadden gevoerd, maar dat voortaan wensten te gaan doen, moesten eveneens worden aangeschreven een voorstel of idee voor een eigen wapen in te zenden. Op 12 januari 1815 werd een oproep van 5 januari geplaatst in de Nederlandsche Staatscourant. Deze bevestigingen of verleningen geschieden op grond van een algemene machtiging door de koning van 20 februari 1816. Helaas was de kennis op het gebied van de wapens bij de gemeentebesturen niet bijster groot en de Hoge Raad van Adel was niet in staat nader onderzoek in te stellen naar de juistheid van de verstrekte gegevens. Veel gemeenten zonden een zegelafdruk van het laatst gebruikte zegelstempel van de schepenbank in zonder daarbij de kleuren van het wapen (als die al bekend waren) te vermelden. Alle wapens waarvan de kleuren bij de Hoge Raad niet bekend waren, kregen de Rijkskleuren (blauw en goud).

HISTORISCHE ONTWIKKELING

De gouw of het graafschap Texandrië.

Als wij het 'Oorkondenboek van Noord-Brabant' bekijken, zien wij daarin dat in de jaren 690-1192 sprake is van een gouw (*pagus*) of graafschap (*comitatus*) Texandrië. In dit graafschap worden plaatsen als Eersel (met De Hees), Diessen, Waalre, Budel, Alphen, Bakel en Deurne gesitueerd. De vroegste vermelding van Eersel vinden wij in het jaar 712-713 als Engelbert, zoon van Gaotbert, met toestemming van zijn broer Verengoatus uit zijn vaderlijk erfdeel drie hoeven met een zaal(huis), een kleine hoeve en drie horigen met hun vrouwen en kinderen aan bisschop Willibrord schenkt. De goederen zijn gelegen in de gouw Texandrië ter plaatse *Eresloch*. Willibrord geeft deze schenking door aan de abdij van Echternach, die in 784-785 van zekere Hodibald diens goederen in de *villa Hezia* ten geschenke krijgt (OBNB 5, 9 en 14). Eersel en De Hees komen niet voor in de bekrachtiging van de schenkingen aan Echternach door paus Alexander II op 6 mei 1069 (OBNB 31) en in de oorkonden betreffende Echternachse goederen in 1100/1110 (OBNB 34). Dit kan twee redenen hebben: of de goederen in Eersel zijn vóór 1069 afgestoten of zij hebben behoord tot de latohoven Diessen en Waalre, die wel in genoemde oorkonden voorkomen. In de

Echternachse cijnslijst uit het eerste kwart van de 13de eeuw wordt Eersel genoemd onder de cijnzen van Diessen met geldcijnzen, een eik en een hoeve (OBNB 134). Het cijnsbedrag (15 solidi en 57 denarii) staat in geen verhouding tot de 3½ stuiver, die in het cijnsregister van Diessen uit 1799 op St.Denis onder Eersel (half uit de akker 'Krekelbosch' en half uit het goed 'ter Heeze') staat geboekt (BH 1952,73). Misschien is de rest van het bedrag terug te vinden in het cijnsregister van Waalre (CvB 385 f° 159-160).

In 1100-1110 spreekt de aartsbisschop van Keulen van zijn voogd van Texandrië, graaf Hendrik, en van 21 schepenen. Deze schepenen moeten recht spreken en de rechten van de voogden (van Echternach) vaststellen, zowel in Waalre, Deurne als Diessen. De graaf van Gelre wordt in deze oorkonde als eerste getuige genoemd (OBNB 34; Steurs 796).

In 1192 schrijft de abt van Echternach aan keizer Hendrik VI een brief om de rechten van zijn abdij tegen de aanspraken van de aartsbisschop van Trier te verdedigen en noemt daarin een aantal bezittingen in Texandrië, de Peel en de Betuwe, die door de hertog van Brabant, de graaf van Gelre en andere heren als rijkslenen worden gehouden (OBNB 81). Nog op een 15de-eeuwse stedenkaart van Brabant komt *Taxandria* voor als gebied tussen Eindhoven en Helmond (AGN 2,252).

Het graafschap Campinia

De naam Texandrië wordt in de twaalde eeuw vervangen door Campinia. Stephelinus schrijft in zijn 'Miraculi S.Trudonis' omstreeks 1150 dat de gouw Texandrië dan Campinia wordt genoemd en beschrijft de streek als een uitgestrekte vlakte, geblakerd door de zon en niet geschikt voor menselijk gebruik (BH 1984,62). Eveneens uit de 12de eeuw dateert een mogelijke naamsverklaring voor het woord 'kempena', nl. 'terra inculta' of woeste grond (t.a.p.).

In de jaren 1195-1197 en 1200-1203 is de hertog van Brabant in oorlog met de graaf van Gelre. Vermoedelijk wordt in 1196 onder bisschop Boudewijn II van Utrecht (1178-1196) een lijst van 7 vrije leenmannen van de Utrechtse kerk opgesteld. De hertog van Brabant wordt daarin genoemd als leenman van o.a. *totam Kempineam usque Turnoutervoerde cum mancipiis, prediis, silvis, campis* (OBHZ I,73). Als de hertog van Brabant en de graaf van Gelre in 1203 bij huwelijksverdrag (de dochter van de hertog zal trouwen met de oudste zoon van de graaf) een aantal zaken regelen, blijken zowel de

In 1246 treedt Hendrik van Herentals op als schout van de hertog van Brabant *in Busco et in Campinia*, in twee oorkonden betreffende Lieshout (OB NB 118-119). Genoemde schout treedt op tussen 1235 en 1246 en mogelijk weer in 1249 (Jacobs 237). In de jaren 1207-1310 worden eveneens Hoogeloon, Bladel, Hulsel, Udenhout, Veghel, Oisterwijk en Sint-Oedenrode als gelegen in of op Campinia genoemd (OB NB 136, 243, 456, 569, 583, 829-830; Welvaarts, Bladel, 8; Manuaal Willem van Rijckel 352).

Wij hebben hiervoor gezien dat zowel de hertog van Brabant als de graaf van Gelre rechten bezaten in het graafschap Texandrië, dat omstreeks 1150 de naam *Campinia* krijgt. In de jaren 1203-1232 weet de hertog de graaf in dit oude graafschap uit te schakelen en kon hij een vertegenwoordiger in dit nieuwe district van zijn hertogdom aanstellen: de schout van Campinia, die tevens schout van zijn stad 's-Hertogenbosch is !

Voor de Meierij valt de noordgrens van het gebied van de *eninge* van Campinia aan te geven langs Oisterwijk, Vught, Sint-Oedenrode en Veghel.

Wij kunnen wel stellen dat het latere Kwartier van Kempenland en delen van de Kwartieren van Oisterwijk en Peelland tot *Campinia Brabantica* behoorden. Op bijgaand kaartje wordt het gebied van de 'eninge' aangegeven.

Het gebied ten oosten van de 'eninge' behoort onzes inziens tot de voogdij van de Peel, terwijl de heerlijkheden Geldrop, Heeze, Maarheeze en Budel respectievelijk aan de graaf van Gelre, de heer van Heeze, de heer van Cranendonk en het Marienstift te Aken behoren. Ook buiten de Meierij worden plaatsen in 'Campinia' genoemd. Deze behoren echter tot de Loonse/Luikse of Antwerpse Kempen.

In de eerste helft van de 14de eeuw vallen de volgende goederen nog onder het Rooise recht: te Sint-Oedenrode de goederen Ten Nuwenhuis, Ten Nuele, Ter Huls, Rijsingen, In den Broeke, In den Bossche en het oude goed van Wolfswinkel, te Schijndel land te Elde, te Veghel goederen aan de Zittert, te Breugel rogge-inkomsten, te Strijp het goed Ten Broeke, te Zeelst de goederen Ter Heyden en Ten Valgate, te Oirschot het goed Hersel te Notel en het goed Ter Scoere, waarmee vermoedelijk het gelijknamige goed onder Tongelre wordt bedoeld. Mogelijk heeft ook het goed Jekschot oorspronkelijk aan het huis van St.Oedenrode behoord (Latijnsboek 20,81,104,106,114; Stootboek 47-49,50v-53v,57v-58; LVB 30,165v).

Vanaf ongeveer 1350 wordt het Rooise recht omgezet in Brabants recht. De inschrijving van goederen, die volgens het Brabants recht werden gehouden, duiden mogelijk op een oorspronkelijk ander leenrecht.

Of wij in de ressortdorpen van Sint-Oedenrode, zoals die later voorkomen, een relict van het oorspronkelijke graafschap moeten zien, lijkt niet waarschijnlijk. Met zekerheid geldt dit niet voor alle ressortdorpen. Vast staat alleen dat de ressortdorpen in later tijd te hoofde gaan bij schepenen van Rode en leenmannen van Peelland, in alle zaken van lering en appel (Costumen 1546 art. 3). Ook heeft de vrijheid Sint-Oedenrode het recht van ingebod over Peelland bezeten (Cost. art. 2-3), dat in ieder geval van vóór 1375 moet dateren omdat dan wordt verklaard dat Helmond datzelfde recht bezit, echter met uitzondering van de poorters van 's-Hertogenbosch en van Sint-Oedenrode (Sassen, Oorkonden, 40).

De centrumfunctie van de vrijheid blijkt tenslotte ook uit het feit dat rond het midden van de 14de eeuw wordt gesproken over de *meierij van Sint-Oedenrode* in plaats van de meierij van Peelland (Stootboek 47v).

De Meierij van 's-Hertogenbosch en de Kwartieren

In de paragraaf over Campinia hebben wij kunnen lezen dat deze benaming met zekerheid nog in 1310 meer inhoudt dan het latere Kwartier van Kempenland. Toch komt in het laatste kwart van de 13de eeuw een nieuwe benaming op: de meierij van 's-Hertogenbosch, waarvan in 1288 voor het eerst sprake is (OBNB 430, vgl. 643, 739 en 842). Misschien is het voorkomen van een 'meier' in plaats van een schout van 's-Hertogenbosch in 1276 al een aanwijzing voor de naamswijziging van Campinia in Meierij (OBNB 352). In 1299 spreekt de hertog van de schout van 's-Hertogenbosch en van alle onderschouten onder het schoutambt en de schout van 's-Hertogenbosch in

kanselarij/administratie een 'eerste' plaats innam. Eersel moet die plaats dan ook vóór het midden van de 14de eeuw hebben ingenomen in het gebied van het latere Kwartier van Kempenland. Rond 1350 was die plaats duidelijk al ingenomen door Oerle (zie hiervoor).

Ook de benaming voor de Eerselse schepenbank kort ná 1312 wijst in een richting die het belang van Eersel kan aangeven: in plaats van de algemeen voorkomende benaming 'scabinatus' wordt gesproken van het *pretorium* van Eersel (CDC 542,28). Een 'praetor' is een opperhoofd, stadhouder, opper-rechter, aanvoerder enz. Alhoewel de term hier zeker zal zijn gebruikt in de betekenis van 'rechtbank' (schepenbank, dingbank) wijst het gebruik van deze term onzes inziens toch op een bovenlokaal belang, waarbij kan worden gedacht aan het Nederlandse woord *eninge*, dat wij echter in het Latijn als 'unitas', 'statutum' en 'ordinatio' tegenkomen (Panhuysen 68).

De term *eninge* komen wij echter ook tegen bij plaatsen als Oisterwijk (Coopmans 93), Hilvarenbeek (BP 1201,1), Rijsbergen (van Goor 377) en Kapelle-op-den-Bos (Latijnsboek 290). De eninge is een gebied met dezelfde rechtsregels. Tot Oisterwijk behoorden Haaren, Belveren, Udenhout, Enschoot, Heukelom en Berkel, oorspronkelijk ook Tilburg en Goirle (Hardenberg 58 en 70-71), tot Hilvarenbeek in ieder geval Diessen en Westelbeers. Kapelle-op-den-Bos was het centrum van een meierij, waarvan de schepenen hun rechtsmacht niet alleen over de vrijdom maar ook over de gehuchten Haasdonk en Ramsdonk uitstrekten (De Seyn I 667).

Het *pretorium* van Eersel omvatte de dorpen Duizel, Steensel, Hoogeloon, Hapert, Casteren, Bergeijk, Riethoven, Westerhoven, Dommelen, Borkel, Schaft en oorspronkelijk ook Oerle (OBNB 254). Onder Oerle kunnen onzes inziens ook de dorpen Vessem, Wintelre, Knegsel, Veldhoven, Meerveldhoven, Zeelst en Blaarthem worden begrepen, dorpen die na de afsplitsing van Oerle tot de schepenbank van deze vrijheid behoren.

Het feit dat de bank van Eersel - evenals die van Lommel, Bladel en Mierde - te hoofde ging te Antwerpen zou kunnen duiden op een oorsprong van dit recht in een periode dat de uitstraling van 's-Hertogenbosch nog niet zo groot was dat de bank van Eersel hofvaart op deze stad kon worden opgelegd. In dit verband valt op dat de door Hendrik I van Brabant nieuw gestichte *opida libera* Arendonk, Herentals, Hoogstraten en Turnhout, uit 1213, alle te hoofde gaan in Antwerpen. Oisterwijk, eveneens bij die 'opida' genoemd kiest zelf in 1230 voor 's-Hertogenbosch. Ook de latere - door de hertog opgelegde - hofvaarten in de Meierij hebben alle

DE SCHEPENEN EN DE SCHEPENBANK

Zoals de stand van het onderzoek thans aangeeft worden 'stedelijke' schepenbanken in de Zuidelijke Nederlanden voor het eerst in de 12de eeuw genoemd, in de Noordelijke Nederlanden in de 13de eeuw (AGN 2,224).

Voor de Meierij staat vast dat de oudste gegevens over schepenen betrekking hebben op schepencolleges van kerkelijke instellingen: Waalre, Deurne en Diessen (1100-1110) en Empel (1169) kennen wij als voorbeelden omdat de kerkelijke voogden ter plaatse niet altijd volgens de regels handelden (OB NB 34 en 66). Onder het abbatiaat van Steppo, abt van Averbode (1166-1189) kennen wij een rechtzitting te Woensel (Publications 1978,19).

Na 1200 worden de vermeldingen van dergelijke kerkelijke schepenbanken talrijker: Lithoyen (van de St.Remigiusabdij van Reims, 1200; OB NB 90), Reusel (van de kerk van Postel, 1206; OB NB 102), Bergeijk-Westerhoven (van de St.Jacobsabdij van Luik, 1218; OB NB 142), enz. Meestal is nog slechts sprake van een meier (*villicus*) ter plaatse, die samen met schepenen of ministerialen optreedt. Gaat een dorp in andere handen over, dan gaat dat ook zo met het gericht. In een aantal gevallen weten de voogden van de kerkelijke instellingen de rechtsmacht aan zich te trekken, zoals bijvoorbeeld in Budel, waar in 1263 sprake is van een meier en 4 schepenen van het Marienstift te Aken. Dit kapittel laat in 1307 vastleggen dat het benoemingsrecht van schout, schepenen en gezworenen vanouds een allodium van het kapittel is geweest. Dat een dergelijke verklaring nodig was blijkt uit een iets oudere oorkonde waarin de heer van Cranendonk - voogd van dat kapittel ter plaatse - spreekt van zijn schout en 7 schepenen aldaar (OB NB 290, 742 en 753).

Wereldlijke schepenbanken treffen wij in eerste instantie aan bij de *vrijheden*, die Hendrik I van Brabant heeft gesticht: 's-Hertogenbosch (1195), Oisterwijk, Arendonk, Herentals, Hoogstraten, Turnhout (1213), Eindhoven en Sint-Oedenrode (1232), Helmond (z.j., vóór 1241), enz. Later ook bij de kleine heren: Berlicum (1238; OB NB 185), Boxtel (1293, OB NB 503), Asten (1306; OB NB 728), enz. Is bij Berlicum in 1238 nog slechts sprake van het wereldlijk gericht (*iudicio seculari*), bij Boxtel en Asten wordt gesproken van respectievelijk schout, 6 schepenen en 3 mannen en van 2 schepenen. Laten we enkele voorbeelden nader uitwerken.

In 1195 krijgt Orthen, dat op dat moment al 'Bosch' heet, van Hendrik I van Brabant een keure, waarin sprake is van schout en schepenen (OB NB 77).

opgesomd. Naast 'villa' in deze oorkonde (OBNB 252) staat een inwoner van Eindhoven, in een andere oorkonde van hetzelfde jaar aangeduid als *oppidanus*. In deze laatste oorkonde wordt gesproken van schout (enkelvoud !) en schepenen van Eindhoven (OBNB 253). In de jaren 1292, 1306 en 1312 oorkonden de schepenen van deze vrijheid zelf, doch zegelen met hun persoonlijke zegels (*nostro sigillo/onsen aneghehangen segelen*) (OBNB 483, 714 en 876).

De stichting door de hertog van de 'opida libera' heeft tot gevolg dat de bewoners van het platteland naar de nieuwe vrijheden trekken, reden waarom de hertog en de heer van Breda in 1213 een overeenkomst sluiten (zie hiervoor). In 1218 geeft de hertog aan Willem Vos in leen *dat nyemant van des voirs. Willems ondersaten ynne des voirs. hertogen steden poirtrecht oft poirterscappe sal mogen werven* (OBNB 114). Wij kennen de juiste lokatie van Willem Vos' gericht(en) niet. Hij wordt vermeld tussen 1191 en 1229 en heet in 1222 burger van 's-Hertogenbosch (BH 1984,2-14; van Uytven 20). Ook de overeenkomst tussen de hertog en Boudewijn (heer) van Vught bevat een dergelijke bepaling: Boudewijn en zijn broer Daniel (heer van Oirschot) zullen hun lieden in de *libera villa*, met uitzondering van 's-Hertogenbosch, behouden (OBNB 160).

Een 13de-eeuwse voorvader van de heer van Boxtel krijgt van de hertog *dat sine lieden in negheene vriheit in Brabant poerteren warden en moghen dan ten Bosche, ende die moeten dan buicvast daer bliven woenende. Ende en doen si des niet, soe heeft hi alrehande dienst van hen, ghelijc dat hi heeft van sinen anderen lieden* in leen (Stootboek 47).

De hertog probeert dus duidelijk beperkende maatregelen te nemen om de toeloop van plattelandsbewoners naar de door hem gestichte vrijheden tegen te gaan. Onder de *opida libera* (1213) en *libera villa* (1232) behoorden met zekerheid 's-Hertogenbosch, Arendonk, Herentals, Hoogstraten, Oisterwijk, Turnhout, Sint-Oedenrode en Eindhoven, doch ook Helmond en Eersel zouden hiertoe behoord kunnen hebben.

De schepenbank van Eersel bestaat met zekerheid in 1254, als in een hertogelijke oorkonde betreffende Oerle schout Wellinus van 's-Hertogenbosch, schepenen van Eersel en 'mannen' als getuigen optreden (OBNB 254). In een particuliere oorkonde van 1283 treden de schepenen van de *villa* Eersel naast hoevenaars van de abdijen van Floreffe en Tongerlo op. Er is sprake van de hertogelijke meier, Godefridus van Oerle, van 6 schepenen van Eersel en van 9 hoevenaars; naast anderen zegelt de schout van 's-Hertogenbosch,

DE SYMBOLEN UIT HET ZEGEL VAN EERSEL

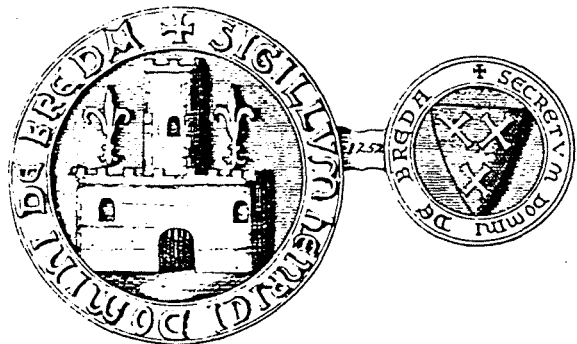
De burcht

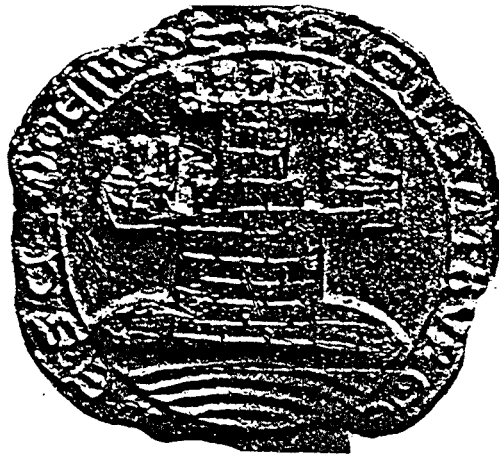
Zoals bekend wordt verondersteld komen binnen de huidige provincie Noord-Brabant de volgende gemeentewapens met 'burchten' voor: Berkel-Enschot, Breda, Eersel, Etten-Leur, Grave, Hoeven, Oisterwijk, Oud en Nieuw Gastel, Sint-Oedenrode en Tilburg, terwijl vóór 1942 ook Waalre tot dit lijstje behoorde.

Berkel-Enschot is in 1810 afgesplitst van Oisterwijk (Hustinx). Tilburg wordt in 1453 van de bank van Oisterwijk afgesplitst en krijgt op 28 maart van dat jaar van de hertog van Brabant toestemming een eigen schependomszegel te gebruiken. Daarnaast had Tilburg ook zelf een kasteel of 'stenen kamer' (De Lindeboom 1981,21).

De burchten (opgesteld 2 en 1) in het eerste en het vierde kwartier van het oude wapen van Waalre hebben - alhoewel ook Waalre een 'kasteel' rijk was - op zich niets te maken met Waalre omdat deze burchten zijn ontleend aan het familiewapen Van der Clusen, eens heren van Waalre en Valkenswaard. Etten-Leur, Hoeven en Oud en Nieuw Gastel hadden - in ieder geval in de 17de eeuw - 'kastelen'. Hoeven is mogelijk afgesplitst van de bank van Etten (Hustinx), terwijl dit laatste dorp in 1310 zelf uit de parochie Gastel werd gelicht (Taxandria 1906,114). Schepenen van Gastel zegelen al in 1291, doch uit 1296 is een zegel bekend met de drie schuinkruisen van de heren van Breda (Taxandria 1925,119; CSN 588). Elders kan men meer informatie vinden over de 'omwaterde huizen' van Etten, Hoeven en Gastel (Taxandria 1896,45-46; 1906,114; De Gulden Roos 1945,91-101).

Burchten zijn overigens niet de enige gebouwen die in gemeentewapens voorkomen. Ook kerken worden afgebeeld: in Lith de Lambertuskerk van Luik, in Vught de beide parochiekerken enz. (Maasdorpen 80-I,3; Varia V,19-54; BH 1976,26-30). De burchten van Breda en Grave worden als bekend verondersteld. Het zegel van Breda (1259) kan zijn ontleend aan dat van Hendrik, heer van Breda (1252) dat een ommuurde toren vertoont en naast de toren twee lelies. Het geheim zegel van de heer toont ons zijn eigen wapen (van Goor 60). Bergen op Zoom was in het bezit van dezelfde heer. Het gemeenschappelijk zegel van de poorters wordt genoemd in 1260, doch de oudste afdruk dateert van 1276.

Voordat de Eerselse zegels worden bekeken willen wij eerst onderzoeken of ook deze beide vrijheden burchten hebben gekend. Meestal wordt voor beide plaatsen het bestaan van een burcht aangenomen, voor Eersel echter niet. Daarom is vergelijking van Oisterwijkse en Rooise gegevens met die van Eersel noodzakelijk.

Oisterwijk

Oisterwijk ligt in Campinia en behoort derhalve tot het gebied, dat in 1203 door Hendrik I van Brabant werd verworven. In 1213 wordt Oisterwijk door de hertog tot zijn nieuw gestichte *opida libera* gerekend, terwijl deze vrijheid eerst in 1230 - op eigen verzoek - het recht van 's-Hertogenbosch verkrijgt. In deze oorkonde deelt de hertog mee dat hij aan die van Oisterwijk de *libertas* had verleend.

Van de schepenen van Oisterwijk is een zegel bekend van 5 september 1259 (CSN 618) dat als randschrift heeft + *SCABINOR(VM BVRGE)NSIVM DE OS(TER-VVI)IC*; het zegel van 1355 geeft als randschrift + *SIGILLVM:OPIDI:DE:OESTERVVIIC*:. Beide zegels vertonen een burcht (zie hiervoor).

Dat Oisterwijk een burcht heeft gekend blijkt uit de hertogelijk Brabantse leenregisters. In het zg. Stootboek (51), dat van 1350 tot 1374 in gebruik is geweest, wordt als inschrijving opgenomen: *die woeninghe in de prochie van Oesterwije die men heet tgoed ter Borgh met den molenen, lande, ceinze, broeke ende allen anderen haren toebehoerten*. Nog in 1419 is sprake van een beemd 'after *die oude Borch*' (De Lindeboom V,63).

Dat met 'woeninghe' niet de burcht zelf wordt bedoeld, blijkt uit een andere inschrijving in hetzelfde leenregister (48v): 'de borgh ende de woeninghe van Meghen'.

Al in de eerste helft van de 14de eeuw wordt Oisterwijk de naamgever van

het district waarin de vrijheid is gelegen (Latijnsboek 177). Het rechtsgebied van Oisterwijk wordt *eninge* genoemd en ook de cijnskring en het gebied van de gruit had een soortelijke omvang als het rechtsgebied (Latijnsboek 5; Stootboek 50v; CDC 45038). De tol van Oisterwijk wordt door de hertog in leen uitgegeven (Latijnsboek 132).

Oisterwijk is nooit als heerlijkheid verpand.

Sint-Oedenrode

Sint-Oedenrode ligt in het gelijknamige graafschap, dat een deelgebied is van het graafschap Campinia. Hendrik I van Brabant krijgt hier einde 1231 alle macht in handen en geeft het dorp in 1232 het vrijheidsrecht (*libertas*), zoals dat van 's-Hertogenbosch.

Omstreeks 1250 wordt gesproken van *Rodensis ecclesiae opidulum*, dus van de (kleine) sterkte van de kerk van Sint-Oedenrode (Heemschild 1977,25). Van schout, 7 schepenen, 2 mannen en 2 gezworenen van deze *stad* is sprake in 1311 (OBNB 835).

Het oudst bekende zegel hangt aan een oorkonde van 8 maart 1355 en heeft als randschrift + *SIGILLVM BVRGE(NTIVM D)E SA(NCTE) ODERODE*. Het zegel vertoont een burcht (zie hiervoor). De naam 'Sint-Oedenrode' wordt met zekerheid vanaf 1249 gebruikt (OBNB 229), misschien al in het eerste kwart van de 13de eeuw (OBNB 136).

Dat ook in Sint-Oedenrode een burcht heeft gestaan, is eveneens bekend uit het Stootboek. Het vroegste gegeven vinden wij echter in een oorkonde van 1311 (OBNB 835). In dat jaar geeft de hertog van Brabant 'een huis dat staat te Rode aan de Sint Odakerk' met alles wat daartoe behoort in leen uit. De leenman mag het huis 'beteren' maar moet het wel 'open' houden voor de hertog en zijn erfgenamen.

In het leenregister staat dit huis als volgt omschreven: *eenre woeninghen bi sente Oeden Rode ghelegghen met haren toebehoerten*. Met iets latere hand wordt hierbij geschreven 'shertogenhuys'. Het op dit register volgende Spechtboek (191) omschrijft het huis als: *Een huys geheyten des hertoghen huys, liggende tot sinte Oedenrode neven de kercke aldaer, mitte borchrecht daer om gaende daertoe behorende, ende is een volle leen*. In 1401 wordt aan de leenman toestemming verleend om het oude huis af te breken - omdat het bouwvallig was - en 'daer nevens op de *hofstad* op denselven grond' een nieuwe huizing aan te leggen (Heemschild 1977,26-27 en 29). Omstreeks 1350 is deze vrijheid naamgever van het district (Spechtboek 193v). Het rechtsgebied beslaat in de 14de eeuw slechts het gebied van de

vrijheid zelf. De oorspronkelijke situatie valt moeilijk te achterhalen omdat de hertog van Brabant door een ruil in 1314 deze verstoort lijkt te hebben. Wèl kent de vrijheid ressortdorpen, die in Sint-Oedenrode te hoofde gaan in alle zaken van lering en appel en de vrijheid herbergt de Leenbank van Peelland (Costumen 1546 art. 3 en aanhangsel).

Ook de oorspronkelijke cijnskring en gruitkring lijken verstoord te zijn door enerzijds de ruil van 1314 en anderzijds de uitgifte van een deel van de gruit van Peelland in 1328. Zo resteert slechts een kleine gruitkring voor Sint-Oedenrode (Spechtboek 192v).

De (halve) tol van Sint-Oedenrode is eveneens een hertogelijk leen (Spechtboek 190) en ook Sint-Oedenrode is nooit als heerlijkheid verpand.

Eersel

Hiervoor hebben wij al gezien dat Eersel tot het gebied van Campinia behoort dat in 1203 door de hertog van Brabant wordt verworven. Eersel zou tussen 1350 en 1375 als *opidum* voorkomen (van Uytven 62), doch de gegevens vóór 1312 spreken slechts van de *villa* Eersel (1283, OBNE 395). De Eerselse costumen van 1546 spreken éénmaal van *stadt* (art. 11).

De exacte betekenis van de begrippen 'opidum' en 'villa' staat niet vast. Wij hebben al gezien dat de hertog in 1213 spreekt van 'opida libera' en in 1232 van 'libera villa'. Een oorkonde van 1281 (OBNE 373) maakt het niet gemakkelijker door te spreken van *communitas opidi sive ville* van Oerle ! In de praktijk betekent het voorkomen van een plaats als opidum overigens niet dat vanaf dat moment die plaats ook telkens als opidum wordt vermeld. Zie als voorbeeld het volgende staatje.

plaatsnaam:	opidum:	villa:
Oisterwijk	1259 (OBNE 276) 1306 (OBNE 712) 1310 (OBNE 820)	1300 (OBNE 603) 1310 (OBNE 829-830)
Sint-Oedenrode	1311 (OBNE 835) ('stad')	1309 (OBNE 786) 1311 (OBNE 850)
Eindhoven	1232 (OBNE 165) 1293 (OBNE 492)	1253 (OBNE 252) 1285 (OBNE 418-419)
Helmond	1256 (OBNE 261) 1282 (OBNE 386) 1293 (OBNE 492)	1300 (OBNE 600)

Van schepenen van Eersel is bekend dat zij in ieder geval op 7 juli 1337 een gemeenschappelijk zegel gebruiken. De oudst bekende afdruk echter dateert uit 1339 (AP ch.Eersel 1 en 2). Binnen het randschrift + *S'SCABI-NORVM:VILLE.DE.EERSEL*: vertoont het zegel op een gerasterde ondergrond

en 87). Het leen bestond verder uit (2) de markttol van Eersel, (3) de tol te Cattenrijt (tussen Ravels en Eersel) en (4) 12 bunder heide te *Opheestert*. Wat betekent 'shertoghenhofstat' ?

Een *hofstad* is een stuk grond waarop een huis (=hof) - al dan niet met bijgebouwen - heeft gestaan, zoals blijkt uit een inschrijving in 1374: de *hofstad daer t huys op stont* (Spechtboek 193) en zoals eveneens blijkt als in 1401 het oude 's Hertogenhuis te Sint-Oedenrode wordt gesloopt: de hertog geeft toestemming om daarnaast *op de hofstad* op dezelfde grond een nieuwe huizing te bouwen (zie hiervoor).

Wij kunnen hieruit alleen maar concluderen dat *s Hertogenhuis* te Eersel vóór 1316 moet zijn verwoest of afgebroken. In de leenman van 1316 herkennen wij de *gheweldech* (=gevolmachtigd) *rentmeester ons heren tsertoghen van Brabant* (1308), die in 1311 optreedt als *schout van Oerle*; in beide functies telkens met de schepenen van Eersel (OBNB 758, 833, 834 en 860).

Voor Eersel is de rol van centrumplaats al omstreeks 1300 uitgespeeld, reden waarom in de bewaard gebleven oorkonden en registers Eersel niet voorkomt als naamgever van het district.

Het rechtsgebied van Eersel is zeer omvangrijk (zie hiervoor); de cijnskring en gruitkring zijn beperkter van omvang, doch beslaan met zekerheid hetzelfde gebied als de schepenbank ná de afsplitsing van de bank van Oerle. Over de tol van Eersel is hiervoor al gesproken en ook Eersel is nimmer als heerlijkheid verpand.

Uit al deze gegevens valt met zekerheid te concluderen dat ook de burcht van Eersel heeft bestaan als een 'huis van de hertog'. Vóór 1316 is deze burcht echter verdwenen. Niet onmogelijk is dat Hendrik I van Brabant na de verwerving van de Eninge van de Kempen (1203) in Eersel een versterkt huis heeft gebouwd ter verdediging van zijn territorium in het zuiden van - de latere - Meierij. De 'burcht' (*castrum*) van Oerle kon die rol niet meer spelen omdat deze (toen al qua verdedigings verouderde burcht) aan de kerk van Postel was overgedragen.

In hoeverre de verdwijning van de Eerselse burcht en het verlenen van het vrijheidsrecht aan Oerle met elkaar in verband staan, zal wel niet meer te achterhalen zijn.

Ook de kleuren zijn aanwijsbaar ouder dan 1610. Op het portret van de in 1531 overleden Joannes ab Aggere uit Hoogeloon (in de abdij van Tongerlo) komt het schild voor als 'in zwart drie drielingsbalken van goud en in een zilveren schildhoofd een zichzelf in een spiegel bekijkende zeemeermin van natuurlijke kleur (AT; HHC 131). Het wapen van het Kwartier van Kempenland bestaat uit een zwart schild met drie gouden drielingsbalken en een zilveren schildhoofd (Varia V,166).

Hoe komt het schildje met de drielingsbalken in het zegel van Eersel ?

Als wij de zegels van de schepenbanken in de regio bekijken dan blijken de wapens of (wapen)symbolen op die zegels in het algemeen afkomstig te zijn van de heer, in wiens naam de betreffende schepenbank recht spreekt. Deze heer heeft de bevoegdheid om schepenen te benoemen en om aan diezelfde schepenen toestemming te verlenen een zegelstempel te laten vervaardigen, waarvan hij (=de heer) de 'inhoud' bepaalt !

Voorbeelden van dergelijke toestemmingen zijn nog bekend uit Reusel (1435), Tilburg (1453) en Geldrop (1616). Ook is bekend dat als een gemeenschap een zegel zonder toestemming van de heer invoert, hij dit zegel kan laten vernietigen (AGN 2,220-222). Dat ook wijziging van de 'inhoud' van het zegel de toestemming van de heer vereist, spreekt vanzelf

Uit dit overzicht blijkt duidelijk dat bijna alle zegels de wapen(symbolen) van de heer weergeven, al dan niet gecombineerd met een of meer plaatselijke symbolen. Zijn er ter plaatse twee (gelijkgerechtigde) heren dan worden ook hun twee wapens in het zegelveld opgenomen.

Gezien het feit dat voor Eersel zelfs geen áánwijzing bestaat dat deze vrijheid ooit in andere handen dan die van de hertog van Brabant is geweest, moet de toestemming tot het laten snijden en tot de invoering van het zegelstempel wel afkomstig zijn geweest van de hertog van Brabant.

Het plaatselijk symbool - de burcht - wordt opgenomen. Daaraan wordt

het wapenschildje met de drie drielingbalken en de uitkomende leeuw toegevoegd. Dit kan niets anders betekenen dan dat de hertog het wapenschild van *Campinia* (of de graven van Campinia) heeft laten plaatsen vóór zijn eigen wapensymbool: de leeuw. Dat hij aan de gemeenschap van Eersel toestaat het wapen van Campinia in het zegelveld op te nemen kan samenhangen met het feit dat Eersel werd gezien als de centrumplaats van (een deel van) dit graafschap/rechtsgebied. Ook Arnold van Beke plaatst als schout *in Campinia* zijn ambtswapen in zijn zegel. Het is absurd te veronderstellen dat een hertogelijke functionaris als deze schout zijn persoonlijk wapen in het zegelveld van de gemeenschap van Eersel kon laten plaatsen !

De lelies

Smit veronderstelt dat de lelies in het hertogdom Brabant zijn ingevoerd door Hendrik I (1190-1235) en ziet de lelie als een teken van rechtsmacht (167 en 222). Een of meer lelies zien wij terug op de zegels van Leuven (1261), de heer van Breda (1252), Nieuw-Genepië (1274), de schout van Antwerpen (1264), enz.

In Eersel hebben de lelies duidelijk betrekking op de rechtsmacht van de schepenen en niet op de vrijheid zelf.

Het randschrift

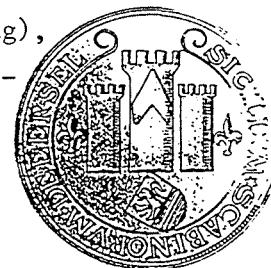
Dat het randschrift van het gemeenschappelijk zegel van Eersel de vrijheidsstatus niet tot uitdrukking brengt, zoals bijvoorbeeld dat van Oerle wel doet (+ *S'COMVNE LIBERTATIS D'SANDOERLE*), is van geen betekenis als wij het randschrift vergelijken met dat van andere vrijheden:

- Oirschot (1343): + *SIGILLVM:SCABINORVM:DE:OERSCOT;*
- Lommel (1346): + *S.SCABINATVS.DE.LVMELE;*
- Bergeijk (1468): *SIGILLVM SCABINORVM VILLE DE BERGEYCK.*

Hiervoor is ook voor dit zegel al duidelijk gemaakt dat dit zegel tot 1350 werd gebruikt als het gemeenschappelijk zegel van het schependom van Eersel, ná 1383 is dit zegel het enige in gebruik zijnde zegel.

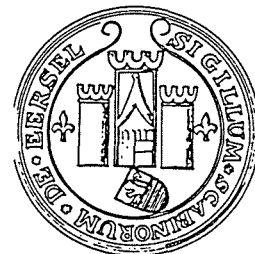
Het fragment aan de oorkonde van *schepenen en achtmannen der vrijheid Eersel* van 6 augustus 1667 (AAE 114) toont duidelijk aan dat dit zegel (ook gezien de 'punt') hetzelfde zegeltype is als dat uit de 14de eeuw. Juten zou in 1618 een ander type hebben aangetroffen (zie afbeelding), doch hiervoor zal een slechte afdruk als voorbeeld hebben gediend, omdat in 1620 ook het 14de-eeuwse zegel wordt gebruikt (CvV), evenals in 1667.

Type 3

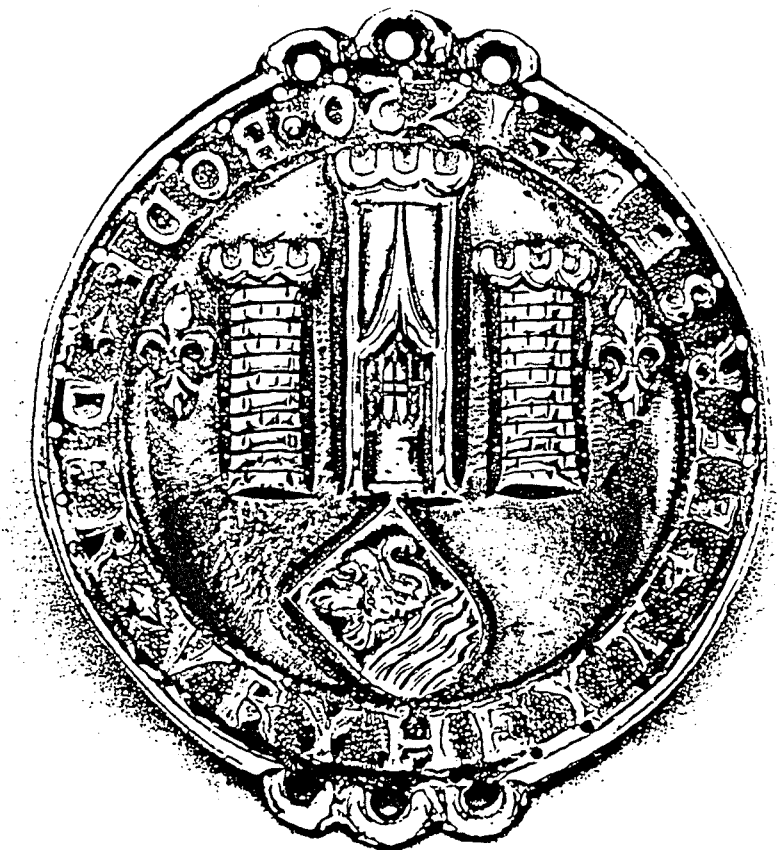
Waarschijnlijk is ook het stempel van type 2 verloren gegaan, mogelijk bij 'de brand van Eersel' in 1694.

In ieder geval is op 6 maart 1704 een nieuw zegelstempel in gebruik dat duidelijk drie losstaande gekanteelde torens laat zien, de middelste lijkt onder een spits toelopend dak een dubbele poort als ingang te hebben. Aan weerszijden van de torens staat een lelie (zonder voet). Het schuingeplaatste wapenschildje lijkt doorsneden, in de bovenste helft een uitkomende leeuw, in de onderste helft een negental golvende lijnen (AAD&S 340 nr. 53). Van het randschrift kan slechts een deel worden gelezen: *SIGILLUM * SCABI* * *EERSEL*. Bijna al-

le bekende afdrukken van dit type uit de jaren 1704-1747 zijn zwak afgedrukt onder een papieren ruit. Toch lijkt ook hier weer een tweede type naast het genoemde voor te komen. Een afdruk van 2 december 1741 geeft duidelijk als randschrift: *GILLVM * SCABIINORVM * DE * EERSEL*. Alleen het voorkomen van de *U* naast de *V* in 'sigillum' kan dit afwijkende type aantonen; het zegelveld is verder identiek (AA Bergeijk 955).

Dit zegeltype vinden wij eveneens terug op de uit 1720 daterende bodebus van Eersel in het Noordbrabants Museum. Binnen het randschrift *BODE DER VRYHEYT EERSEL 1720* zien wij een identieke voorstelling als type

3. De golven zijn hier maar vijf in getal, de poort in de middelste toren is voorzien van een valhek en de beide lelies zijn hier weer als zg. Franse lelies afgebeeld.

HET GEMEENTEWAPEN

Op 12 januari 1815 werd in de Nederlandsche Staatscourant n° 10 de oproep van de Hoge Raad van Adel van 5 januari 1815 geplaatst, waarin alle steden, dorpen enz. werd verzocht om vóór 1 mei a.s. een nauwkeurige tekening van hun wapen in te zenden, teneinde bevestiging en registratie daarvan te verkrijgen. Een herinnering van de gouverneur der provincie van 14 januari 1815 verscheen in het Dagblad der Provincie Brabant van 17 januari 1815 n° 5. Op deze beide publikaties reageert de provisionele burgemeester van Eersel op 17 maart 1815. In plaats van een nauwkeurige tekening neemt hij de vrijheid een lakafdruk van het wapen in te zenden *'het welk van oude tijden voor dorps wapen is gebruykt, en nog gebruykt word !'*. Hij omschrijft het wapen als verbeeldende drie torens, twee kleine leliebloemen en een schild onder de torens, waarin zich een *halve Leeuw uyt baeren* vertoonde. Het omschrift luidde: SIGILLUM SCABINORUM DE EERSEL (HRvA).

krijgen van het wapen van de vroegere gemeente Eersel. Aangezien, ingevolge het KB van 23 april 1919 (Staatsblad 181) deze aanvraag moet geschieden onder overlegging van een beschrijving, een tekening in kleur van het verlangde wapen en van een uiteenzetting der overwegingen op grond waarvan het wapen wordt gewenst, richtten B & W van Eersel zich op 10 januari 1925 tot de Rijksarchivaris te 's-Hertogenbosch om meer informatie te verkrijgen. In Eersel kende men toen slechts het diploma van 1817. Rijksarchivaris Smit heeft zijn uitgebreide antwoord op 20 november 1925 klaar en stelt het volgende wapen voor:

'van zilver met eene burcht van keel, vergezeld in het schildhoofd van twee lelies van hetzelfde en in den schildvoet van een schuingesteld en gedeeltelijk het gebouw bedekkend wapen, zijnde van goud met drie drielingsbalken van sabel met een schildhoofd van zilver, beladen met een uitkomende leeuw van keel.'

Het rapport van Smit wordt in de vergadering van de gemeenteraad op 31 december 1925 behandeld. Nog op dezelfde datum heeft de Raad zich tot H.M.de Koningin gewend 'ter verkrijging van een nieuw wapen', zoals dat door Smit is voorgesteld. In het tijdschrift 'Taxandria' van 1926 laat Smit zijn verhaal over het Eerselse gemeentewapen opnemen.

Een vertrouwelijk rapport aan de Minister van Justitie van de Hoge Raad van Adel wordt op 16 februari 1926 'vertrouwelijk' aan Rijksarchivaris Smit om nader advies toegezonden. In dit rapport wordt opgemerkt dat terecht niet is verzocht om het oude wapen van Duizel en Steensel in het nieuwe te betrekken. Over de herkomst van het kasteel tast ook de Hoge Raad in het duister en de twee lelies zou de Raad het liefst zien verdwijnen omdat die op het zegel van 8 maart 1355 niet voorkomen. Het wapenschildje ziet de Hoge Raad als dat van een geslacht dat eigenaar van het kasteel was. Met de kleuren zilver en keel kan de Raad zich verenigen ook al wil de Raad daarmee de theorie van Rijksarchivaris Smit niet onderschrijven. De Hoge Raad stelt de Minister voor het volgende wapen te verlenen:

'van zilver met eene burcht van keel, in den schildvoet vergezeld van een schuingesteld en gedeeltelijk het gebouw bedekkend wapen, zijnde van sabel met drie drielingsbalken van goud met een schildhoofd van zilver, beladen met eenen uitkomenden leeuw van keel.' Smit is het met de redenering van de Hoge Raad niet eens en stelt de gemeenteraad voor niet van het oorspronkelijke verzoek af te wijken.

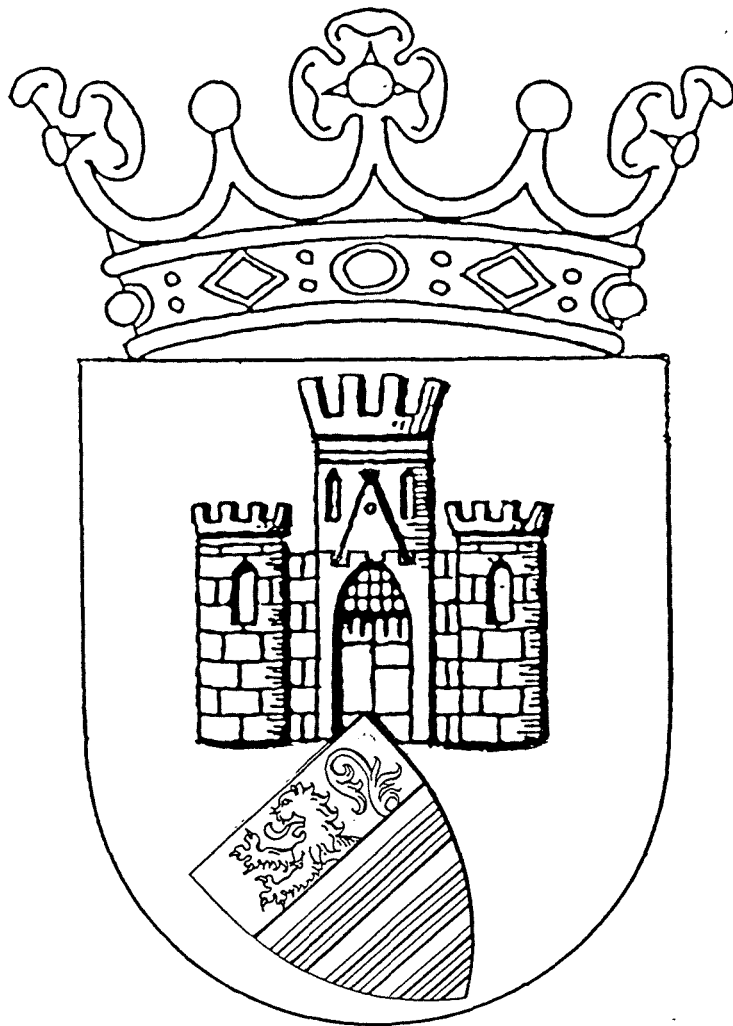
CONCLUSIE EN ADVIES

Uit het onderzoek is gebleken dat Eersel binnen (een deel van) het graafschap Texandrië/Campinia en later binnen het Kwartier van Kempenland een centrumfunctie heeft gekend. Na de verwerving van het rechtsgebied van de Kempen door hertog Hendrik I van Brabant in 1203, zijn door hem nieuwe vrijheden gesticht. Ook Eersel behoort daartoe en heeft waarschijnlijk tussen 1213 en circa 1230 deze status van de hertog gekregen. Daarbij is de hofvaart op Antwerpen opgelegd en de toestemming verleend twee gemeenschappelijke zegels te laten maken: één voor de vrijheid en één voor het schependom. Beide zegels vertonen de ter plaatse aanwezige hertogelijke burcht en het wapen van de hertog, waarvoor het wapen van Campinia is geplaatst. Het zegel van het schependom is - al teken van rechtsmacht - voorzien van lelies.

De kleuren van het wapenschild van Campinia zijn bekend omdat vele eeuwen ná Eersel het Kwartier van Kempenland die traditionele kleuren in zijn wapen heeft vastgelegd: in zwart drie drielingsbalken van goud en een schildhoofd van zilver. Bij een aldus omschreven schild is de mogelijkheid uitgesloten de Brabantse leeuw in zijn historische kleurencontext (goud op zwart) te plaatsen. Ook metaal op metaal (de gouden leeuw op het zilveren schildhoofd) is niet mogelijk. Wij moeten daarom terugrijpen op een 'oudere' kleurencontext van de hertogen van Brabant/graven van Leuven zoals die bijvoorbeeld bewaard is gebleven in de gemeentewapens van Eindhoven en Leuven (rood op zilver).

De kleuren van het Kwartier van Kempenland zijn zwart, goud en zilver. In 1804 werd voorgesteld daaraan rood toe te voegen (Varia V,167).

Voor het herstel van het huidige gemeentewapen op basis van de historische gegevens is het in de eerste plaats noodzakelijk de foute weergave van het wapenschildje, zoals dat vanaf zeker 1704 bekend is, te laten vallen. Het schildje dient de drie drielingsbalken te bevatten en niet een zwemmende leeuw ! Verder moet een keuze worden gemaakt tussen een wapen mét en een wapen zónder lelies. De gemeente Eersel is de opvolger van de *vrijheid* Eersel en niet van het *schependom*, wiens rechtsmacht werd gesymboliseerd door de lelies. Ook al heeft Eersel thans een traditie van ruim zes eeuwen mét de lelies, toch zouden wij willen pleiten voor het herstel van de oorspronkelijke gedachte achter beide in gebruik geweest zijnde zegels. Het weglaten van de lelies voorkomt daarnaast dat het idee van een overvolle 'winkel' ontstaat.

Voorstel 1

In zilver een burcht van keel, in de schildvoet vergezeld van een schuin-geplaatst en gedeeltelijk het gebouw bedekkend wapen van sabel met drie drielingsbalken van goud met een schildhoofd van zilver, beladen met een uitkomende leeuw van keel. Het schild gedekt met een gouden kroon van drie bladeren en twee paalen.

W.A.van Ham
Noordsingel 140
4611 SJ Bergen op Zoom

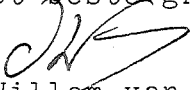
Beste Jan,

Hierbij het gevraagde commentaar.

Het zijn heel wat opmerkingen, maar jouw rapport is ook erg omvangrijk. Verdere opmerkingen zal ik (wellicht voordat je deze brief ontvangt) telefonisch doorgeven.

18 december aflossing van de wacht !

Met beste groeten,

(Willem van Ham)
13 december 1987

ONDERZOEK EN RAPPORTAGE , oftewel EEN HISTORISCHE VERKENNING
naar het wapen van de gemeente Eersel.

Commentaar op een reeds verzonden rapport.

1. Het rapport telt 40 bladzijden. Een inhoudsoverzicht ware dus niet overbodig. Alsnog toevoegen.
2. blz. 1/2   soms was het tegenovergestelde het geval : kentekens, die al in het zegel stonden, bijvoorbeeld een burcht, werden op een wapenschild geplaatst, en zo stads-of dorpswapens.
3. Historische ontwikkeling : hier verlaten we het gebied van de wapen/vlaggenkunde en betreden de "zuivere" historie. Slechts enkele "West-Brabantse" opmerkingen : Steenbergen hoort niet thuis op het kaartje blz.4, terwijl ik me afvraag, wat de plaats ten noordoosten van de **M**ark is . Oosterhout, Teteringen ? Bron ?
4. Deze studie over Campinia enz. is erg belangwekkend en verdient, los van het wapen van Eersel, verder uitgewerkt te worden. Wel moet , hetgeen op de gouw Taxandrië heeft, veel voorzichtiger en meer relativerend worden gesteld. Anders snij je je in de vingers en wordt je een omgekeerde Delahaye.
5. blz.7 waar komt het kaartje van Campinia vandaan ? Ik ben het niet helemaal eens met de stelling ! ~~Tex~~andrië = Campinia. De meer westelijk gelegen plaatsen die in Texandrië worden gesitueerd worden nooit in Campinia gezet. Kijk uit voor een te klein-Meierijse visie, hoe aantrekkelijk ook ten oosten van de Donge.
6. De Meierij (blz.9). Je kunt , al dan niet afwijzend, de "Brusselse" visie (Kerremans, Martens, Byl, Steurs) vermelden, die de vorming van de Meierij van Den Bosch reeds aan Hendrik I toeschrijven.
7. Blz.11. Eersel had dus Antwerps recht, een motief voor de kleuren zilver op rood (zoals stadswapen) en niet rood op zilver.
8. Blz.16. Het eerste voorkomen van een zegel valt soms ook niet samen met het eerste vermelden van het zegel. Zie Bergen op Zoom: vrijheid vermoedelijk vóór 1213; zegel genoemd 1260 ; oudst bekende afdruk 1276.
9. blz.17 e.v. Je bent wel een sterk aanhanger van de idee, dat de burcht steeds een plaatselijk voorkomend gebouw is. Soms vind ik de constructie niet overtuigend. Bijvoorbeeld Etten, Hoeven en vooral Gastel. De wapens zijn van vrij late datum: de burcht is hier een duidelijke wapenfiguur en is geen enkele aanwijzing dat deze op dezelfde lijn staat als de als een vrijstaand ken-

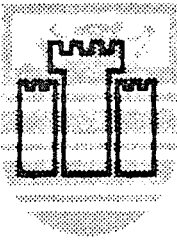
teken in het zegel geplaatste burchten van Antwerpen, Eersel, Oisterwijk, St.Oedenrode enz. Is de ontlening van het kenteken "burcht" aan Antwerpen nu zo onwaarschijnlijk, dat deze nauwelijks aandacht krijgt ? Ook Breda en Bergen op Zoom (daar bestond zeker geen echte burcht !) kenden het Antwerpens recht én de burcht in hun zegels.

10. blz.26 : Het algemeen gevoelen is, dat op het Leuvens zegel de St. Pieterskerk aldaar is afgebeeld en niet een burcht. Dat doet niets af aan jouw stelling: gebouw als lokaal kenteken + schild van de heer of van zijn vertegenwoordiger.
11. Kaartje blz.27 . Wil je hier de sporen van het "drielingswapen" aangeven ? Dan dient ook Asten mee-ge/arceerd te worden.
12. blz.28: Waalre heeft naast het plaatselijk symbool toch ook steeds het heerlijk wapen (Cuijk, later Van der Clusen).
13. blz.29 Ik vind de veronderstelling van een "toestemming" om een zegel te laten snijden zonder bewijsstuk een moeilijk aan te tonen bewering. De uitdrukking "het wapenschild van ... laten plaatsen voor" kun je beter vervangen door "zijn eigen wapensymbool (de leeuw) laten opnemen in (het schildhoofd)." Dat is een wat meer "wapenkundige" taal, waarmee je bij de HRvA wat beter uit de voeten zult kunnen. Wel vind ik die "hertogsconstructie" wat zwak ten opzichte van jouw veronderstelling dat het Eerselse schild een ambtswapen zou zijn, wat veel waarschijnlijker is.
14. blz.29 "de lelies" : wel heel erg veel Smit nagepraat. Kan het niet wat minder stellig ?
15. blz. 31/32 de bodebus: is het hier niet zinnig, op te merken, dat blijkbaar in 1720 nog geen burchtwapen voor Eersel bestond, maar dat nog steeds het zegel werd gerepeteerd ? De bewering van 1815 is dus in strijd met de de feiten en het gevolg van de verwarring tussen wapen en zegel.
16. Ik ben bang, dat die vermelding van het wapen van Duizel iemand wel eens op verkeerde gedachten kan brengen...
17. Advies voor gemeentewapen : meestal geeft de volgorde een bepaalde voorkeur aan. nr.2 geef je de voorkeur, waarom dat dan niet voorop. Als we ons zin krijgen, hebben we binnenkort in de Meierij drie wapens van zilver met rode burcht : Oisterwijk, Sint Oedenrode en nu ook Eersel. Wordt dit niet wat veel ? Keer je de kleurvolgorde in Eersel om, dan krijg je de zilveren burcht van Antwerpen op rood. Historisch goed verantwoord en goed onderscheiden door het schildje. Ook ik geef de voorkeur aan voorstel 2, maar dan wel met zilveren burcht

18. Advies voor vlag : wel wat vaag . Ook hier dreigen doublures op te komen. Kan een en ander niet met een broeking van zwart-geel-wit gekombineerd te worden ? Ik raad je in dit geval aan, contact op te nemen met Hans van Heyningen, tel. 030-328721, adres Minrebroederstraat 9, 3512 GS Utrecht, die graag en gratis contact met je zal hebben. En geen gezeur over auteursrechten ...

131287 WvH

P.M. Nog een blundertje op blz. 17 !"Hoeven is mogelijk afgesplitst van de bank van Etten" : Hier is van een verwarring sprake tussen "Etten in de palen van de Hoeven" thans een deel van de gemeente Etten-Leur en "Hoeven" in het Markiezaat, begin veertiende eeuw ook wereldlijk van (Oud)-Gastel gescheiden.

gemeente eersel

Raadsvergadering	
d.d.	28 juni 1988
Agendapunt :	V
Nummer : R	88-55

Aan de raad der gemeente Eersel

Onderwerp :

Ontwerp gemeentewapen
en vaststelling gemeentevlag

Op verzoek van ons college heeft de heer J.Th.M. Melssen van het Streekarchief Zuid-Oost Brabant te Eindhoven, een historisch onderzoek verricht op basis waarvan tot herstel van het gemeentewapen en tot vaststelling van een gemeentevlag zou kunnen worden gekomen. Het resultaat van het onderzoek is beschreven in het rapport "Het wapen van de gemeente Eersel, een historische verkenning" van december 1987, dat, met bijbehorende correspondentie, voor U ter inzage is gelegd.

Uit de twee voorstellen voor een historisch meer gefundeerd gemeentewapen, beide in twee varianten, sprak de commissie Algemene Zaken in haar vergadering van 22 februari jl. de voorkeur uit voor het ontwerp zoals dat op bijgaande foto is weergegeven. De Hoge Raad van Adel te 's-Gravenhage heeft bij brief van 29 maart jl. medegedeeld dat dit ontwerp ook zijn voorkeur heeft. Thans kan aan Hare Majesteit de Koningin het verzoek worden gedaan het huidige gemeentewapen in te trekken en het nieuwe te verlenen c.q. te bevestigen conform het ontwerp.

Eveneens op basis van het rapport van het Streekarchief heeft een heraldisch tekenaar enige ontwerpen gemaakt voor een gemeentevlag. Het op bijgaande foto weergegeven ontwerp heeft de voorkeur van genoemde heer Melssen en van ons college, omdat daarin de kleuren van het originele wapenzegel van Eersel (1344) op een fraaie wijze zijn verwerkt.

Het vaststellen van een gemeentevlag is een uitdrukkelijke bevoegdheid van uw raad. Ons college is van mening dat beide ontwerpen qua afbeelding, kleur en omschrijving optimaal recht doen aan de conclusies van eerdergenoemd historisch onderzoek.

De commissie Algemene Zaken zal in haar vergadering van 20 juni a.s. haar eindadvies uitbrengen over beide ontwerpen. Wij zullen U zo spoedig mogelijk van dit advies in kennis stellen.

Behoudens het advies van de commissie Algemene Zaken stellen wij uw raad voor:

- a) Hare Majesteit de Koningin te verzoeken het huidige gemeentewapen in te trekken en een nieuw gemeentewapen te verlenen c.q. te bevestigen overeenkomstig het ontwerp en de bijbehorende beschrijving;
- b) een gemeentevlag vast te stellen overeenkomstig het ontwerp en de bijbehorende beschrijving.

BURGEMEESTER EN WETHOUDERS VAN EERSEL

de sekretaris,

de burgemeester,

Eersel, 17 juni 1988

T.A.M.J. Kleijn,

drs. J.A.M. van Agt

WIJ **B**EATRIX, BIJ DE GRATIE GODS,
KONINGIN DER NEDERLANDEN,
PRINSES VAN ORANJE-NASSAU,
ENZ. ENZ. ENZ.

22 AUGUSTUS 1988 № 9.

Op de voordracht van Onze Minister van Binnenlandse Zaken van 11 augustus 1988 nr. B88/621, directoraat-generaal Openbaar Bestuur;

Gelezen het verzoek van burgemeester en wethouders van de gemeente Eersel van 6 juli 1988, kenmerk ALE, tot wijziging van het wapen van die gemeente;

G e l e t o p het besluit van de Soevereine Vorst van 24 december 1814, no. 32, en het koninklijk besluit van 23 april 1919, Stb. no. 181;

Gezien het advies van de Hoge Raad van Adel;

HEBBEN GOEDGEVONDEN EN VERSTAAN:

Aan de gemeente Eersel een wapen te verlenen, waarvan de beschrijving luidt als volgt:

"In keel en burcht van zilver, verlicht van het veld, gevoegd van sabel, bestaande uit een gekanteelde en van een puntgevel voorziene poort, waarin een opgetrokken valhek van sabel voor gesloten deuren, geplaatst voor een hogere en bredere gekanteelde hoofdtoren en door muren verbonden met twee kleinere gekanteelde torens, de burcht vergezeld van een met de bovenhoek over de deuren gaand schuingeplaatst schild van sabel, beladen met drie drielingbalken van goud en in een schildhoofd van zilver een uitkomende leeuw van keel. Het schild gedekt met een gouden kroon van drie bladeren en twee parels".

Onze Minister van Binnenlandse Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit.

's-Gravenhage, 22 augustus 1988

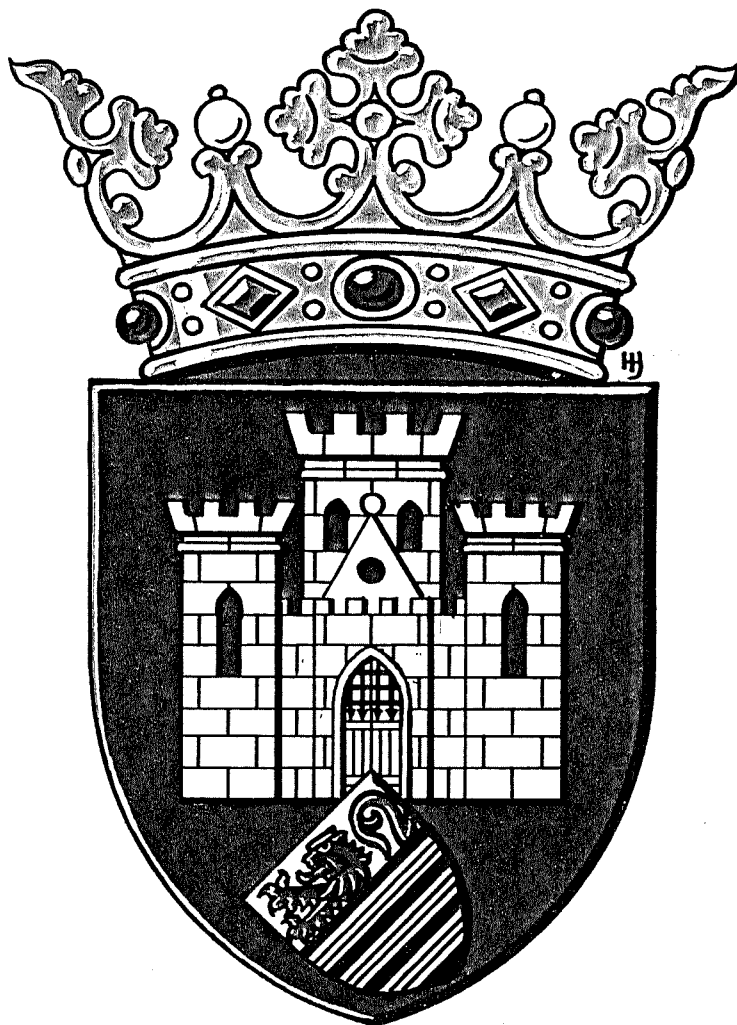
(get.) B E A T R I X

MINISTER VAN BINNENLANDSE ZAKEN,

(get.) C.P. VAN DIJK

Overeenkomstig het oorspronkelijke,
HET HOOFD ALGEMENE SECRETARIE VAN HET
MINISTERIE VAN BINNENLANDSE ZAKEN,

M. J. J. van Gruijthuisen

Gemeente

BIERSEL

NB

K.B. 22 augustus 1938,
no. 9

In keel een burcht van zilver, verlicht van het veld, gevoegd van sabel, bestaande uit een gekanteelde en van een puntgevel voorziene poort, waarin een opgetrokken valhek van sabel voor gesloten deuren, geplaatst voor een hogere en bredere gekanteelde hoofdtoren en door muren verbonden met twee kleinere gekanteelde torens, de burcht vergezeld van een met de bovenhoek over de deuren gaand schuingeplaatst schild van sabel, beladen met drie drielingbalken van goud en in een schildhoofd van zilver een uitkomende leeuw van keel. Het schild gedekt met een gouden kroon van drie bladeren en twee parels.

Diploma
14 oktober 1938

f 760,-

---

22 augustus 1988: "In keel een burcht van zilver, verlicht van het veld, gevoegd van sabel, bestaande uit een gekanteelde en van een puntgevel voorziene poort, waarin een opgetrokken valhek van sabel voor gesloten deuren, geplaatst voor een hogere en bredere gekanteelde hoofdtoren en door muren verbonden met twee kleinere gekanteelde torens, de burcht vergezeld van een met de bovenhoek over de deuren gaand schuingeplaatst schild van sabel, beladen met drie drielingbalken van goud en in een schildhoofd van zilver een uitkomende leeuw van keel. Het schild gedekt met een gouden kroon van drie bladeren en twee parels."

Het nieuwe wapen der gemeente Eersel

Op 16 juli 1817 bevestigde de Hoge Raad van Adel de gemeente Eersel in het bezit van het volgende wapen: „zijnde van lazuur, beladen met drie torens, verzeld ter wederzijde door eene lelij, alles van goud, en pointe een schild van goud, waar op eene leeuw zwemmende op eene zee, alles van lazuur.”

Het is een misvatting te geloven dat de Hoge Raad van het oude wapen met de drie drielingsbalken het „Zeeuwse” wapen heeft gemaakt, zoals wel is beweerd. De burgemeester van Eersel schreef immers op 17 maart 1815 dat het wapen drie torens, twee kleine liliëbloemen en een schild onder de torens, waarin zich een „halve Leeuw uyt baeren” bevond, bevatte. Als bewijs zond hij een lakafdruk van het oude schepenzegel mee, dat op dat moment nog in gebruik was.

Ook de burgemeester van 1815 heeft het goed gezien. De fout moet zijn gemaakt door de zegelsnijder, die na de „brand van Eersel” in 1694 waarschijnlijk aan de hand van een slechte afdruk, een nieuw zegelstempel moest snijden. Hierop, en op een in 1720 vervaardigde zilveren bodebus van Eersel, is de burcht als drie losse torens te zien met een wapenschild, waarop de „golfjes” in plaats van de drielingsbalken voorkomen.

Op 1 januari 1923 werden de gemeenten Eersel en Duizel en Steensel samengevoegd tot de gemeente Eersel. In feite kwamen hiermee de oude gemeentewapens te vervallen. Daarom richtte de gemeenteraad zich op 15 december 1924 tot H. M. de Koningin om bevestiging van het oude wapen van Eersel te verkrijgen (dat van Duizel bevatte de beeltenis van de Sint Jan Baptist). Hierop volgde echter een uitvoerige correspondentie met o.m. de toenmalige Rijksarchivaris, die een uitvoerig onderzoek instelde en een conclusie trok, die door de Hoge Raad van Adel niet werd overgenomen. Daarop liep de zaak vast.

Het college van B. & W. van Eersel verzocht het Streekarchief Zuidoost-Brabant op 15 september 1987 een onderzoek te verrichten teneinde te komen met voorstellen voor een gemeentevlag en het herstel van het gemeentewapen. Het rapport „Het wapen van Eersel, een historische verkenning”, samengesteld door ondergetekende, werd in december van dat jaar aan het college toegezonden. Dit leidde tot de vaststelling van de gemeentevlag (28 juni 1988) en het herstelde gemeentewapen.

Uit het ingestelde onderzoek bleek o.m. het volgende. De schepenbank van Eersel, oorspronkelijk een „eninge” (praetorium), strekte zich uit over een groot gebied. De oudste zegels zijn vanaf 1344 resp. 1339 naast elkaar in gebruik. Het zegel met de lilies werd gebruikt voor het rechtsgebied, het zegel zonder de lilies voor de vrijheid Eersel zelf. Er is een aanwijzing dat beide zegels voorgangers hebben gehad, die – gezien de afbeelding op zich – uit het derde kwart van de 13de eeuw zouden kunnen dateren.

Het oude stempel zonder de lilies moet al kort na 1383 verloren zijn gegaan, het stempel met de lilies blijft in gebruik tot zeker 1685.

In het rapport is een vergelijkend onderzoek opgenomen met de burchtzegels en burchten van Oisterwijk en Sint-Oedenrode. Hierdoor kwam vast te staan dat ook Eersel een burcht moet hebben gekend. Archiefonderzoek leidde tot de conclusie dat deze burcht al vóór 1316 moet zijn verdwenen en mogelijk een stichting was van Hendrik I hertog van Brabant kort ná 1203. Eersel nam in de 13de eeuw een „eerste” plaats in binnen het

gebied van het latere Kwartier van Kempenland, dat in die eeuw (evenals grote delen van de latere Kwartieren van Peel-land en Oisterwijk) nog als „Campinia” werd aangeduid. De centrumrol van Eersel was echter al omstreeks 1300 uitgespeeld en werd door het nabijgelegen Oerle overgenomen.

Het wapenschild met de drie drielingsbalken en de uitkomende leeuw is bekend van een zegel uit 1266 van Arnoldus van Beke, schout van 's-Hertogenbosch (en in „Campinia”). Het staat vast dat deze hertogelijke functionaris niet zijn persoonlijk wapen in het zegel van Eersel kon doen opnemen. Het zegel uit 1266 moet dan ook als ambtswapen van de schout „in Busco et in Campinia” worden gezien, dat tot familiewapen van de Van Beke's is verworpen.

De opname van het schildje in het zegel van Eersel kán niets anders betekenen dan dat de hertog van Brabant zijn eigen wapensymbool (de leeuw) liet opnemen in het schildhoofd van het wapen van „Campinia” (of van de graven van Campinia, waarvan hij de rechtsopvolger was). Dat hij juist aan Eersel toestond dit wapen op te nemen zal hebben samengehangen met het feit dat Eersel als centrumplaats van (een deel van) dit graafschap/rechtsgebied werd gezien.

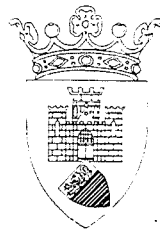
Dat de lilies een teken van rechtsmacht zijn, zoals door anderen al is gesteld, wordt door het gebruik van het Eerselse zegel met de lilies bevestigd. Dit specifieke gebruik is ook de reden geweest, waarom in het voorstel voor het nieuwe gemeentewapen de lilies zijn vervallen.

Het advies aan het college van B. & W. van Eersel luidde dan ook de oude vormen zo nauwkeurig mogelijk te herstellen, d.w.z. de drie losstaande torens weer te vervangen door de burcht uit de 14de-eeuwse zegels en het „Zeeuwse” wapen door het schildje uit dezelfde zegels. De kleuren van het wapen met de drielingsbalken zijn al in de 16de eeuw bekend. Voor het schild en de burcht kon worden gekozen uit de kleuren goud, zilver en keel.

De keuze zilver en keel had de voorkeur, waarbij – om teveel gelijkheid met het wapen van Oisterwijk en bij toekomstig herstel dat van Sint-Oedenrode te voorkomen – het schild van keel en de burcht van zilver zouden worden.

Met de in het hiernavolgende K.B. genoemde „puntgevel” wordt een „pundak” bedoeld, als men tenminste uitgaat van de afbeelding op de beide 14de-eeuwse zegels.

Bij Koninklijk Besluit van 22 augustus 1988, nr. 9, werd het volgende wapen aan de gemeente Eersel verleend: In keel een burcht van zilver, verlicht van het veld, gevoegd van sabel, bestaande uit een gekanteelde en van een puntgevel voorziene poort, waarin een opgetrokken valhek van sabel voor gesloten

deuren, geplaatst voor een hogere en bredere gekanteelde hoofdtoren en door muren verbonden met twee kleinere gekanteelde torens, de burcht vergezeld van een met de bovenhoek over de deuren gaand schuingeplaatst schild van sabel, beladen met drie drielingsbalken van goud en in een schildhoofd van zilver een uitkomende leeuw van keel. Het schild gedekt met een gouden kroon van drie bladeren en twee parels.

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE
BIBLIOTHEEK DEN HAAG

Spoorenberg J.e.a.

Drie Zaligheden, Eersel Duizel Steensel/Spooren-
berg J.e.a. - Hapert: De Kempen Pers B.V.
ISBN 90.70427.56.7
NUGI 480
Trefw.: Heemkunde

Uitgave: De Kempen Pers BV, Hapert 1989
Druk: Drukkerij De Kempen BV, Hapert
Oplage: 4000 ex.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd
en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fo-
tokopie, microfilm of op welke andere wijze ook,
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming
van de auteurs.

De auteurs hebben er naar gestreefd de auteurs-
rechten van de illustraties volgens de wettelijke be-
palingen te regelen. Degenen die desondanks men-
nen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen
zich alsnog tot de uitgever wenden.

Het wapen van Eersel, een historische verkenning

I. Wapens en zegels

Toen de ridders in de tweede helft van de 12de eeuw gesloten helmen gingen dragen, kwam dat hun veiligheid zeer ten goede. Tegelijkertijd bleek echter dat het nieuwe hoofddekseel ook een bezwaar had: de ridders waren op het slagveld onherkenbaar geworden, zowel voor vriend als vijand. Om dit nadeel teniet te doen namen zij daarom een vast herkenningsteken aan, dat zij onder meer op hun schild plaatsten. Deze gekleurde tekens werden het symbool van de ridder die het voerde. Ze werden erfelijk omdat de aldus gekozen tekens van vader op zoon overgingen. Na de adel en de ridderschap begonnen ook de geestelijkheid, de steden, de dorpen enz. herkenningstekens te voeren, al dan niet in een wapenschild geplaatst.

Dat ook de steden (collectieve gemeenschappen van vrije burgers) en nadien de vrijheden (plattelandsgemeenschappen waarvan de inwoners een aan de burgers van steden op enige uitzonderingen na gelijk statuut genoten) symbolen gingen gebruiken, zal zijn voortgekomen uit de behoefte aan een symbool van hun collectieve rechtspersoonlijkheid. Het was noodzakelijk geworden om zaken die eigendom van de gemeenschap waren, of om personen die in dienst daarvan stonden, te kenmerken en vooral om als blijvend te worden opgenomen in het zegel (een in was of lak afgedrukt teken met een randschrift waarin de naam staat van de persoon of de instelling waarvan het zegel is). Om zich als rechtspersoonlijkheid in het juridische verkeer te doen kennen en (h)erkend te worden, was het gebruik van een kenmerk een noodzakelijk middel. In tegenstelling tot wapens zijn zegels kleurloos. Zegels vormen een waarmerk, dat om vervalsingen te voorkomen zo gedetailleerd en ingewikkeld mogelijk van voorstelling dient te zijn. Voor wapens gold juist het tegenovergestelde.¹

De oudst bekende zegels van "collectieve gemeenschappen" in onze provincie dateren uit de 13de eeuw: 's-Hertogenbosch (1238), Helmond (1241), Oisterwijk en Breda (1259) en Bergen op Zoom (1260). Met zekerheid dateren méér gemeenschappelijke zegels uit die eeuw, doch de bewijsstukken hiervoor zijn niet bewaard gebleven.

Binnen het randschrift van genoemde zegels vertoont alleen het zegel van Bergen op Zoom al een wapenschild, dat van Breda een symbool én een wapenschild en de overige alleen symbolen.

Tot de organisatie van de rechterlijke macht in 1810

was de rechtspraak in onze streek een taak van de schepenen. Een schepencollege werd *schepenbank* of *dingbank* genoemd. Het rechtgebied van de schepenbanken omvatte in veel gevallen aanvankelijk meer dan één gemeenschap. De oudste banken dateren uit de 11de en 12de eeuw, maar hierbij moet worden aangetekend dat dit kerkelijke rechtscolleges zullen zijn geweest. Wereldlijke banken worden eerst met zekerheid in de 13de eeuw aangetoond; in onze streek gaat de geschiedenis van de meeste schepenbanken terug tot de eerste helft van de 14de eeuw. Het gebruik van schepenbankzegels dateert in de meeste gevallen ook uit die tijd. Of dit samenhangt met de afronding van de bestuurlijke indeling van de Meierij van 's-Hertogenbosch door de hertogelijke kanselarij van Brabant, is niet bekend.

Overigens hadden niet alle schepenbanken een eigen zegel. Bij de banken die er geen hadden, zegelden de schepenen met hun persoonlijke zegel of met een "geleend" zegel (bijvoorbeeld bij de latere schepenbanken van Vessem en Zeelst).

Deze situatie bleef tot de Bataafse en Franse Tijd (1795-1814) bestaan. In de jaren 1795-1801, 1806-1810 en 1810-1814 werden in veel gevallen andere tekens gebruikt, zoals de Bataafse Maagd, het wapen van het Koninkrijk Holland of de (Keizerlijke) Franse adelaar.

Op 24 juni 1814 richtte de Souvereine Vorst Willem I een Hoge Raad van Adel op. Tegen het einde van dat jaar kreeg deze Raad de taak om alle steden, dorpen enz. aan te schrijven, die voordien een wapen hadden gevoerd. Gevraagd moest worden een nauwkeurige tekening van het gevoerde wapen in te zenden teneinde bevestiging van het wapen en registratie daarvan te verkrijgen. De instellingen, die tot dan toe géén wapen hadden gevoerd, maar dat voortaan wensten te gaan doen, moesten eveneens worden aangeschreven, een voorstel of idee voor een eigen wapen in te zenden. Op 12 januari 1815 werd een oproep van 5 januari van dat jaar geplaatst in de Nederlandsche Staatscourant. De bevestigingen en verleningen van wapens geschieden op grond van een algemene machtiging van de Koning aan de Hoge Raad van 20 februari 1816. Helaas was de kennis op het gebied van wapens bij de gemeentebesturen niet bijster groot en de Hoge Raad van Adel was niet in staat nader onderzoek in te stellen naar de juistheid van de verstrekte gegevens. Veel gemeenten zonden een zegelafdruk van het laatste gebruikte zegelstempel van de schepenbank in, zonder daarbij de kleuren van het wapen (als die al bekend waren) te vermelden. Alle wapens waarvan de kleuren bij de Hoge Raad niet bekend waren, kregen de rijkskleuren: blauw en goud.

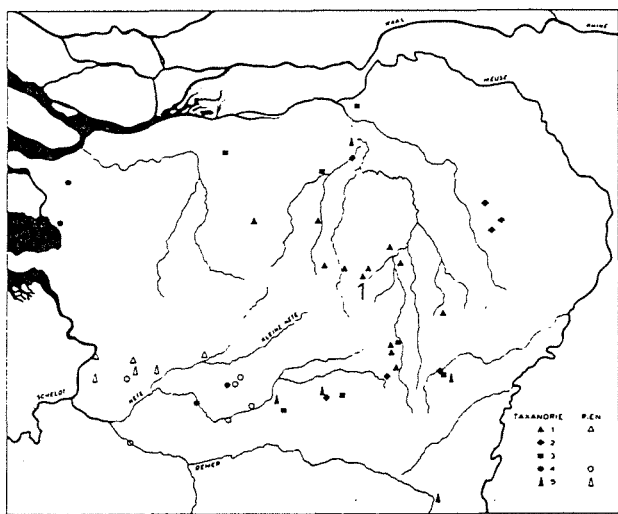
Zegels (v.l.n.r.) van de steden 's Hertogenbosch [1259], Helmond, [1386] Oisterwijk [1259], Breda [1296] en Bergen op Zoom met tegenzegel [1276] (uit: Corpus Sigillorum Neerlandicorum nrs. 599, 597, 618, 576 en 573-574).

II. Historische ontwikkeling

De gouw of het graafschap Texandrië

Als wij het *Oorkondenboek van Noord-Brabant* bekijken, zien wij daarin dat in de jaren 690-1192 sprake is van een gouw (pagus) of graafschap (comitatus) Texandrië. De plaatsen uit onze omgeving, die als gelegen binnen dit territorium worden genoemd, zijn: Eersel (met De Hees), Diessen, Waalre, Budel, Alphen, Bakel en Deurne. De vermeldingen van Eersel en De Hees dateren van respectievelijk 712-713 en 784-785, toen schenkingen door zekere Goatbert en Hodibald aan bisschop Willibrord en zijn abdij van Echternach op schrift werden gesteld. Dat die abdijbezittingen al in de 11de eeuw niet meer met name worden genoemd, kan twee redenen hebben. In de eerste plaats kan (een deel van) dit abdijbezit al vóór 1069 zijn afgestoten; in de tweede plaats kan het bezit te Eersel en De Hees hebben gersorteerd onder de abdijhoven van Waalre en/of Diessen, welke plaatsen wel in de bevestigingsoorkonden worden genoemd. In het bovenstaande gaan wij uit van de traditionele opvattingen. Sommigen huldigen echter de mening dat de genoemde oorkonden van vóór het jaar 1000/1100 vervalsingen zijn of op een ander gebied betrekking hebben. Zij zouden dan hier voor het eerst zijn gebruikt aan het einde van de 12de eeuw om de gepretendeerde rechten van de abdij van Echternach kracht bij te zetten.

In 1100-1110 spreekt de aartsbisschop van Keulen van zijn voogd van Texandrië, ene graaf Hendrik, en van 21 schepenen. Deze schepenen moeten recht

Kaartje van Texandrië, waarop aangegeven de verspreiding van plaatsen binnen die gouw [dichte tekens] of de gouw Rien [open tekens] in de 8ste tot de 12de eeuw. De ligging van Eersel is aangegeven met een 1 (uit: Helinium XXVI [1986], 124).

spreken en de rechten van de voogden (van Echternach) nader vaststellen, zowel in Waalre, Deurne als Diessen. De graaf van Gelre wordt in deze oorkonde als eerste getuige (echter zonder titel) genoemd. Als de abt van Echternach in 1192 een brief aan keizer Hendrik VI schrijft om de rechten van zijn abdij tegen de aanspraken van de aartsbisschop van Trier te verdedigen, noemt hij daarbij een aantal bezittingen in Texandrië, de Peel en de Betuwe, die door de hertog van Brabant, de graaf van Gelre en andere heren als Rijkslenen worden gehouden.² Nog op een 15de-eeuwse stedenkaart van Brabant komt Texandria voor als gebied tussen Eindhoven en Helmond.³

Het graafschap Campinia

De naam Texandrië wordt in de 12de eeuw vervangen door Campinia, althans het oostelijke deel van dit oude graafschap. De naam Campinia komen wij bijvoorbeeld in westelijk Noord-Brabant nooit tegen, terwijl dit gebied toch voor een deel tot Texandrië behoorde.

Stephelinus schrijft in zijn "Miraculi S. Trudonis", omstreeks 1150 dat de gouw Texandrië dan Campinia wordt genoemd en beschrijft de streek als een uitgestrekte vlakte, geblakerd door de zon en niet geschikt voor menselijk gebruik. Eveneens uit de 12de eeuw dateert een mogelijke naamsverklaring voor het woord "kempena", nl. "terra inculta" of woeste grond.⁴

In de jaren 1195-1197 en 1200-1203 is de hertog van Brabant in oorlog met de graaf van Gelre. Juist in de jaren van die oorlog - vermoedelijk in 1196 - wordt de hertog van Brabant in een lijst van vrije leenmannen van de Utrechtse kerk, opgesteld onder bisschop Boudewijn II (1178-1196), genoemd als leenman van o.m. *totam Kempineam usque Turnoutervoerde cum mancipiis, prediis, silvis, campis*.⁵ Of deze lijst samenhangt met de Brabantse politiek om de graaf van Gelre in dit gebied uit de schakelen, weten wij niet, doch het ligt voor de hand.

Als dan de hertog en de graaf in 1203 bij huwelijksverdrag (de dochter van de hertog zal trouwen met de oudste zoon van de graaf) een aantal zaken regelen, blijken zowel de hertog als de graaf rechten op de *eininge* of *unitas* van *Kempinnia* te doen gelden. Het geschil dat zij hierover hebben, wordt echter aangehouden. Wél worden de rechten die beide partijen hebben op het huis *Hese*, toegekend aan beide partijen.⁶

Bij het vredesverdrag van Leuven in 1203, dat een einde maakt aan de oorlog tussen beide heren, ziet de graaf van Gelre af van ieder recht op Megen en op de *unitas* of *eninge* van de gehele *Cempinne*.⁷

Voor alle duidelijkheid. De eninge is een landrecht; een gemeenschap van plaatsen of personen onder hetzelfde recht. De gehele gemeenschap (en haar territorium) die dit recht aanvaardde, werd met de term "eninge" aangeduid.⁸

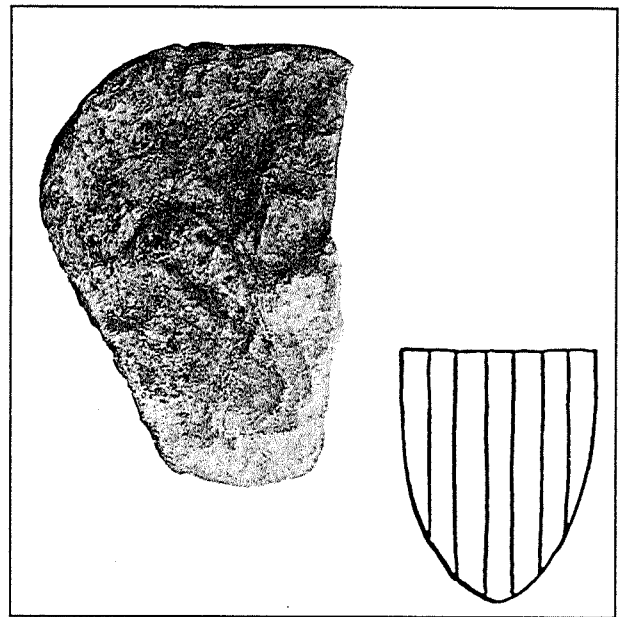
Toch lijkt met het Leuvense verdrag nog niet alles definitief te zijn geregeld. In 1227 raakt de hertog van Brabant in oorlog met de graaf van Vlaanderen. De Keulse aartsbisschop en de graaf van Gelre staan in die strijd aan Vlaamse zijde. Dit blijkt uit een schrijven van de bisschop aan die graaf uit 1229. Hierin laat hij de graaf weten dat Gerard, graaf van Gelre, het graafschap van de Kempen (*comiciam de Kempine*) en de voogdij van de Peel van het aartsbisdome in leen houdt, zoals diens voorouders dat hielden!

Hij verzoekt de Vlaamse graaf dan ook de graaf van Gelre in zijn rechten te handhaven.⁹

Of deze zet van de aartsbisschop succes heeft gehad, kan worden betwijfeld. Genoemde Gerard, graaf van Gelre, komt met de hertog van Brabant op 11 november 1231 overeen dat hij voor 2000 Keulse marken ten behoeve van de hertog afstand zal doen van het graafschap Sint-Oedenrode (*comitatu de Roda*), zoals tussen de hertog en Gerards vader was overeengekomen.¹⁰ Sint-Oedenrode behoort - volgens de Zuidnederlandse geschiedschrijver Egidius van Orval (die dit omstreeks 1245-1251 schreef) tot de Brabantse Kempen (*in pago Rhodensi in Campina Brabantica*).¹¹

Begrijpen wij het bovenstaande goed, dan was de aartsbisschop van Keulen leenheer van zowel het graafschap Campinia als de voogdij over de Peel. Van hem hield of de bisschop van Utrecht dit graafschap in leen (die dit wederom in leen gaf aan de hertog van Brabant) of de graaf van Gelre. Deze leenhoogheid van Keulen bestond al in 1100-1110 toen de aartsbisschop zijn voogd in Texandrië, een graaf Hendrik, orde op zaken liet stellen inzake problemen rond de voogden van Echternach in de domeinen van die abdij. Aan het einde van de 12de eeuw (1192) lijkt ook het aartsbisdome Trier pretenities op bezittingen in Texandrië, de Peel en de Betuwe te hebben en op dat moment houden in ieder geval de hertog van Brabant, de graaf van Gelre en andere heren rijkslenen in die gebieden. De machtsstrijd die daarna tussen de hertog van Brabant en de graaf van Gelre wordt gevoerd, wordt tenslotte gewonnen door de hertog.

Dat ook na de definitieve afhandeling van de verkoop van het graafschap Sint-Oedenrode de Gelderse graaf niet helemaal uit de Meierij is verdwe-

Zegel van Boudewijn, heer van Vught, 1250 (uit: Corpus Sigillorum Neerlandicorum nr. 1332) en wapen (van zilver drie palen van sabel) van Daenkiin van Oirs(c)hot (uit: L. Jéquier, L'Armorial Bellenville [Paris 1983], p. 141, afb. op p. 322).

nen, blijkt o.m. uit een overeenkomst tussen de hertog van Brabant en Boudewijn (heer) van Vught van 1 mei 1232.

Boudewijn zal hem zijn allodium (= vrij eigen goed) tussen de Molengraaf en de Maas opdragen en dit weer in leen terugontvangen. De *villa* Vught zal tussen beide heren worden verdeeld, met uitzondering van datgene dat van de graaf van Gelre wordt gehouden. Boudewijn zal verder al zijn gericht in de Kempen (*omnes iurisdictiones suas super Kempiniam*) die zijn vader en voorouders bezaten, voor zich alleen bezitten. Boudewijn en zijn broer Daniel zullen overal hun lieden behouden, behalve hen, die in 's-Hertogenbosch verblijven. Met deze overeenkomst zouden alle geschillen tussen beide heren zijn beslecht.¹²

De oorspronkelijke aanwezigheid van de graaf van Gelre in de - latere - Meierij wordt nog genoemd in een akte van omstreeks 1543, als de gilde - overheid van de colveniers van de vrijheid Oerle verklaart dat zij woonachtig zijn "op de grens van het Land van Gelre", dat dan aan de Keizer toebehoort.¹³

Om het gebied te traceren waarop de eninge van Campinia betrekking had, zijn wij ervan uitgegaan dat de 13de-eeuwse vermeldingen van Campinia betrekking hebben op dit oorspronkelijk gebied en niet op het latere Kwartier van Kempenland. In 1246 treedt Hendrik van Herentals op als schout van de hertog van Brabant *in Busco et in Campinia*,

in twee oorkonden betreffende Lieshout. Genoemde schout treedt op in de jaren tussen 1235 en 1246 en mogelijk weer in 1249. In de jaren 1207-1310 worden eveneens Hoogeloon, Bladel, Hulsel, Udenhout, Veghel, Oisterwijk en Sint-Oedenrode als gelegen *in of op* Campinia genoemd.¹⁴

Wij hebben gezien dat zowel de hertog van Brabant als de graaf van Gelre rechten bezat in het graafschap Texandrië, dat omstreeks 1150 de naam Campinia kreeg. In de jaren 1203-1232 wist de hertog de graaf in de oude graafschap uit te schakelen en kon hij een vertegenwoordiger in dit nieuwe district van zijn hertogdom aanstellen: de schout van Campinia, die tevens schout van zijn stad 's-Hertogenbosch was.

Voor de (latere) Meierij valt de noordgrens van het gebied van de eninge van Campinia aan te geven langs Oisterwijk, Vught, Sint-Oedenrode en Veghel. Wij kunnen wel stellen dat het latere Kwartier van Kempenland en delen van de Kwartieren van Oisterwijk en Peelland tot *Campinia Brabantica* behoorden.

Op bijgaand kaartje wordt het gebied, dat onzes inziens tot de eninge behoorde, aangegeven. Het

gebied ten oosten hiervan behoorde tot de voogdij van de Peel, terwijl de heerlijkheden Geldrop, Heeze, Maarheeze en Budel respectievelijk aan de graaf van Gelre, de heer van Heeze, de heer van Cranendonk en het Marienstift van Aken behoorden.

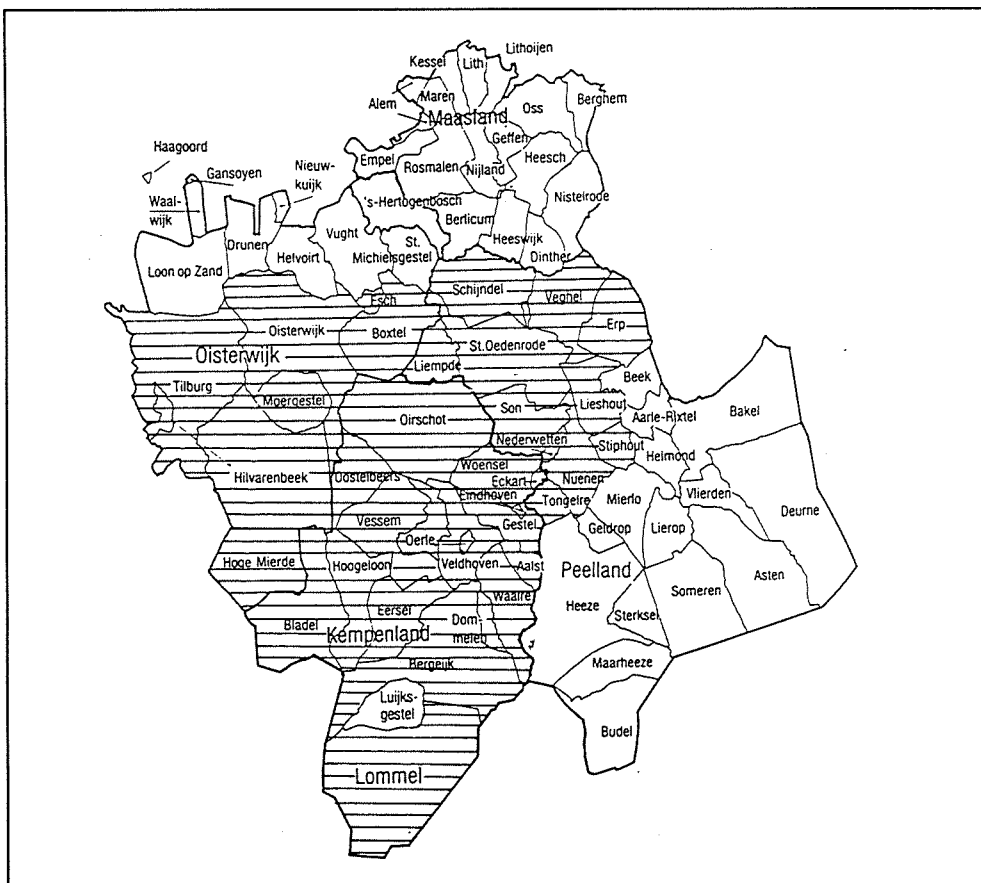
Ook buiten (vooral ten zuiden van) de Meierij worden plaatsen in Campinia genoemd. Deze behoorden echter tot de Loonse/Luikse of de Antwerpse Kempen.

Het graafschap Sint-Oedenrode

De *pagus Rode* heeft dus behoord tot de Brabantse Kempen. Heren van Rode zijn bekend uit de 12de eeuw en zijn geparenteerd aan de heren van Cuijk en Heeze.¹⁵

De heren van Rode zijn o.m. in het bezit van de tienden, het patronaatsrecht en landerijen te Hoogeloon.¹⁶ De Annalen van Egmond (1172-1215) en het oudste leenregister van Brabant (1312) spreken van een graafschap Sint-Oedenrode.¹⁷

Als in 1206 het huwelijkscontract wordt gesloten tussen Hendrik I van Brabant en Otto I van Gelre in verband met het voorgenomen huwelijk tussen Margaretha van Brabant en Gerard van Gelre, geeft de graaf aan zijn zoon als huwelijksgoed o.m. zijn

Kaartje van het gebied van de latere Meierij van 's-Hertogenbosch met daarop aangegeven het gebied van Campinia Brabantica (kaart gebaseerd op W. van Ham en J. Vriens [ed.], Historische kaart van Noord-Brabant, 's-Hertogenbosch 1987).

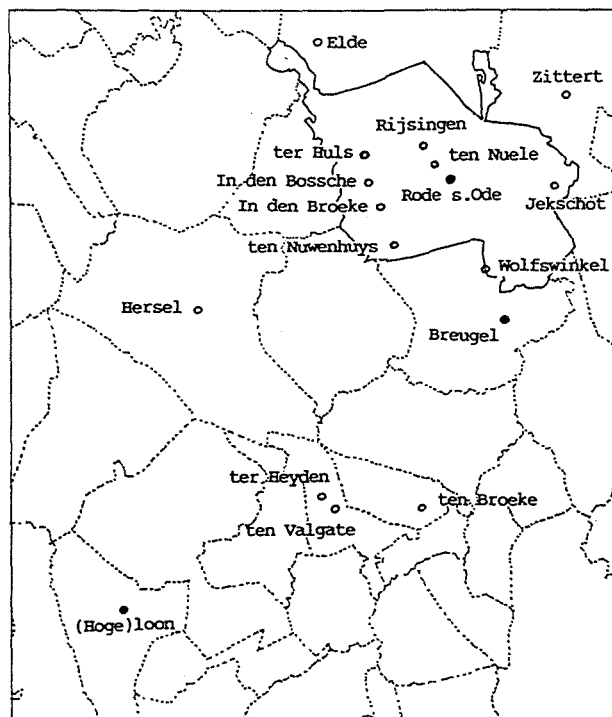
allodium van Rothe, onder voorwaarde dat Margaretha, als zij weduwe mocht worden, dit goed mag behouden.¹⁸ Genoemde Gerard, graaf van Gelre (1207-1229) komt - vermoedelijk tussen 1227 en 1229 - met zijn schoonvader Hendrik van Brabant overeen dat hij voor 2000 Keulse marken afstand zal doen van het graafschap van *Roda* met zijn toebehoren aan deze (= Brabantse) zijde van de Maas. Gerards zoon Otto II - die onder voogdij staat van zijn grootvader Hendrik I van Brabant - verklaart op 11 november 1231 de eerder genoemde 2000 marken te hebben ontvangen.¹⁹

Kort daarop (vóór 1 mei 1232²⁰) schenkt Hendrik I van Brabant aan *zijn* lieden (*hominibus*) in Rode en aan *zijn* stad (*opido*) en burgers (*burgensibus*) van Eindhoven dezelfde vrijheidsrechten als die van 's-Hertogenbosch. Tevens draagt hij aan die van 's-Hertogenbosch op, om in geval van hofvaart vonnissen te verstrekken en juridische adviezen te geven aan die van Eindhoven. Ook staat hij de Eindhovense burgers toe om één dag in de week een markt binnen de vrijheid (*libertas*) te houden en hij verplicht de omwonenden om deze markt te bezoeken.²¹

Door de chronologie van deze handelingen krijgt men de indruk dat ook de stad Eindhoven tot het oude graafschap Sint-Oedenrode heeft behoord. Doordat binnen dit graafschap een van het Brabantse afwijkende leenrecht heeft bestaan, kan mogelijk iets over de uitgestrektheid van dit graafschap worden gezegd. Volgens de Brabantse leenregisters kan iedere erfgenaam, zowel man als vrouw, in een leengoed opvolgen. Dit is volgens het leenrecht van Sint-Oedenrode (*jure Rodensi, jure Rodensi beate Ode*) niet mogelijk, zoals ten overvloede nog blijkt uit de costuimen (= optekening van rechtsregels) uit 1546.²²

In de eerste helft van de 14de eeuw vallen de volgende - dan Brabantse - leengoederen nog onder het Rooise recht: te Sint-Oedenrode de goederen Ten Nuwenhuis, Ten Nuele, Ter Huls, Rijsingen, In den Broeke, In den Bossche en het oude goed van Wolfswinkel (op de grens van Sint-Oedenrode en Son), te Schijndel land te Elde, te Veghel goederen aan de Zittert (Zijtaart), te Breugel rogge-inkomsten, te Strijp bij Eindhoven het goed Ten Broeke, te Zeelst de goederen Ter Heyden en Ten Valgate, te Oirschot het goed Hersel te Notel en verder nog een goed Ter Scoere, waarmee of het gelijknamige goed onder Sint-Oedenrode of dat te Tongelre werd bedoeld. Mogelijk heeft ook het goed Jekschot oorspronkelijk aan het huis Sint-Oedenrode behoord.²³

Vanaf ongeveer 1350 wordt het Rooise recht omge-

Kaartje van het gebied van Sint-Oedenrode met daarop aangegeven de ligging van de leengoederen volgens het recht van Rode sancte Ode.

zet in Brabants recht. De inschrijving van goederen in de registers, die expliciet volgens Brabants recht worden gehouden, duiden mogelijk op een oorspronkelijk ander leenrecht.

Of wij in de ressortdorpen van Sint-Oedenrode, zoals die later voorkomen, een relict van het oorspronkelijke graafschap moeten zien, lijkt niet erg waarschijnlijk. Met zekerheid geldt dit niet voor alle ressortdorpen.

Vast staat alleen dat in latere tijd de ressortdorpen te hoofde gaan bij schepenen van Rode en leenmannen van Peelland in alle zaken van lering en appèl. Ook heeft de vrijheid Sint-Oedenrode het recht van ingebod over Peelland bezeten, dat in ieder geval van vóór 1375 moet dateren omdat dan wordt verklaard dat Helmond datzelfde recht bezit, echter met uitzondering van de poorters van 's-Hertogenbosch en van Sint-Oedenrode.²⁴

De centrumfunctie van de vrijheid blijkt tenslotte ook uit het feit dat rond het midden van de 14de eeuw wordt gesproken over de *meierij van Sint-Oedenrode* in plaats van de meierij van Peelland.²⁵

De Meierij van 's-Hertogenbosch en de Kwartieren

In de paragraaf over Campinia hebben wij kunnen lezen dat deze benaming met zekerheid nog in 1310 meer inhield dan het latere Kwartier van Kempeland. Toch komt in het laatste kwart van de

13de eeuw een nieuwe benaming op: de meierij van 's-Hertogenbosch, waarvan in 1288 voor het eerst sprake is.²⁶

Misschien is het (opnieuw na lange tijd) voorkomen van een "meier" in plaats van een schout in 1276 al een aanwijzing voor de naamswijziging van Campinia in Meierij.²⁷

In 1299 spreekt de hertog van de schout van 's-Hertogenbosch en van alle onderschouten onder het schoutambt en onder de schout van 's-Hertogenbosch in een oorkonde, die betrekking heeft op Bergeijk.²⁸ In 1307 worden de schouten van 's-Hertogenbosch en Oisterwijk genoemd,²⁹ en in 1339 wordt gesproken van een onderrentmeester *op Kempelant*, die knaap van de rentmeester van 's-Hertogenbosch wordt genoemd.³⁰ In 1344 geeft de hertog een bevel aan zijn schout van 's-Hertogenbosch en aan zijn schouten in de Meierij.³¹

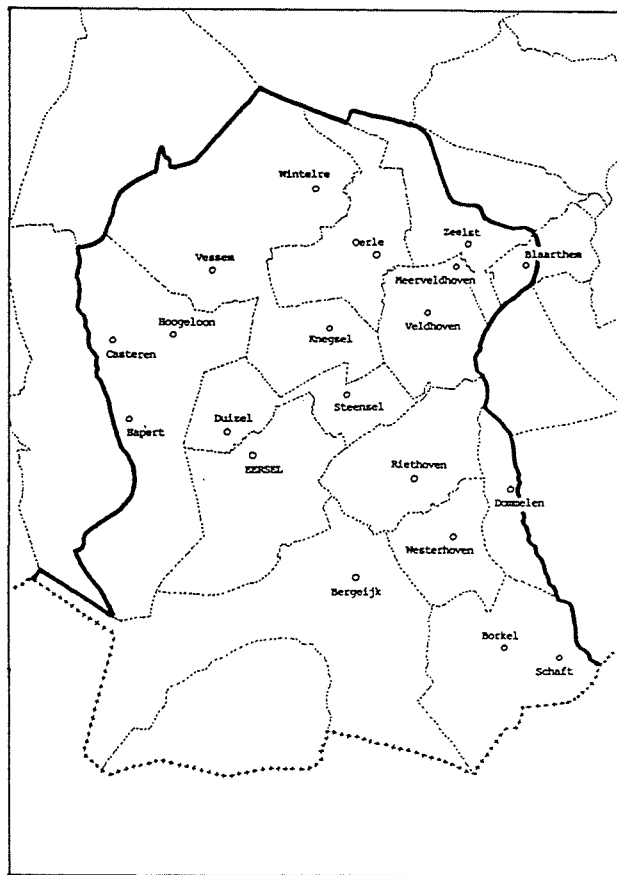
In de hertogelijke rentmeestersrekening voor de stad en de meierij van 's-Hertogenbosch over 1339-1340 zien wij dat deze nog geen duidelijke indeling in ambachten, kwartieren of meierijen aangeeft, ofschoon een aantal dorpen per (later) kwartier bijeen staat. Tussen de plaatsen in het Kwartier van Kempenland treffen wij dan - evenals nog in 1575! - ook Mierde aan.³²

Toch moet de indeling van de Meierij in vier kwartieren op zijn laatst uit de eerste helft van de 14de eeuw dateren. Toen immers was sprake van: *in villicatione de Oesterwijk*, van: *de meierij van Sint-Oedenrode* en van: *de meierij van Oerle*.³³ Alle drie benamingen geven duidelijk aan welke vrijheden toen als kwartierscentrum werden beschouwd. Dit geldt ook voor het vierde kwartier van de Meierij: in de jaren 1368-1369 is van eenzelfde persoon sprake, eenmaal echter schout van Oss, andermaal schout van *Maasland* genoemd.³⁴

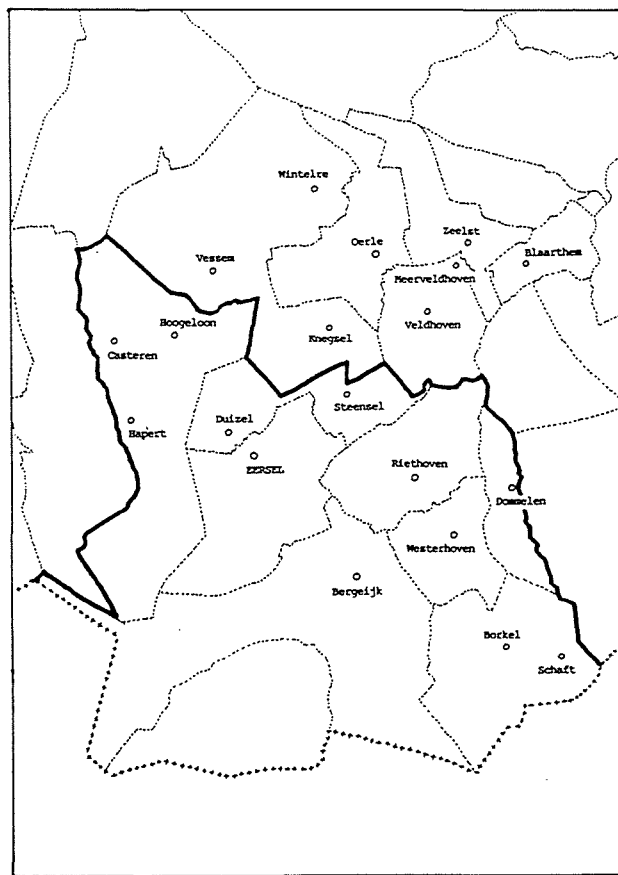
In tegenstelling tot wat algemeen in de literatuur wordt gesteld, dat de vorming van de Meierij en de kwartieren plaatsvond onder Hendrik I (1190-1235), zijn wij van mening dat dit in ieder geval later plaatsgreep: de Meierij (= Campinia) vermoedelijk onder Hendrik II (1235-1248), de kwartieren of ondermeierijen onder Jan III (1312-1355).

Eersel als oorspronkelijk centrum van Kempenland?

Administraties - ook vroeger - zijn zodanig opgezet dat deze qua indeling veelal van elkaar worden overgenomen. Zo kunnen oude benamingen, ook al geven zij niet meer de feitelijke situatie weer, nog eeuwen blijven bestaan (vgl. Mierde hiervoor). Uit de 14de eeuw is een aantal voorbeelden bekend van opsomming van plaatsen in het Kwartier van Kem-

Kaart van het pretorium van Eersel vóór de afscheiding van Oerle met de daartoe behorende dorpen, ca. 1300.

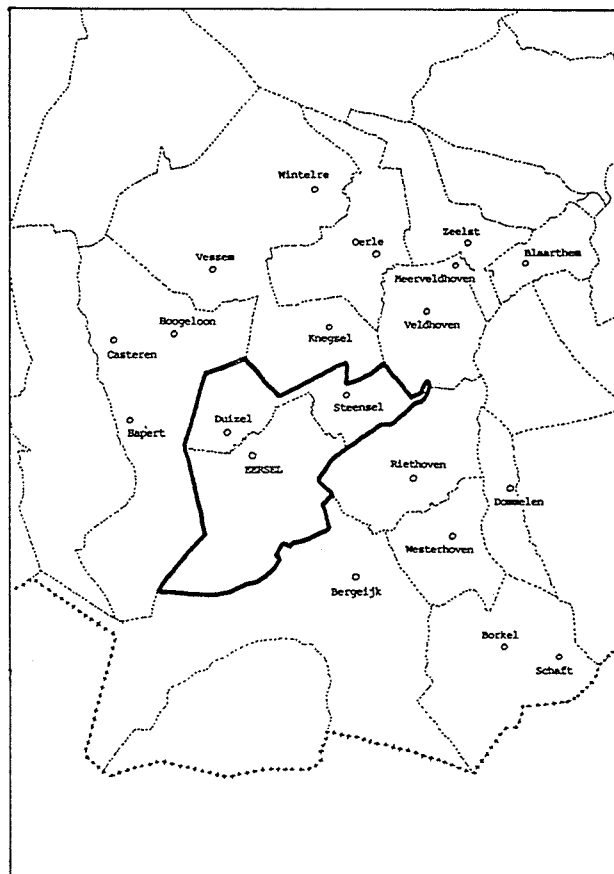
Kaart van het gebied van de schepenbank van Eersel tot 1460.

penland. Hierin wordt *Eersel* telkens als eerste genoemd.³⁵

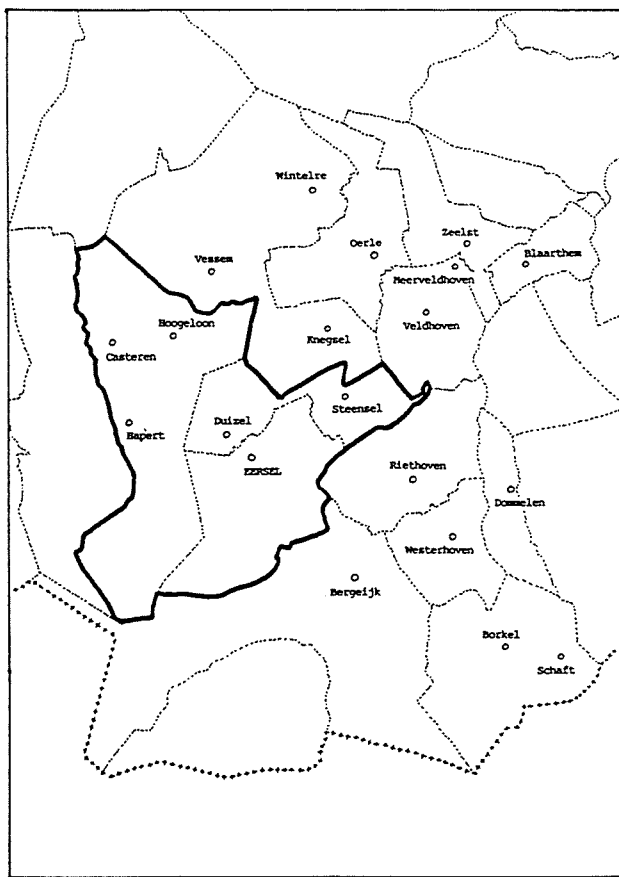
Kerremans trekt uit het telkens als eerste voorkomen in de hertogelijke administratie de conclusie dat Oss, Eersel en Sint-Oedenrode de hoofdplaatsen waren van de Kwartieren van Maasland, Kempenland en Peelland.³⁶

Over de term "hoofdplaats" van een kwartier is in het verleden al veel geschreven. Oorspronkelijk komen daarvoor in het Kwartier van Kempenland Eindhoven en Oirschot niet in aanmerking omdat deze plaatsen géén hertogelijk alleen-bezit waren. Alleen hertogelijke plaatsen kwamen voor deze "titel" in aanmerking en in de praktijk betekende het alleen dat de betreffende plaats voor de hertogelijke kanselarij/administratie een "eerste" plaats innam. Eersel moet die plaats dan ook vóór het midden van de 14de eeuw hebben ingenomen in het gebied van het (latere) Kwartier van Kempenland. Tegen 1350 was die plaats duidelijk al ingenomen door Oerle (zie hiervoor).

Ook de benaming voor de Eerselse schepenbank kort ná 1312 wijst in een richting die het belang van Eersel kan aangeven: in plaats van de algemeen voorkomende benaming *scabinatus* wordt gespro-

Kaart van het gebied van de schepenbank van Eersel ná 1561.

Kaart van het gebied van de schepenbank van Eersel tot 1561.

ken van het *pretorium* van Eersel. Een "praetor" is een opperhoofd, stadhouder, opperrechter, aanvoerder enz. Alhoewel de term hier zeker zal zijn gebruikt in de betekenis van *rechtbank* (schepenbank, dingbank) wijst het gebruik van deze term onzes inziens toch op een bovenlokaal belang, waarbij kan worden gedacht aan het Nederlandse woord *eninge*, dat wij echter in het Latijn als "unitas", "statutum" of "ordinatio" tegenkomen.³⁷

De term *eninge* komen wij ook tegen bij plaatsen als Oisterwijk, Hilvarenbeek, Wouw, Rijsbergen en Kapelle-op-den-Bos³⁸ en betekent - zoals wij zagen - een gebied met dezelfde rechtsregels. Tot Oisterwijk behoorden Haaren, Belveren, Udenhout, Enschoot, Heukelom en Berkel, en oorspronkelijk ook Tilburg en Goirle, tot Hilvarenbeek in ieder geval Diessen en Westelbeers. Kapelle-op-den-bos was het centrum van een meierij, waarvan de schepenen hun rechtsmacht niet alleen over de vrijdom maar ook over de gehuchten Haasdonk en Ramsdonk uitstrekten.³⁹

Het *pretorium* van Eersel omvatte de dorpen Duizel, Steensel, Hoogeloon, Hapert, Bergelijk, Riethoven, Westerhoven, Dommelen, Borkel en Schaft en oorspronkelijk ook Oerle.⁴⁰ Onder Oerle ressorteerden Vessem, Winterle, Knegsel, Veldhoven, Meerveldhoven, Zeelst en Blaarthem,

althans na de afsplitsing van die bank.

Het feit dat de bank van Eersel - evenals die van Lommel, Bladel en Mierde - te hoofde ging te Antwerpen zou kunnen duiden op een oorsprong van dit recht in een periode dat de uitstraling van 's-Hertogenbosch nog niet zo groot was dat de bank van Eersel hofvaart op deze stad kon worden opgelegd. In dit verband valt op dat de door Hendrik I van Brabant nieuw gestichte *opida libera* Arendonk, Herentals, Hoogstraten en Turnhout (1213) alle te hoofde gaan in Antwerpen.⁴¹ Oisterwijk, eveneens bij die "opida" genoemd, kiest zelf in 1230 voor 's-Hertogenbosch, doch kan voordien in Antwerpen te hoofde zijn gegaan.⁴²

De uitstraling van deze stad 's-Hertogenbosch is omstreeks 1230 duidelijk groot genoeg om de Oisterwijkers voor deze stad te laten kiezen. Het ligt dan ook voor de hand dat de latere - door de hertog opgelegde - hofvaarten in de Meierij alle betrekking hebben op 's-Hertogenbosch: Eindhoven en Sint-Oedenrode (1232), Heeze en Leende (1294), Someren (1301) en Lith, Lithoijen en Heerwaarden (1307).⁴³

Zelfs Oerle, dat door hertog Jan II van Brabant tussen mei 1294 en september 1309 van de bank van Eersel wordt afgesplitst, krijgt bij de verlening van het vrijheidsrecht de hofvaart op 's-Hertogenbosch opgelegd, ondanks het feit dat Eersel hofvaart op Antwerpen heeft.

Dit Eersels recht lijkt dan ook van vóór circa 1230 te dateren. Dat het gebied van de schepenbanken met hofvaart op Antwerpen oorspronkelijk heeft behoord tot het schoutambt van die stad, is niet waarschijnlijk. Jan II van Brabant bepaalt namelijk tijdens zijn regeringsperiode (1294-1312) dat Bladel (met Reusel) en Arendonk niet meer zullen behoren tot de Meierij van 's-Hertogenbosch, maar verenigd zullen zijn met het schoutambt van Antwerpen en dat Bladel en Arendonk hun hoofdvonnis zullen halen in Antwerpen.⁴⁴

Zelfs Arendonk heeft dus in de 13de eeuw behoord tot de Meierij van 's-Hertogenbosch. Is dit ook de reden waarom schout en schepenen van Arendonk in 1219 optreden inzake een geschil over het molenrecht van Wolfswinkel, op de grens van Bladel en Casteren?⁴⁵

Uit het bovenstaande valt onzes inziens te concluderen dat Eersel in de 13de eeuw voor de hertogelijke administratie een eerste plaats innam omdat deze vrijheid dan het centrum is van een zeer omvangrijk rechtsgebied, dat mogelijk al vóór 1230 de hofvaart op Antwerpen kreeg opgelegd. Na de afsplitsing van Oerle (tussen 1294 en 1309) gaat deze laatste vrijheid meer en meer de plaats van Eersel als

kwartierscentrum innemen, reden waarom rond het midden van de 14de eeuw de *meierij van Oerle* in de bronnen opduikt.

III. De schepenen en de schepenbank

Zoals de stand van het onderzoek thans aangeeft, worden "stedelijke" schepenbanken in de Zuidelijke Nederlanden voor het eerst in de 12de eeuw genoemd, in de Noordelijke Nederlanden in de 13de eeuw.⁴⁶ Voor het gebied van de latere Meierij staat vast dat de oudste gegeven over schepenen betrekking hebben op schepencolleges van kerkelijke instellingen: Waalre, Deurne en Diessen (1100-1110) en Empel (1169) kennen wij als voorbeelden omdat de kerkelijke voogden ter plaatse niet altijd volgens de regels handelen.⁴⁷ Onder het abbatiaat van Steppo, abt van Averbode (1166-1189) kennen wij een rechtszitting te Woensel, zonder dat daarbij sprake is van schepenen.⁴⁸

Ná 1200 worden de vermeldingen van dergelijke kerkelijke schepenbanken talrijker: Lithoijen (van de Sint-Remigiusabdij te Reims, 1200), Reusel (van de kerk van Postel, 1206), Bergeijk-Westerhoven (van de Sint-Jacobsabdij te Luik, 1228) enz.⁴⁹ Meestal is hier nog slechts sprake van een meier (*villicus*) ter plaatse, die al dan niet samen met schepenen of ministerialen optreedt.

Gaat een dorp in andere handen over, dan gaat dat ook zo met het gericht. In een aantal gevallen weten de voogden van de kerkelijke instellingen de rechtsmacht aan zich te trekken, zoals bijvoorbeeld in Budel, waar in 1263 sprake is van een meier en 4 schepenen van het Marienstift te Aken. Dit kapittel laat in 1307 vastleggen dat het benoemingsrecht van schout, schepenen en gezworenen vanouds een allodium van dit kapittel is geweest. Dat een dergelijke verklaring nodig was, blijkt uit een iets oudere oorkonde waarin de heer van Cranendonk - voogd van het kapittel ter plaatse - spreekt van *zijn* schout en 7 schepenen aldaar.⁵⁰

Wereldlijke schepenbanken treffen wij in eerste instantie aan bij de vrijheden, die Hendrik I van Brabant heeft gesticht: 's-Hertogenbosch (1195), Oisterwijk, Arendonk, Hoogstraten, Turnhout (1213), Eindhoven, Sint-Oedenrode (1232), Helmond (onbekend jaar doch vóór 1241), enz., later ook bij kleinere heren: Berlicum (1238), Boxtel (1293), Asten (1306), enz.

Is bij Berlicum nog slechts sprake van het wereldlijk gericht (*iudicio seculari*), bij Boxtel en Asten wordt gesproken van respectievelijk een schout, 6 schepenen en 3 mannen en van 2 schepenen.

Laten wij enkele voorbeelden nader uitwerken.

's-Hertogenbosch

In 1195 krijgt Orthen, dat op dat moment al "Bosch" heet, van Hendrik I van Brabant een keure, waarin sprake is van schout en schepenen. De schout wordt ook meier (*villicus*) genoemd. Meier en schepenen van 's-Hertogenbosch treden voor het eerst op als getuigen in een oorkonde van 1202-1212. Van het *sigillo civium in Busco* is voor het eerst sprake in 1238, doch het is niet onmogelijk dat dit zegel al vóór 1231 heeft bestaan. Het oudst bewaarde exemplaar van het Bossche gemeenschappelijke zegel dateert van 1242 en geeft als rand-schrift *Sigillum Burgensium in Busco*.⁵¹

Oisterwijk

Na de verwerving van de Eninge van de Kempen in 1203 sticht Hendrik I van Brabant een aantal nieuwe *opida libera*. In 1213 sluiten genoemde hertog en de heer van Breda een overeenkomst over de onderlinge migratie van onderhorigen uit beider gebieden. Voor de hertog worden die *opida* dan met name genoemd, zowel de oude als de nieuwe. De nieuwe zijn: Arendonk, Herentals, Hoogstraten, Oisterwijk en Turnhout. Al in 1219 worden een schout en drie schepenen van Arendonk genoemd als getuigen in een hertogelijke oorkonde.

Genoemde "opida" zijn dus bij hun stichting voorzien van een eigen schout en een schepencollege. De schepenbanken zijn echter gebonden aan de regels van rechtpleging van een van de oudere steden of vrijheden, reden waarom de Oisterwijkers de hertog verzoeken, hen hetzelfde recht en dezelfde voorrechten toe te kennen als die van 's-Hertogenbosch. Met uitzondering van de tolvrijdom staat de hertog die in 1230 toe. Eerst in 1259 is er sprake van schepenen van het *opidum* Oisterwijk en zegelen zij met het *sigillo opido nostro*. Van een schout (van het Kwartier?) van Oisterwijk is pas in 1307 sprake. Veelal treden de Oisterwijkse schepenen met tweeën op en worden hun oorkonden met persoonlijke zegels bekrachtigd.⁵²

Sint-Oedenrode

Na de verwerving van het graafschap Sint-Oedenrode kan de hertog wederom overgaan tot verlening van dezelfde vrijheden als zijn burgers van 's-Hertogenbosch al hebben: ditmaal aan de lieden van Sint-Oedenrode en aan de *burgenses* van zijn *opidum* Eindhoven. Sint-Oedenrode wordt ca. 1250 *opidulum* genoemd en de oudste vermelding van schout, 7 schepenen en 2 gezworenen van deze *stad* dateert van 1311. Wél werd in 1274 onder leiding van de hertog en zijn mannen aldaar een rechtszitting gehouden.⁵³

Eindhoven

Eindhoven heeft wat de schepenen betreft wat meer sporen nagelaten. In 1245 treden de schepenen als getuigen op en in 1253 is er sprake van de *villa* Eindhoven, waar iets wordt verklaard voor twee schouten en schepenen. Bij de getuigen worden dan de *scultetus*, de *villicus* en 7 schepenen opgesomd. Naast *villa* in deze oorkonde staat een inwoner van Eindhoven in een andere oorkonde van hetzelfde jaar te boek als *oppidanus*. In deze laatste oorkonde wordt gesproken van schout (enkelvoud!) en schepenen van Eindhoven.

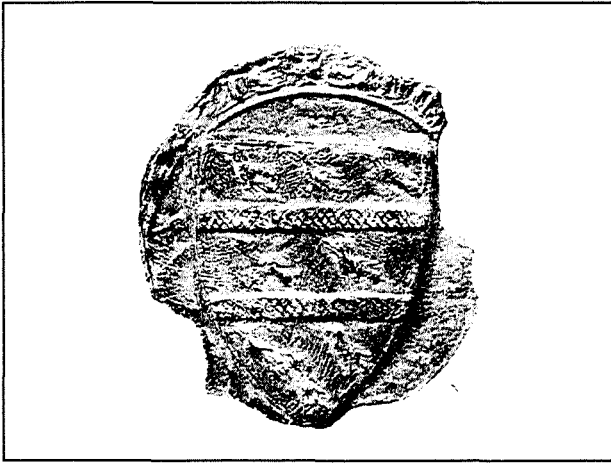
In de jaren 1292, 1306 en 1312 oorkonden de schepenen van deze vrijheid zelf, doch zegelen met hun persoonlijke zegels (*nostro sigillo/onsen aneghangen segelen*).⁵⁴

Zegel van Eindhoven, 1355 (afdruk ca. 1930).

De stichting door de hertog van de *opida libera* heeft tot gevolg dat de bewoners van het platteland naar de nieuwe vrijheden trekken, reden waarom de hertog en de heer van Breda in 1213 een overeenkomst sluiten (zie hiervoor). In 1218 geeft de hertog aan Willem Vos in leen "dat nyemant van des voirs. Willems ondersaten ynne des voirs. hertogen steden poirtrecht oft poirterscappe sal mogen werven." Welke heerlijkheid Willem Vos bezat is niet bekend. Hij wordt tussen 1191 en 1229 vermeld en heet in 1222 burger van 's-Hertogenbosch.⁵⁵ Ook de overeenkomst tussen de hertog en Boudewijn van Vught bevat een dergelijke bepaling: Boudewijn en zijn broer Daniel (heer van Oirschot?) zullen hun lieden in de *libera villa*, met uitzondering van 's-Hertogenbosch, behouden.⁵⁶

Een 13de-eeuwse voorvader van de heer van Boxtel

Zegel van de heer van Boxel, 1290 (uit: Corpus Sigillorum Neerlandicorum nr. 765).

krijgt van de hertog te horen "dat sine lieden in negheene vriheit in Brabant poerteren warden en moghen dan ten Bosche, ende die moeten dan buicvast daer bliven woenende. Ende en doen si des niet, soe heeft hi alrehande dienst van hen, ghelijc dat hi heeft van sinen anderen lieden".⁵⁷

De hertog probeert dus duidelijk beperkende maatregelen te nemen om zo de toeloop van plattelandsbewoners naar de door hem gestichte vrijheden tegen te gaan.

Onder de *opida libera* (1213) en *libera villa* (1232) behoorden met zekerheid 's-Hertogenbosch, Arendonk, Herentals, Hoogstraten, Oisterwijk, Turnhout, Sint-Oedenrode en Eindhoven, doch ook Helmond en Eersel zouden hiertoe behoord kunnen hebben.

Hoe stond het nu met Eersel?

De schepenbank van Eersel bestaat met zekerheid in 1254, als in een hertogelijke oorkonde betreffende Oerle schout Wellinus van 's-Hertogenbosch, schepenen van Eersel en "mannen" als getuigen optreden. In een particuliere oorkonde van 1283 treden de schepenen van de *villa* Eersel naast hoevenaars van de abdijen van Floreffe en Tongerlo op. Er is dan sprake van de hertogelijke meier, Godefridus van Oerle, van 6 schepenen van Eersel en van 9 hoevenaars; naast anderen zegelt de schout van 's-Hertogenbosch, doch de Eerselse schepenen zegelen niet. In 1308 oorkonden 4 schepenen van Eersel zelf en bekrachtigen deze met "onsen seghelen". In 1311 treden in een particuliere oorkonde Marcellius, schout van Oerle, en 7 schepenen van Eersel als getuigen op; twee van die schepenen zegelen dan met hun persoonlijke zegels: Godefridus genaamd Scadeken en Henricus, beiden met een schild waarop een lelie staat afgebeeld.

Als Marcellius van Oerle in 1311 oorkondt, ver-

zoekt hij - om meer zekerheid - 2 schepenen van Eersel om mee te zegelen; zij doen dit met hun persoonlijk zegel (?). Ook een derde oorkonde uit 1311, waarin Marcellius, schout van Oerle, en 7 schepenen van Eersel oorkonden, bevat slechts de twee persoonlijke zegels (?) van twee Eerselse schepenen.⁵⁸

Het bovenstaande wil niet zeggen dat de schepenbank van Eersel dus vóór 1312 geen zegel heeft gekend. Het voor het eerst voorkomen van dergelijke zegels loopt in jaartallen zeker niet gelijk op met de verlening van vrijheidsrechten of de instelling van de "hertogelijke" of "heerlijke" schepenbank. Verder ligt het natuurlijk voor de hand dat ook de eerste *vermelding* van een zegel nog niets zegt over de werkelijke ouderdom van dit zegel.

Een paar voorbeelden: 's-Hertogenbosch - vrijheid in 1195 - zegel in 1238 (misschien vóór 1231); Helmond - oppidum/vrijheid in een onbekend jaar vóór 1241 - zegel in 1241; Oisterwijk - vrijheid vóór 1213 - zegel in 1259; Sint-Oedenrode en Eindhoven - vrijheden in 1232 - zegels in 1355!

Uit deze paragraaf valt te concluderen dat kerkelijke schepenbanken het oudst zijn, vanaf 1195 gevolgd door wereldlijke/hertogelijke schepenbanken, waarbij het opvalt dat de instelling daarvan lijkt samen te vallen met de verlening van vrijheidsrechten. Eerst in het laatste decennium van de 13de eeuw is er sprake van schepenbanken van zogenaamde "smalheren".

Daar de bank van Eersel op 24 juni 1254 als hertogelijke bank voorkomt, mag onzes inziens daaruit wordt afgeleid dat Eersel vóór die datum van de hertog de vrijheidsstatus heeft gekregen.

Dat hiervan de oorkonde niet bewaard is gebleven (als die er al is geweest) is niet zo vreemd. Ook Helmond, Lommel en Bergeijk bijvoorbeeld kennen de "eigen" vrijheidsoorkonde niet!

IV. De symbolen uit het zegel van Eersel

De burcht

Binnen de huidige provincie Noord-Brabant komen de volgende gemeentewapens met "burchten" voor: Berkel-Enschot, Breda, Eersel, Etten-Leur, Grave, Hoeven, Oisterwijk, Oud en Nieuw Gastel, Sint-Oedenrode en Tilburg, terwijl vóór 1942 ook Waalre tot dit lijstje behoorde.

Berkel-Enschot is in 1810 afgesplitst van Oisterwijk.⁵⁹ Tilburg wordt in 1453 uit de bank van Oisterwijk gelicht en krijgt op 28 maart van dat jaar van de hertog van Brabant toestemming een eigen schependomszegel te gebruiken. Daarnaast had

Tilburg ook zelf een kasteel of "stenen kamer".⁶⁰ De burchten (opgesteld 2 en 1) in het eerste en vierde kwartier van het oude wapen van Waalre hebben - alhoewel ook Waalre een "kasteel" rijk was - op zich niets te maken met Waalre omdat deze burchten zijn ontleend aan het familiewapen van Van der Clusen, eens heren van Waalre en Valkenswaard. Etten-Leur, Hoeven en Oud en Nieuw Gastel hadden - in ieder geval in de 17de eeuw - "kastelen". De symbolen zijn hier van vrij late datum en duidelijk wapenfiguren.⁶¹

Burchten zijn overigens niet de enige gebouwen die in gemeentewapens voorkomen. Ook kerken werden afgebeeld: in Lith de Lambertuskerk van Luik, in Vught de beide parochiekerken, enz.⁶²

De burchten van Breda en Grave zijn algemeen bekend. Het zegel van Breda (1259) kan zijn ontleend aan dat van Hendrik, heer van Breda (1252) dat een ommuurde toren vertoont en naast de toren twee lelies. Het geheim zegel van de heer van Breda toont ons zijn eigen wapen.⁶³

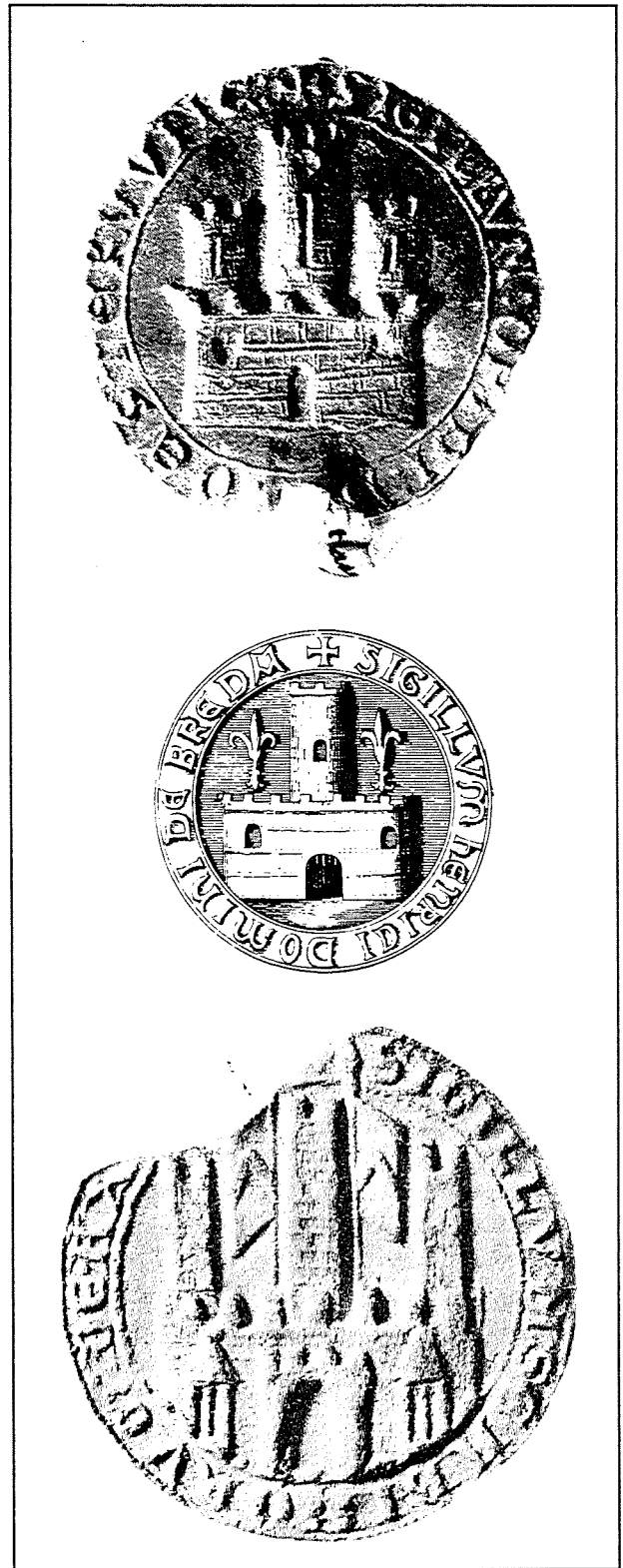
Bergen op Zoom was in het bezit van dezelfde heer. Het gemeenschappelijk zegel van de poorters wordt genoemd in 1260, doch de oudste afdruk dateert van 1276. Aan de voorzijde vertoont het zegel het wapen van de heer, aan de achterzijde (het tegenzegel) een burcht of stad bestaande uit een gekanteelde muur waarbinnen drie gehelmde torens, de middelste bekroond met een kruis.⁶⁴

In Bergen op Zoom is géén echte burcht bekend. Deze stad kende ook het Antwerpse recht, doch het lijkt ons niet waarschijnlijk dat de burcht op het Bergse zegel is afgeleid van de Antwerpse burcht. Het 15de-eeuwse Bredase zegel laat, evenals het huidige gemeentewapen, niet meer een eenvoudige burcht zien, maar een donjon omgeven door muren, torens en een poort.⁶⁵

Het huidige wapen van Grave, dat qua opzet dateert uit de 17de eeuw, is in feite het wapen van de heren van Cuijk, in het midden voorzien van een burchttoren. Het 14de-eeuwse zegel van die stad toont echter een gekanteelde muur, waarachter twee gebouwen, het ene voorzien van kantelen, het andere van een trapgevel. Op de top van een gotisch bouwwerkje tussen beide gebouwen staat een lelie op de top en vanaf het dak van dit middengebouwte steken twee banieren van de heren van Cuijk.⁶⁶ Resteren dus de burchten van Oisterwijk, Sint-Oedenrode en Eersel, waarop wij dieper zullen ingang. Hierbij zal worden onderzocht of ook de twee eerste vrijheden burchten hebben gekend. Meestal wordt dit voor beide plaatsen aangenomen, voor Eersel echter niet. Daarom is vergelijking van de Oisterwijkse en Rooise gegevens met die van Eersel noodzakelijk.

Oisterwijk

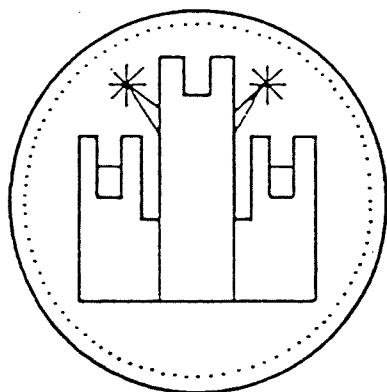
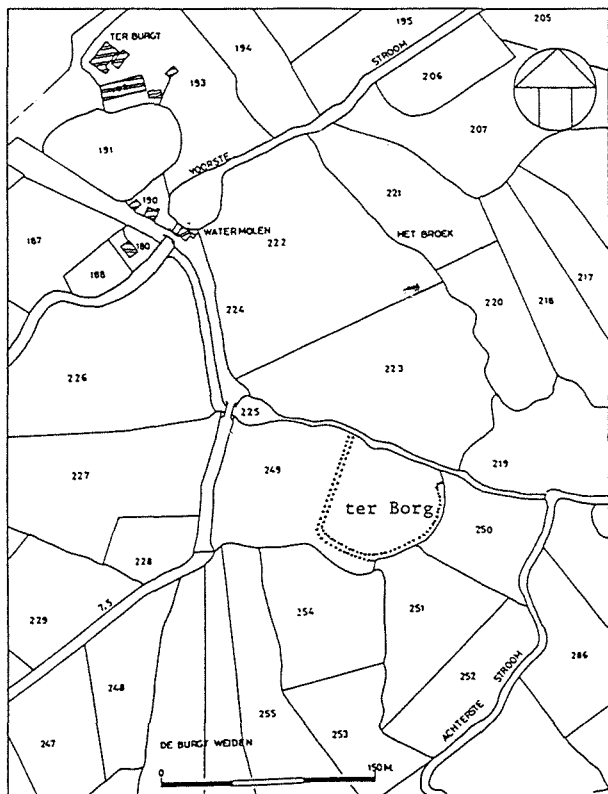
Het zegel van Oisterwijk uit 1259 toont ons een eenvoudige burcht: een gekanteelde muur waarachter drie torens, de middelste hoger en aan beide

Zegels van Oisterwijk [1355], van de heer Van Breda [1252] en van Axel [1244] (uit: De Kleine Meijerij 1980, p. 28; Corpus Sigillorum Neerlandicorum nr. 571 en Th. E. van Goor, Beschrijving der Stadt en lande van Breda [s Gravenhage 1744], p. 60).

zijden voorzien van een vuurpan. ⁶⁷ Het zegel uit 1355 geeft dezelfde burcht, doch fraaier afgebeeld en zónder vuurpannen. Opvallend zijn de overeenkomsten van dit zegel met dat van de heer van Breda uit 1252 en van het zegel uit 1259 met dat van Axel uit 1244. ⁶⁸

Oisterwijk ligt in Campinia en behoort derhalve tot het gebied, dat in 1203 door Hendrik I van Brabant werd verworven. In 1213 wordt Oisterwijk door de hertog tot zijn nieuw gestichte *opida libera* gerekend, terwijl deze vrijheid eerst in 1230 - op ei-

Kaartje met ligging van Ter Borgh te Oisterwijk, aangegeven op de kadastrale kaart van 1832 (naar: de Lindeboom 1981, p. 56 en 58), met natekening zegel 1259 (logo Heemkundekring De Kleine Meijerij).

gen verzoek - het recht van 's-Hertogenbosch verkrijgt. In deze oorkonde deelt de hertog mee dat hij aan die van Oisterwijk de *libertas* had verleend.

Het zegel van 5 september 1259 heeft als randschrift: SCABINOR (VM BVRGE) NSIVM DE OS(TERVVI)IC, dat van 1355:+ SIGILLVM: OPIDI:DE:OESTERVVIICC. Dat Oisterwijk een burcht heeft gekend, blijkt uit de hertogelijk Brabantse leenregisters. In het zg. Stootboek, dat van 1350 tot 1374 in gebruik is geweest, wordt als inschrijving opgenomen: "de woeninghe in de prochie van Oesterwijk die men heet tgoed ter Borgh met den molenen, lande, ceinze, broeke ende allen anderen haren toebehoerten". Nog in 1419 is sprake van een beemd *after die oude Borch*.

Dat met "woeninghe" de burcht zelf werd bedoeld, blijkt uit een andere inschrijving in hetzelfde register waar "de borgh ende de woeninghe van Meghen" als synoniemen naast elkaar voorkomen.

Al in de eerste helft van de 14de eeuw wordt Oisterwijk de naamgever aan het district waarin de vrijheid is gelegen. Het rechtsgebied van Oisterwijk wordt *eninge* genoemd en ook de cijnskring en het gruitgebied van Oisterwijk had een soortgelijke omvang als het rechtsgebied. De tol van Oisterwijk wordt door de hertog in leen uitgegeven. Oisterwijk is nooit als heerlijkheid verpand. ⁶⁹

Sint-Oedenrode

De oudst bekende afdruk van het zegel van Sint-Oedenrode dateert van 1355 en vertoont een zeer primitieve burchttoren met "aanhangende hoektoerentjes", geplaatst aan een rivier. Dit type burcht(toren) valt ook te herkennen op het zegel van de stad Geldenaken uit 1224. ⁷⁰

Sint-Oedenrode ligt in het gelijknamige graafschap, dat een deelgebied is van het graafschap Campinia. Hendrik I van Brabant krijgt hier in 1231 alle macht in handen en geeft het dorp in 1232 hetzelfde vrijheidsrecht als dat van 's-Hertogenbosch.

Omstreeks 1250 wordt gesproken van *Rodensis ecclesiae opidulum*, dus van de (kleine) sterkte van de kerk van Sint-Oedenrode. Van schout, 7 scepene, 2 mannen en 2 gezworenen van deze *stad* is sprake in 1311.

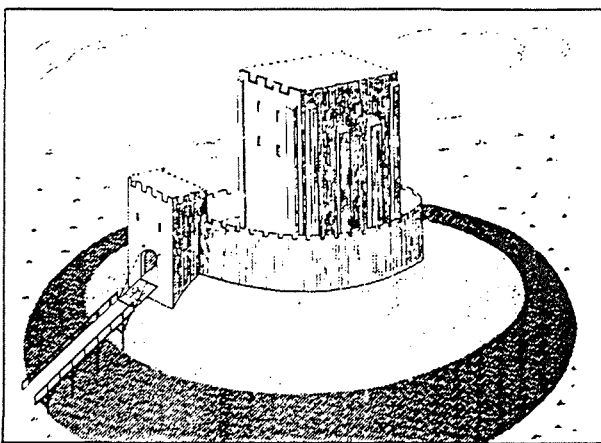
Het zegel van 1355 geeft als randschrift: + SIGILLVM BVRGE(NTIVM D)E. SA(NCTE) ODERODE.

De naam "Sint-Oedenrode" wordt met zekerheid vanaf 1249 gebruikt, misschien al in het eerste kwart van de 13de eeuw.

Zegels van Sint-Oedenrode [1355] en Geldenaken [1224] (uit: Taxandria 1928, p. 243 en J. Smits, Brabantsche beelden en teekens van recht [’s Gravenhage 1957] afb. 199).

Dat ook in deze vrijheid een burcht heeft gestaan, blijkt eveneens uit het Stootboek. Het vroegste gegeven vinden wij echter in een oorkonde van 1311, als de hertog van Brabant "een huis dat staat te Rode aan de Sint Odakerk" met alles wat daartoe behoort, in leen uitgeeft. Het ligt voor de hand de (kleine) sterkte van de kerk (ca. 1250) met dit huis

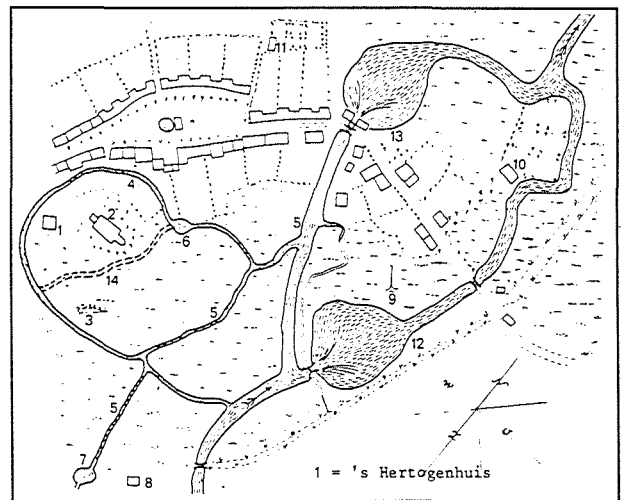

Reconstructie stenen motteburcht in de 13de eeuw. Als men beneden aan de brug gaat staan, is de gelijkenis met de Rooise burcht frappant (naar: De Lindeboom 1981, p. 61).

in verband te brengen. De nieuwe leenman in 1311 mag het huis "beteren", doch moet het wel "open" houden voor de hertog en zijn ergenamen.

In het Stootboek wordt dit huis als volgt omschreven: "eenre woeninghen bi sente Oeden Rode gheleghen met haren toebehoerten". Met iets latere hand wordt hierbij geschreven: *shertogenuys*. Het volgende leenregister omschrijft het huis dan als "een huys geheyt des hertoghen huys, liggende tot Sinte Oedenrode neven de kercke aldaer, mitte borchrecht daer om gaende, daertoe behorende, ende is een volle leen".

In 1401 wordt aan de leenman toestemming verleend om het bouwvallige oude huis af te breken en "daer nevens op de hofstad op denselven grond" een nieuwe huizing te bouwen.

Kaartje met ligging van 's Hertogenhuis te Sint-Oedenrode (1) op de kaart van landmeter J.F. van de Weijer uit 1782. De gestippelde gracht (14) bestond toen al niet meer, doch is aan de hand van archivalia te reconstrueren (uit: W. Heesters, Sint-Oedenrode [1981], p. 238).

Omstreeks 1350 is deze vrijheid naamgever aan het district. Het rechtsgebied beslaat in de 14de eeuw slechts het gebied van de vrijheid zelf. De oorspronkelijke situatie valt moeilijk te achterhalen, omdat de hertog van Brabant door een ruil in 1314 deze verstoord lijkt te hebben. Wél kent de vrijheid ressortdorpen, die in Sint-Oedenrode te hoofde gaan in alle zaken van lering en appel, en de vrijheid herbergt de hertogelijke Leenbank van Peelland. Ook de oorspronkelijke cijnskring en gruitkring lijken te zijn verstoord door enerzijds de ruil van 1314 en anderzijds de uitgifte van een deel van de gruit van Peelland in 1328. Zo resteert slechts een kleine gruitkring voor Sint-Oedenrode.

De (halve) tol van Sint-Oedenrode is eveneens een hertogelijk leen en ook Sint-Oedenrode is nooit als heerlijkheid verpand.⁷¹

Eersel

Wij hebben al gezien dat Eersel tot het gebied van Campinia behoorde dat in 1203 door de hertog van Brabant werd verworven. Eersel zou tussen 1350 en 1375 als *opidum* voorkomen,⁷² doch de gegevens van vóór 1313 spreken slechts van de *villa* Eersel.⁷³ De Eerselse costuimen van 1546 noemen deze vrijheid zelfs éénmaal *stadt*.⁷⁴

De exacte betekenis van de begrippen *opidum* en *villa* staat niet vast. De hertog spreekt in 1213 van *opida libera* en in 1232 van *libera villa*. Een oorkonde uit 1281 maakt het niet gemakkelijker door te spreken van de *communitas opidi sive ville* van Oerle.⁷⁵

In de praktijk betekent het voorkomen van een plaats als *opidum* overigens niet dat vanaf dat moment die plaats ook telkens als *opidum* werd aangeduid. Zie als voorbeeld het volgende staatje.⁷⁶

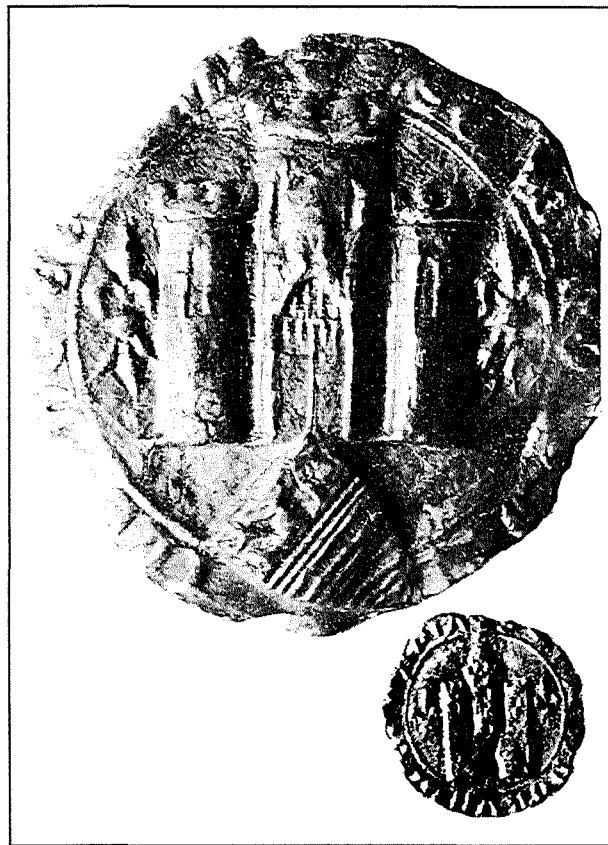
plaatsnaam:	opidum:	villa:
Oisterwijk	1259 1306 1310	1300 1310
Sint-Oedenrode	1311	1309 1311
Eindhoven	1232 1293	1253 1285
Helmond	1256 1282 1293	1300

Van schepenen van Eersel is bekend dat zij in ieder geval op 7 juli 1337 beschikten over een gemeenschappelijk zegel. De oudst bekende afdruk dateert echter uit 1339.⁷⁷

Binnen het randschrift: +S'.SCABI-NORVM:VILLE.DE.EERSEL: vertoont het zegel op een gerasterde ondergrond een burcht, bestaande uit een donjon, waarvoor een poortgebouw met dubbele poort en valhek. Het poortgebouw is aan beide zijden via muren verbonden met een toren. Aan weerszijden van de torens wordt een lelie afgebeeld en onder de dubbele poort staat een schuingeplaatst wapenschild, een klein gedeelte van de poorten overlappend, waarin drie drielingsbalken en in het schildhoofd een uitkomende leeuw.

De combinatie burcht + wapenschild komt in de 13de eeuw ook op andere plaatsen voor (zie het voorbeeld van Breda hiervoor). Het burchttype van Eersel vertoont overeenkomst met dat in het zegel van Nieuw-Genepië uit 1274.⁷⁸

Of met *onse seghele* of *sigilla nostra* in 1311 het ge-

Zegels van de schepenbank van Eersel [1339] en van Nieuw-Genepië [1274] (Abdij Postel en J. Smit, Brabantsche beelden en teekens van recht [’s Gravenhage 1957], afb. 200).

meenschappelijk zegel wordt bedoeld, is niet meer te achterhalen omdat die oorkonden slechts in afschrift bewaard zijn gebleven.⁷⁹ Een originele oorkonde uit 1311 laat twee persoonlijke zegels van twee Eerselse schepenen zien die beide een leliewapen vertonen.⁸⁰

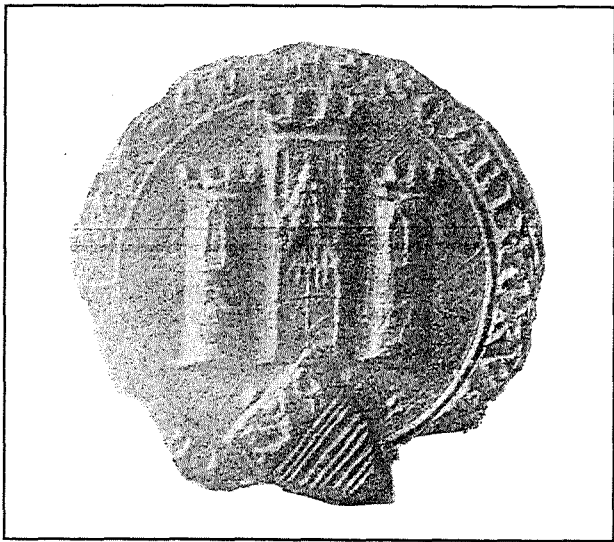
Vreemd lijkt het dat Eersel te zelfder tijd een tweede gemeenschappelijk zegel heeft gebruikt dat identiek is aan het bovenstaande, echter zonder de beide lilies.⁸¹ Dit laatstgenoemde zegel hangt ook aan het zg. stedencharter van 8 maart 1355, waarin Eersel optreedt en zegelt als *vrijheid*.⁸²

Onderzoek naar de zegelaankondiging in Eerselse schepenaken heeft opgeleverd dat tot 1350 onderscheid wordt gemaakt tussen *onsen seghel ons scependoms van Eersel/onsen ghemeynen seghel des scependoms van Eerselen ons ghemeyns seghels onser vriheit van Eersel*.

Ná 1350 wordt de zegelaankondiging algemeen: "tughen onder onsen ghemeynen seghel".⁸³

Bij dit onderzoek is geconstateerd dat het gemeenschappelijk zegel van de vrijheid (1344) het zegel zónder de lilies is, zoals bij het "stedencharter" van 1355!

Hieruit mag dan ook worden geconcludeerd dat 1. het gemeenschappelijk zegel van de vrijheid het ze-

Zegel van de vrijheid van Eersel [1344] (Abdij Postel).

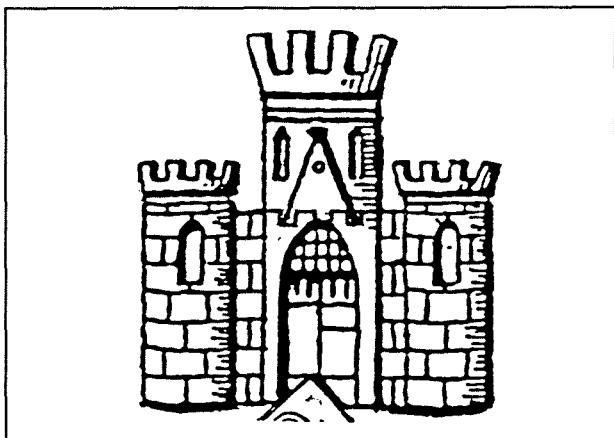
gel zonder de lelies is en dat 2. het gemeenschappelijk zegel van het schependom of de schepenbank het zegel mét de lelies is, ook al wordt het zegel zonder lelies vóór 1383 ook voor het schependom gebruikt en komt dit zegel ná 1383 niet meer voor.

Dat ook Eersel een burcht heeft gekend is af te leiden uit (wederom) de hertogelijke Brabantse leenregisters. In het zg. Stootboek⁸⁴ staat aangetekend dat Bele Mertensdochter van Ourle *tgoed van Eersel, gheheiten shertoghen hofstat, met sinen toebehoerten* in leen heeft. Uit een andere bron is bekend dat Marcelis van Oerle dit goed op 10 juni 1316 van de hertog in leen kreeg.⁸⁵

Het leen bestond verder uit 2. de marktvol van Eersel, 3. de tol te Cattenrijt (tussen Ravels en Eersel) en 4. 12 bunder heide te Opheestert.

Wat betekent "shertoghen hofstat"?

Een hofstad is een stuk grond waarop een huis (=hof) - al dan niet met bijgebouwen - heeft ge-

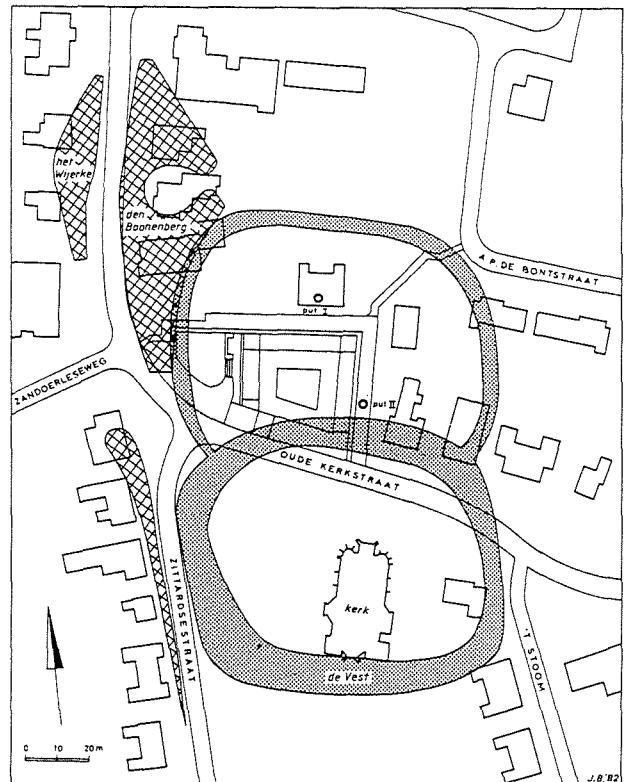

Tekening van de burcht van Eersel volgens de zegels.

staan, zoals blijkt uit een inschrijving in 1374: *de hofstad daer t huys op stont*⁸⁶ en zoals eveneens blijkt, als in 1401 het oude 's Hertogenhuis te Sint-Oedenrode wordt gesloopt: de hertog geeft toestemming om daarnaast op de hofstad op dezelfde grond een nieuw huis te bouwen.

Wij kunnen hieruit alleen maar concluderen dat 's hertogen *huys* te Eersel vóór 1316 moet zijn verwoest of afgebroken. Er zijn geen aanwijzingen dat de naam hofstad, zoals elders bij kastelen wel meer voorkwam, als naam voor het gebouw zelf werd gebruikt.

In de leenman van 1316 herkennen wij de "gheweldech (=gevolmachtigd) rentmeester ons heren tsertoghen van Brabant" (1308), die in 1311 optreedt als schout van Oerle; in beide functies telkens met de schepenen van Eersel.⁸⁷

Kaartje met ligging van de grachten waarbinnen de kerk en het castrum van Oerle waren gelegen (uit: Brabants Heem 1987, p. 129).

Voor Eersel is de rol van centrumplaats al omstreeks 1300 uitgespeeld, reden waarom in de bewaard gebleven oorkonden en registers Eersel niet voorkomt als naamgever aan het district.

Het rechtgebied van Eersel is zeer omvangrijk; de cijnskring en de gruitkring zijn beperkter van omvang, doch beslaan met zekerheid hetzelfde gebied

als de schepenbank ná de afsplitsing van de bank van Oerle.

Over de tol van Eersel is hiervoor al gesproken en ook Eersel is nimmer als heerlijkheid verpand.

Te concluderen valt dat de burcht van Eersel heeft bestaan als een "huis van der hertog". Vóór 1316 is deze burcht echter verdwenen. Het is niet onmogelijk dat Hendrik I van Brabant na de vererving van de Enige van de Kempen (1203) in Eersel een versterkt huis heeft gebouwd ter verdediging van zijn territorium in het zuiden van de - latere - Meierij. De burcht (*castrum*) van Oerle kon die rol niet meer spelen, omdat deze (toen al qua verdediging verouderde burcht) aan de kerk van Postel was overgedragen.⁸⁸

In hoeverre de verdwijning van de Eerselse burcht en het verlenen van het vrijheidsrecht aan Oerle met elkaar in verband staan, zal wel niet meer te achterhalen zijn.

Het schild met de drielingbalken

Het oudst bekende voorbeeld van een wapenschild met de drielingbalken is te vinden op een zegel van Arnoldus van Beke, schout van 's-Hertogenbosch, die op 8 juni 1266 een oorkonde betreffende Sterksel zegelt.⁸⁹

Zegel van Arnoldus van Beke, schout van 's Hertogenbosch [1266] (uit: Corpus Sigillorum Neerlandicorum nr. 697).

Van het beschadigde zegel is nog het schild te zien met de drielingbalken en een uitkomende leeuw in het schildhoofd. Van Beke treedt nog op als meier in 1276 in een oorkonde betreffende Waalre⁹⁰ en was als schout van 's-Hertogenbosch een van de opvolgers van Hendrik van Herentals, die schout wordt genoemd *in Busco et in Campinia* (1235-1246). Gezien de plaatsen waar Van Beke optreedt was hij óók schout van de Meierij van 's-Hertogenbosch, toen nog bekend onder de naam Campinia. Volgens Smit⁹¹ was het door Van Beke gebruikte wapen zijn *ambtswapen* als (hoog)schout van stad en Meierij. Heeft daarom ook Rutger van den Stay-

Kaartje met daarop aangegeven de verspreiding van wapens met de drielingbalken.

ecker in 1366 als schout van Kempenland de drielingbalkens voor zijn (persoonlijk?) wapen geplaatst?⁹² Of waren de drielingbalken bij hem al een familiewapen?

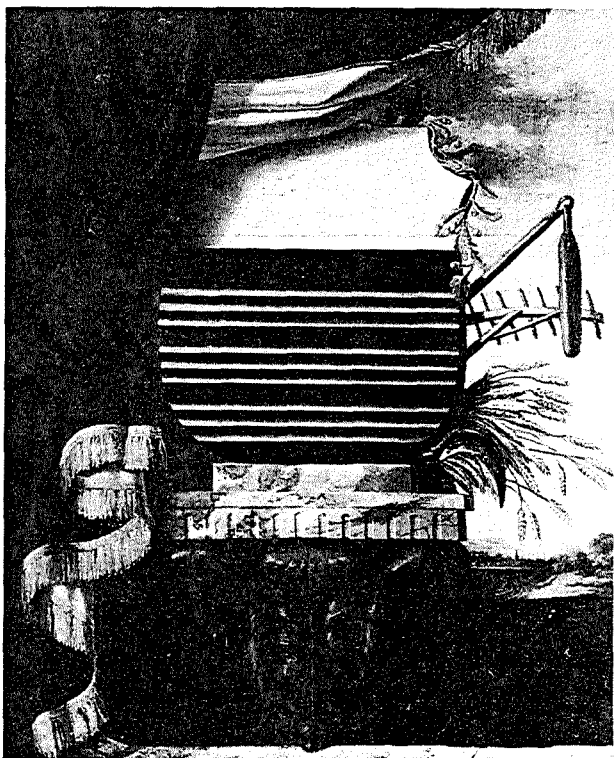
De theorie dat alle personen met de drielingbalken zouden afstammen van genoemde Van Beke uit 1266⁹³ lijkt ons niet te bewijzen. Veeleer valt te denken aan een "streekwapen".⁹⁴ Het drielingbalkenschild komt veelvuldig voor, vooral in de Kempen en in en rond 's-Hertogenbosch.⁹⁵

Al in de 13de eeuw treffen wij het drielingbalkenschild aan bij de Bossche schepenen Jan Coman (1281-1306), wiens vader Hendrik Coman (1249-1261) nog een zesbladige roos voert, en Arnoldus Poldonc (1291-1315); ook de Eindhovense schepen Jan van Gennep (1321) voerde het drielingbalkenschild.⁹⁶

Als wapen van het Kwartier van Kempenland staat het wapen eerst vast als Gramaye er in 1610 over schrijft. Dat de kwartierswapens toen al moeten hebben bestaan, spreekt voor zich.⁹⁷

Ook de kleuren zijn aanwijsbaar ouder dan 1610. Op het portret van de in 1531 overleden Joannes ab Aggere uit Hoogeloon (in de abdij van Tongerlo) komt het schild voor als "in zwart drie drielingbalken van goud en in een zilveren schildhoofd een zichzelf in een spiegel bekijkende zeemeermin van natuurlijke kleur".⁹⁸

Het wapen van het Kwartier van Kempenland bestaat uit een zwart schild met drie drielingbalken van goud en een zilveren schildhoofd.⁹⁹

Wapen van het Kwartier van Kempenland (schilderij van F. de Groot, 1805, coll. Noord-Brabants Museum, 's Hertogenbosch).

Hoe komt het schildje met de drielingsbalken in het zegel van Eersel?

Als wij de zegels van de schepenbanken in de regio bekijken, dan blijken de wapens of (wapen)symbolen op die zegels in het algemeen afkomstig te zijn van de heer, in wiens naam de betreffende schepenbank recht sprak. Deze heer had de bevoegdheid om schepenen te benoemen en om aan diezelfde schepenen toestemming te verlenen, een zegelstempel te laten vervaardigen waarvan hij (= de heer) de "inhoud" bepaalde.

Voorbeelden van dergelijke toestemmingen zijn nog bekend uit Reusel (1435), Tilburg (1453) en Geldrop (1616).¹⁰⁰

Ook is bekend dat, als een gemeenschap een zegel zonder toestemming van de heer invoerde, hij dit zegel kon laten vernietigen.

Dat ook wijziging van de "inhoud" van het zegel de toestemming van de heer vereiste, spreekt vanzelf.¹⁰¹

De (wapen)symbolen van de heer op de zegels worden in een aantal gevallen gecombineerd met een of meer plaatselijke symbolen.

Zijn er ter plaatse twee (gelijkgerechtigde) heren, dan worden ook hun twee (wapen)symbolen in het zegelveld opgenomen.

Gezien het feit dat voor Eersel zelfs geen áánwijzing bestaat dat deze vrijheid ooit in andere handen

is geweest dan die van de hertog van Brabant, moet de toestemming tot het laten snijden en tot de invoering van het zegelstempel wel afkomstig zijn geweest van die hertog. In Eersel wordt het plaatselijk symbool - de burcht - opgenomen. Daaraan wordt het wapenschildje met de drielingsbalken en de uitkomende leeuw toegevoegd.

Dit kan niets anders betekenen dan dat de hertog zijn eigen wapensymbool (de leeuw) laat opnemen in het schildhoofd van het wapen van Campinia (of van de graven van Campinia). Dat hij aan de gemeenschap van Eersel toestaat het wapen van Campinia in het zegelveld op te nemen, zal samenhangen met het feit dat Eersel werd gezien als de centrumplaats van (een deel van) dit graafschap/rechtsgebied. Ook Arnold van Beke plaatst als schout in Campinia zijn ambtswapen in zijn zegel. Het is absurd te veronderstellen dat een hertogelijke functionaris als deze schout zijn persoonlijk wapen in het zegelveld van de gemeenschap van Eersel kon laten plaatsen.

De lelies

Smit¹⁰² veronderstelt dat de lelies in het hertogdom Brabant zijn ingevoerd door Hendrik I (1190-1235) en ziet de lelie als een teken van rechtsmacht. Een of meer lelies zien wij terug op de zegels van de heer van Breda (1252), Nieuw-Genepië (1274), de schout van Antwerpen (1264), enz.¹⁰³

In Eersel hebben de lelies duidelijk betrekking op de rechtsmacht van de schepenen en niet op de vrijheid zelf, zoals hiervoor bij de analyse van de zegelaankondigingen in de Eerselse schepenoorkonden is gebleken.

Het randschrift

Dat het randschrift van het gemeenschappelijk zegel van Eersel de vrijheidsstatus niet tot uitdrukking brengt, zoals bijvoorbeeld dat van Oerle wel doet (+ S'COMVNE LIBERTATIS D'SAND-OERLE), is van geen betekenis als wij het randschrift vergelijken met dat van andere naburige vrijheden:

– Oirschot (1343): +SIGILLVM: SCABINORVM: DE: OERSCOT;

– Lommel (1346): +S. SCABINATVS. DE. LV-MELE;

– Bergeijk (1460): +SIGILLVM SCABINORVM VILLE DE BERGEYCK.

V. De zegels van Eersel

In de oorkonden van 1308 en 1311 is slechts sprake van *onse seghelen*, *sigilla nostra* en *onsen seghelen*.¹⁰⁴

Deze oorkonden zijn slechts in afschrift bewaard gebleven. De enige originele oorkonde uit 1311 ¹⁰⁵ is bekrachtigd met o.a. de twee persoonlijke zegels van twee Eerselse schepenen, die beiden een lelie in hun wapenschild voeren.

Van de oudste oorkonde van schepenen van Eersel, waaruit het bestaan van een gemeenschappelijk zegel blijkt (7 juli 1337), is het zegel verloren gegaan. ¹⁰⁶

Type 1

Dit zegel, met een doorsnede van 4 cm, geeft als randschrift +S. SCABINORVM: VILLE. DE. EERSEL: en vertoont binnen dit randschrift een geharceerd veld met vijfbladige bloemen waarop een burcht is geplaatst, bestaande uit een gekanteeld donjon, waarvoor een gekanteelde en bedakte poort is geplaatst, voorzien van een valhek en een dubbele (gesloten) poort. Het poortgebouw is met muren verbonden aan twee terzijde staande ronde en gekanteelde torens. Onder de poort staat schuingeplaatst een wapenschildje met drie drielingbalken en een schildhoofd met een uitkomende leeuw. Het wapenschildje meet 1,3 cm.

Zegel van Eersel, type 1 [1344-1383] (uit: Taxandria 1926, p. 182).

Dit type zegel is in gebruik geweest in de jaren 1344-1383 ¹⁰⁷ en is vooral bekend van het zg. "stedencharter" van 8 maart 1355.

Opvallend is een *punt* naast het wapenschildje onder de rechter burchttoren. Dit zou een opzettelijke wijziging in het zegelstempel kunnen zijn, omdat een ouder zegel verloren is gegaan. Hiervoor is al duidelijk gemaakt dat dit zegel het gemeenschappelijk zegel van de vrijheid Eersel was.

Type 2

Dit zegel wijkt slechts op één punt af van type 1. Aan weerszijden van de burchttorens is een lelie opgenomen.

Dit type zegel is in gebruik geweest in de jaren 1339-1685. ¹⁰⁸ Ook dit zegel vertoont op dezelfde plaats als type 1 een *punt*. Hiervoor is ook voor dit

zegel al duidelijk gemaakt dat dit tot 1350 werd gebruikt als gemeenschappelijk zegel van het schependom van Eersel; ná 1383 is dit zegel het enige gebruikte zegel.

Zegel van Eersel, type 2 [1339-1667] (uit: Tijdschrift voor Noord-Brabantsche Geschiedenis, Taal en Letterkunde 1884, k. 46).

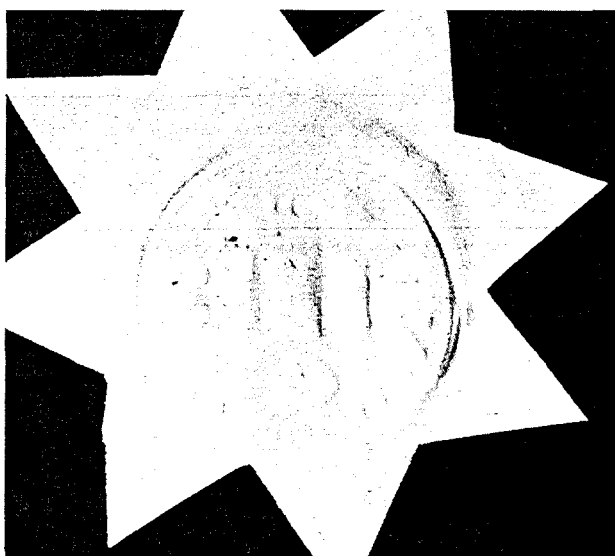
Het fragment-zegel aan de oorkonde van *schepenen en achtmannen der vrijheid Eersel* van 6 augustus 1667 ¹⁰⁹ toont duidelijk aan dat dit zegel (ook gezien de *punt*) hetzelfde zegeltype is als dat uit de 14de eeuw. Juten zou in 1618 een ander type zegel hebben aangetroffen, doch hiervoor zal een slechte afdruk als voorbeeld hebben gediend, omdat ook in 1602 het 14de-eeuwse zegel werd gebruikt. ¹¹⁰ Waarschijnlijk is ook het stempel van type 2 verloren gegaan, mogelijk bij de "brand van Eersel" in 1694.

Type 3

Een verfijning in de datering tussen 1685 en 1704 zal van toevallsvondsten afhangen, daar ook in het

Zegel van Eersel, type 3a (Sigillum) [1704-1747, 1807] (afdruk 1807).

Zegel van Eersel, type 3b (Sigillvm) (afdruk 2 december 1741).

Eerselse archief een zegelverzamelaar heeft toegeslagen en vele archivalia heeft verminkt.

In ieder geval is op 6 maart 1704 een nieuw zegelstempel in gebruik dat duidelijk drie losstaande gekanteelde torens laat zien; de middelste lijkt onder een spits toelopend dak een dubbele poort als ingang te hebben. Aan weerszijden van de torens staat een lelie (zonder voet). Het schuingeplaatste wapenschildje lijkt doorsneden, in de bovenste helft een uitkomende leeuw, in de onderste helft een negental golvende lijnen.¹¹¹ Het randschrift

Bodebus 'Bode+der+vryheyt+Eersel+1720'. (coll. Noordbrabants Museum, 's Hertogenbosch).

luit: SIGILLUM* SCABINORUM* DE* EERSEL. Bijna alle bekende afdrucken van dit type uit de jaren 1704-1747 zijn zwak afgedrukt onder een papieren ruit. Ná 1747 hebben wij het zegel wederom aangetroffen op twee stukken van 23 oktober 1807.¹¹² Toch komt ook hier weer een tweede type naast het genoemde voor. Een afdruk van 2 december 1741 geeft duidelijk als randschrift: (SI)GILLVM* SCABIINORVM* DE* EERSEL. Alleen het voorkomen van de U naast de V in "sigillum" kan dit afwijkende type aantonen; het zegelveld is verder identiek.¹¹³

Dit zegeltype vinden wij eveneens terug op de uit 1720 daterende bodebus van Eersel in het Noordbrabants Museum te 's-Hertogenbosch. Binnen het randschrift BODE DER VRYHEYTEERSEL 1720 zien wij een identieke voorstelling als type 3. De golven zijn hier maar vijf in getal, de poort in de middelste toren is voorzien van een valhek en beide lelies zijn hier eer als zg. Franse lelies afgebeeld.

Gemeentewapen van Duizel en Steensel, 7 oktober 1818.

Uit de tijd van de Bataafse Republiek zijn ons geen zegel- of stempelafdrucken uit Eersel bekend. In de periode van het Koninkrijk Holland (1806-1810) is het oude stempel in ieder geval weer in gebruik, zoals het voorbeeld van 23 oktober 1807 aangeeft. In de jaren van het Franse Keizerrijk (1810-1814) zal - zoals overal elders - wel gestempeld zijn met de Keizerlijke Franse adelaar. Voorbeelden daarvan uit Eersel zijn echter nog niet aangetroffen.

VI. Het gemeentewapen

Op 12 januari 1815 werd in de Nederlandse Staatscourant no. 10 de oproep van de Hoge Raad van

VAN WEGE DEN KONING.

DE HOOGHE RAAD VAN ADEL, gebruik makende van de magt aan
denzelven verleend, bij besluit van den 25ten Februari 1816, bevestigt bij
dezen de Gemeente van Eersel.

ingevolge het, door haar gedaan verzoek, in het bezit van het navolgende Wapen:

Gedaan in STRATENHJGE den 16 July 1817.

TER ORDONNANTIE VAN DEN HOOGHEN RAAD.

Secretaris.

Diploma met gemeentewapen van Eersel, 16 juli 1817.

Adel van 5 januari van dat jaar geplaatst, waarin alle steden, dorpen, enz. werd verzocht om vóór 1 mei a.s. een nauwkeurige tekening van hun wapen in te zenden, teneinde bevestiging en registratie daarvan te verkrijgen. Een herinnering van de gouverneur der provincie van 14 januari 1815 verscheen in het Dagblad der Provincie Brabant van 17 januari 1815 no. 5. Op deze beide publikaties reageert de provisionele burgemeester van Eersel op 17 maart 1815. In plaats van een nauwkeurige tekening neemt hij de vrijheid een lakafdruk van het wapen in te zenden "het welk van oude tijden voor dorps wapen is gebruykt, en nog gebruykt word!" Hij omschrijft het wapen als verbeeldende drie torens, twee kleine leliebloemen en een schild onder de torens, waarin zich een "halve Leeuw uyt baeren" vertoonde. Het omschrift luidde: SIGILLUM SCABINORUM DE EERSEL.¹¹⁴

Uit dit schrijven blijkt dat de gemeente Eersel in 1814 weer het oude zegel uit 1704 is gaan gebruiken.

Op 16 juli 1817 bevestigt de Hoge Raad van Adel de gemeente Eersel in het bezit van het wapen: "zijnde van lazuur, beladen met drie torens, verzeld ter wederzijde door eene lelij, alles van goud, en pointe een schild van goud, waar op eene leeuw zwemmende op eene zee, alles van lazuur."¹¹⁵

De provisionele burgemeester van de in 1810 ingestelde gemeente Duizel en Steensel deelt de gouverneur der provincie op 28 maart 1815 mee dat zijn gemeente tot dan toe géén wapen heeft gevoerd. De gemeente wenst voortaan een wapen te gaan voeren met de beeltenis van de H. Johannes de Doper. Op 7 oktober 1818 wordt deze gemeente door de Hoge Raad van Adel bevestigd (sic!) in het bezit van het wapen: "zijnde een blaauw schild beladen met St. Joannis Baptista van goud."¹¹⁶ Beide gemeenten blijven tot 1 januari 1923 de in 1817-1818 bevestigde wapens gebruiken. Per genoemde datum worden beide gemeenten verenigd tot de gemeente Eersel.¹¹⁷

Naar aanleiding van deze vereniging besluit de gemeenteraad op 15 december 1924 zich te richten tot H.M. de Koningin teneinde bevestiging te verkrijgen van het wapen van de vroegere gemeente Eersel. Aangezien ingevolge het K.B. van 23 april 1919 (Staatsblad 181) deze aanvraag moet geschieden onder overlegging van een beschrijving, een tekening in kleur van het verlangde wapen en van een uiteenzetting der overwegingen op grond waarvan het wapen wordt gewenst, richten B & W van Eersel zich op 10 januari 1925 tot de Rijksarchivaris te 's-Hertogenbosch om meer informatie te verkrijgen. In Eersel kende men toen slechts het diploma van 1817. Rijksarchivaris Smit heeft zijn uitgebreide antwoord op 20 november 1925 klaar en stelt het volgende wapen voor: "van zilver met eene burcht van keel, vergezeld in het schildhoofd van twee lelies van hetzelfde en in den schildvoet van een schuingesteld en gedeeltelijk het gebouw bedekkend wapen, zijnde van goud met drie drielingsbalken van sabel met een schildhoofd van zilver, beladen met een uitkomende leeuw van keel".

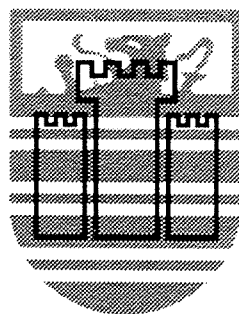
Het rapport van Smit wordt in de vergadering van de gemeenteraad op 31 december 1925 behandeld. Nog op dezelfde datum heeft de Raad zich tot H.M. de Koningin gewend "ter verkrijging van een nieuwe wapen", zoals dat door Smit werd voorgesteld. In het tijdschrift *Taxandria* van 1926 laat Smit zijn verhaal over het Eerselse gemeentewapen opnemen.

Een vertrouwelijk rapport aan de Minister van Justitie van de Hoge Raad van Adel wordt op 16 februari 1926 "vertrouwelijk" aan Rijksarchivaris Smit om nader advies toegezonden. In dit rapport wordt opgemerkt dat terecht niet is verzocht om het oude wapen van Duizel en Steensel in het nieuwe te betrekken. Over de herkomst van het kasteel tast ook de Hoge Raad in het duister en de twee lelies zou de Raad het liefst zien verdwijnen omdat die op het zegel van 8 maart 1355 niet voorkomen. Het wapenschildje ziet de Hoge Raad van Adel als dat van een geslacht dat eigenaar van het kasteel was. Met de kleuren zilver en keel kan de Raad zich verenigen, ook al wil de Raad daarmee de theorie van Rijksarchivaris Smit niet onderschrijven. De Hoge Raad stelt de Minister voor, het volgende wapen te verlenen: "van zilver met een burcht van keel, in den schildvoet vergezeld van een schuingesteld en gedeeltelijk het gebouw bedekkend wapen, zijnde van sabel met drie drielingsbalken van goud met een schildhoofd van zilver, beladen met eenen uitkomende leeuw van keel".

Smit is het met de redenering van de Hoge Raad niet eens en stelt de gemeenteraad voor, niet van het oorspronkelijke verzoek af te wijken. Hierop ver-

dwijnt de zaak in een bureaula. Als Smit op 10 mei 1935 bij de gemeente Eersel informeert naar het K.B. waarbij het nieuwe wapen is vastgesteld, wordt geantwoord dat sinds het verzoek van de gemeenteraad van 31 december 1925 niets meer is vernomen. Wel stelt de gemeentesecretaris aan Smit de vraag of het wenselijk zou zijn om een nieuw raadsbesluit te nemen en opnieuw een aanvraag te doen.

Op latere voorstellen, die van buitenaf bij de gemeente binnenkomen, is nooit een verzoek aan H.M. de Koningin gevolgd.

Modern logo van de gemeente Eersel.

Op 15 september 1987 verzochten Burgemeester en Wethouders de streekarchivaris van het Streekarchief Zuidoost-Brabant een historisch onderzoek naar het wapen van de gemeente in te stellen, op basis waarvan tot herstel van het gemeentewapen en tot invoering van een gemeentevlag zou kunnen worden overgegaan.

De vlag die de gemeente Eersel toen bezat (een banner met de Brabantse blokken en het wapen der gemeente), is op 9 september 1935 door Rijksarchivaris Smit (de ontwerper!) namens het Bureau der Commissie voor de herdenking van het 750-jarig bestaan van 's-Hertogenbosch aan de gemeente aangeboden.

VII. Het nieuwe gemeentewapen en de nieuwe vlag

Het rapport "Het wapen van de gemeente Eersel, een historisch verkenning" werd op 9 december 1987 aan het College van Burgemeester en Wethouders van de gemeente toegezonden. Op 17 december daaropvolgend werd nog aanvullende informatie verstrekt. Nadat de commissie Algemene Zaken zich op 22 februari 1988 over het onderwerp had uitgesproken, verzocht genoemd College op 4 maart een pre-advies van de Hoge Raad van Adel. Op 25 mei zond wapentekenaar A. Holla te Cuijk

Diploma met gemeentewapen van Eersel, 22 augustus 1988.

DE HOGE RAAD VAN ADEL,

Gelet op het Koninklijk besluit van 22 augustus 1988, no. 9,

VERKLAART,

dat daarbij aan de gemeente *Eersel* is verleend het onderstaande wapen,

waarvan de beschrijving luidt als volgt:

In keel een burch van zilver, verlicht van het veld, gevoegd van sabel, bestaande uit een gekanteelde en van een puntgevel voorzien poort, waarin een opgetrokken valhek van sabel voor gesloten deuren, geplaatst voor een hogere en bredere gekanteelde hoofttoren en door nuwen verbonden met twee kleinere gekanteelde torens.

de burch vergezeld van een met de bovenhoek over de deuren gaand schuingeplaatst schild van sabel, beladen met drie arselingbalken van goud en in een schildhoofd van zilver een uitkomende leeuw van keel. Het schild gedekt met een gouden kroon van drie bladeren en twee parels.

Gedaan te 's-Gravenhage, 14 oktober 1988.

DE HOGE RAAD VAN ADEL.

[Handwritten signature]
 Voorzitter

[Handwritten signature]
 Secretaris

de ontwerptekeningen voor wapen en vlag in. Nadat de commissie Algemene Zaken zich op 20 juni opnieuw had uitgesproken, stelde het College de gemeenteraad voor, Hare Majesteit te verzoeken het huidige wapen in te trekken, een nieuw wapen te verlenen en tevens de gemeentevlag vast te stellen. De gemeenteraad besloot op 28 juni 1988 conform het ontwerp, waarna het College bij schrijven van 6 juli Hare Majesteit bovenstaand verzoek deed.

Op genoemde datum besloot de gemeenteraad tevens de vlag vast te stellen conform het ontwerp van de heer Holla: de vlag in een verhouding van hoogte: lengte als 1:1,5. Twintig banen in de hoogteverhouding van: 30:7:2, 8:2, 8:2, 8:2, 8:2, 8:7:2, 8:2, 8:2, 8:2, 8:2, 8:2, 8:7:2, 8:2, 8:2, 8:2, 8:2, 8:7 (samen 100), wit-zwart-geel-zwart-geel-zwart-geel-zwart-geel-zwart-geel-zwart-geel-zwart-geel-zwart-geel-zwart-geel-zwart-geel-zwart-geel-zwart, op de broeking-

helft van het wit en uitkomende rode leeuw met staart.

Gemeentevlag van Eersel, 28 juni 1988.

Bij Koninklijk Besluit van 22 augustus 1988 (no. 9) werd aan de gemeente Eersel het volgende wapen verleend:

in keel een burcht van zilver, verlicht van het veld, gevoegd van sabel, bestaande uit een gekanteelde en van een puntgevel voorziene poort, waarin een opgetrokken valhek van sabel voor gesloten deuren, geplaatst voor een hogere en bredere gekanteelde hoofdtoeren en door muren verbonden met twee kleinere gekanteelde torens, de burcht vergezeld van een met de bovenhoek over de deuren gaand schuingeplaatst schild van sabel, beladen met drie drielingsbalken van goud en in een schildhoofd van zilver een uitkomende leeuw van keel. Het schild gedekt met een gouden kroon van drie bladeren en twee parels.

Noten

- ¹ W.A. van Ham, *Wapens en vlaggen van Noord-Brabant* (Zurpen 1986), p. 33.
- ² *Oorkondenboek van Noord-Brabant tot 1312*, bewerkt door H.P.H. Camps, I ('s-Gravenhage 1979), (voortaan OBNB) nrs. 5, 9, 14, 21, 34, 81; W. Steurs, *La région entre Dommel et Peel* (Brabant septentrional). Peuplement rural, géographie politique et création de villes, 1200-1400 environ, in: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis* 60 (1982), p. 796; zie ook: F.C. Theuws, The integration of the Kempen region into the Frankish Empire (550-750): some hypothesis, in: *Helinium*, XXVI (1986), p. 121-136.
- ³ R. van Uytven, *Stadsgeschiedenis in het Noorden en Zuiden*, in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* 2 (Haarlem 1982), p. 252.
- ⁴ D.P. Blok, De naam de Kempen, in: *Brabants Heem* 36 (1984), p. 62-63.
- ⁵ *Oorkondenboek van Holland en Zeeland tot 1299*, bewerkt door A.C.F. Koch, I ('s-Gravenhage 1970), nr. 73.
- ⁶ OBNB, nr. 98; G.W.A. Panhuysen, De politieke verhoudingen tussen Brabant en Gelre in het Maasdal gedurende de eerste helft van de 13e eeuw, in: *Akademiesdagen XV* (1963), p. 68.
- ⁷ OBNB, nr. 99; G.W.A. Panhuysen, *t.a.p.*
- ⁸ G.W.A. Panhuysen, *a.w.*, p. 67-68.
- ⁹ W. Steurs, *a.w.*, p. 795; OBNB, nr. 148.
- ¹⁰ OBNB, nr. 153.
- ¹¹ J.P.A. Coopmans, Sint-Oedenrode als Vrijheid, in: *Heemschild* 16 (1982), p. 86; W. Steurs, L'utilisation d'une source hagiographique discréditée: la Vita s. Ode virginis de Sint-Oedenrode, in: *Travaux de l'Institut d'Historie de l'université libre de Bruxelles*, IV (1981), p. 142.
- ¹² OBNB, nr. 160.
- ¹³ C. Rijken, Privilégie of carte van de gildebroeders van St. Johannes te Oerle, in: *Taxandria* 38 (1931), p. 212.
- ¹⁴ OBNB, nrs. 136, 243, 456, 569, 583, 829 en 830; Th. Ign. Welvaarts, *Geschiedenis van Bladel en Netersel* (Eindhoven 1890), p. 8; H. Pirenne (ed.), *Le livre de l'abbé Guillaume de Ryckel (1249-1272)* (Brussel 1896), p. 352.
- ¹⁵ W. Heesters en C.S.M. Rademaker, *Geschiedenis van Sint-Oedenrode* (Bijdragen tot de geschiedenis van het Zuiden van Nederland, XXIV) (Tilburg 1972), p. 52-52; OBNB, nr. 68, vgl. nr. 162.
- ¹⁶ OBNB, nrs. 103 en 136.
- ¹⁷ W. Heesters, Het Graafschap Rode, in: *Heemschild* 7 (1973), p. 41-43; J. Galesloot (ed.), *Le livre des feudataires de Jean III, duc de Brabant* (Brussel 1865), p. 92.
- ¹⁸ *Oorkondenboek der graafschappen Gelre en Zutphen tot op den slag van Woeringen, 5 juni 1288*, bewerkt door L.A.J.W. Sloet, I (1872), nr. 414.
- ¹⁹ OBNB, nr. 153; J.M. van de Venne, Brabant verkreeg in 1231 niet Roda ('s-Hertogenrade) doch Roda (St. Oedenrode) van Gelre, in: *De Maasgouw* 81 (1962), k. 129-132.
- ²⁰ vgl. OBNB, nr. 160.
- ²¹ OBNB, nrs. 165 en 166.
- ²² *Costuymen van St. Oederode ende haeren resorte*, in: *Costuymen ende usantien der hooft-stadt ende meyerye van 's-Hertogen-Bossche, mitsgaders het Eeuwige Edict, met de Caroline en Albertine Conformatie* (ed. 's-Hertogenbosch 1717), art. 9 en 10.
- ²³ J. Galesloot (ed.), *a.w.*, p. 20, 81, 104, 106 en 114; Algemeen Rijksarchief Brussel, Archief Leenhof van Brabant, nr. 2 (zg. Stootboek), fol. 47-49, 50 verso-53 verso en 57 verso-58; nr. 30, fol. 165 verso.
- ²⁴ *Costuymen van St. Oedenrode* (zie noot 22), art. 2 en 3; C.C.N. Krom en Aug.Sassen, *Oorkonden betreffende Helmond* ('s-Hertogenbosch 1884), p. 39-41 (18 december 1375).
- ²⁵ Algemeen Rijksarchief Brussel, Archief Leenhof van Brabant, nr. 2, fol. 47 verso.
- ²⁶ OBNB, nr. 430, vgl. nrs. 643, 739 en 842.
- ²⁷ OBNB, nr. 352.
- ²⁸ OBNB, nr. 577.
- ²⁹ OBNB, nr. 737.
- ³⁰ Archief Abdij Postel, charters Wintelre, nr. 1.
- ³¹ J.N.G. Sassen, *Inventaris der archieven van de stad 's-Hertogenbosch B* ('s-Hertogenbosch 1865), nr. 94.
- ³² Algemeen Rijksarchief Brussel, Archief Rekenkamer, nr. 45038; Rijksarchief in Noord-Brabant, Archief van de Raad en Rentmeester-Generaal, nrs. 86 en 87.
- ³³ J. Galesloot, *a.w.*, p. 177; Algemeen Rijksarchief Brussel, Archief Leenhof van Brabant, nr. 2 (zg. Stootboek), fol. 48 verso.
- ³⁴ Ch. Kerremans, *Etude sur les circonscriptions judiciaires & administratives du Brabant & les officiers placés à leur tête par les ducs antérieurement à l'avènement de la Maison de Bourgogne (1406)* (Brussel 1949), p. 39.
- ³⁵ J. Cuvelier, *Les dénombrement de foyers en Brabant (XIVe-XVIe siècle)* (Brussel 1912), p. 14; M. Martens, *L'administration du domaine ducal en Brabant au Moyen Age (1250-1406)* (Brussel 1954), p. 280; Streekarchief Zuidoost-Brabant, Collectie Melssen, z.nr.
- ³⁶ Ch. Kerremans, *a.w.*, p. 39 en 41.
- ³⁷ Algemeen Rijksarchief Brussel, Archief Rekenkamer, nr. 542, fol. 28; G.W.A. Panhuysen, *a.w.*, p. 68.
- ³⁸ J.P.A. Coopmans, De Meierij van 's-Hertogenbosch, een district in het Hertogdom Brabant, in: *Opstellen over recht en rechtsgeschiedenis, aangeboden aan prof. mr. B.H.D. Hermesdorf* (Deventer 1965), p. 93; Gemeentearchief 's-Hertogenbosch, Rechterlijk archief 's-Hertogenbosch, nr. 1201, fo. 1; Th.E. van Goor, *Beschrijving der stad en Lande van Breda* ('s-Gravenhage 1744), p. 377; J. Galesloot, *a.w.*, p. 290; P.C. Boeren, Van Haviksdonk tot Roosendaal, in: *De Ghulden Roos* Jaarboek 25 (1965), p. 71.
- ³⁹ H. Hardenberg, Het ontstaan van de vrijheid Tilburg, in: *Van Heidorp tot Industriestad. Verkenningen in het verleden van Tilburg* (Tilburg 1955), p. 58 en 70-71; E. de Seyn, *Geschied- en Aardrijkskundig Woordenboek der Belgische gemeenten*, I (Turnhout z.j.), p. 667.
- ⁴⁰ OBNB, nr. 254.
- ⁴¹ R. Byl, *Les juridictions scabinales dans le duché de Brabant*

- (des origines à la fin du Xe siècle) (Brussel z.j. (1965)), p. 248, 270, 272 en 301.
- ⁴² OBNB, nr. 150.
- ⁴³ OBNB, nrs. 165, 166, 508, 617 en 739.
- ⁴⁴ OBNB, nr. 866.
- ⁴⁵ OBNB, nr. 115.
- ⁴⁶ R. v. Uytven, *a.w.*, p. 224.
- ⁴⁷ OBNB, nrs. 34 en 66.
- ⁴⁸ T. Klaversma, De geslachten van Altena en Horne tot ca. 1300, in: *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg*, CXIV (1978), p. 19.
- ⁴⁹ OBNB, nrs. 90, 102 en 142.
- ⁵⁰ OBNB, nrs. 290, 742 en 753.
- ⁵¹ OBNB, nrs. 77, 109, 151 en 185; R. van Uytven, Aspecten van de Middeleeuwse stadsgeschiedenis in het Noorden van het Hertogdom Brabant; het recht van Leuven en 's-Hertogenbosch, in: I.J. Brugmans e.a., *Plaatsbepaling van het historisch onderzoek betreffende Noord-Brabant binnen de geschiedenis der Nederlanden* (Bijdragen tot de geschiedenis van het Zuiden van Nederland, LIV) (Tilburg 1982), p. 24; H.J.H. Bossink, Het wapen van 's-Hertogenbosch, in: *Varia Historica Brabantica*, VIII (1979), p. 284.
- ⁵² W. Steurs, *Les Campagnes du Brabant Septentrional au Moyen Age: La fondation de la ville neuve d'Oisterwijk par le Duc Henri Ier* (Brussel 1974), p. 3; OBNB, nrs. 115, 150, 276, 737, 769, 820 en 831.
- ⁵³ OBNB, nrs. 165, 166, 835 en 344.
- ⁵⁴ OBNB, nrs. 213, 252, 253, 483, 714 en 876.
- ⁵⁵ OBNB, nr. 114; M.W. van Boven, Een onbekende oorkonde van 1222 betreffende Helmond, in: *Brabants Heem* 36 (1984), p. 2-4; R. van Uytven, *Aspecten*, p. 20.
- ⁵⁶ OBNB, nr. 160.
- ⁵⁷ Algemeen Rijksarchief Brussel, Archief Leenhof van Brabant, nr. 2 (zg. Stootboek), fol. 47.
- ⁵⁸ OBNB, nrs. 254, 395, 758, 833, 834 en 860; M.A. Erens, *De oorkonden der abdij Tongerlo*, II (Tongerloo 1950), nr. 249.
- ⁵⁹ L.M.Th.L. Hustinx, *De evoluties van jurisdicties en gemeenten in Noord-Brabant van de 15e eeuw tot heden* ('s-Hertogenbosch 1975), p. 3.
- ⁶⁰ F.J. van Eетро, Het wapen van Tilburg en zijn historie, in: *De Lindeboom*, Jaarboek V (1981), p. 21.
- ⁶¹ Hustinx, *a.w.*; G.C.A. Juten, Vier Bornhemse oorkonden, in: *Taxandria* 13 (1906), p. 114; G.C.A. Juten, De heeren van Breda, in: *Taxandria* 32 (1925), p. 119; *Corpus Sigillorum Neerlandicorum. De Nederlandse zegels tot 1300* ('s-Gravenhage 1937-1940), nr. 588; W.J.F. Juten, De verkoop van het kasteel te Etten, in: *Taxandria* 3 (1896), p. 45-46; H. Mastboom, Het Hof van Oud-Gastel, in: *De Ghulden Roos*. Jaarboek 5 (1945), p. 91-101.
- ⁶² J. Cuijpers, De Wapens van Lith, in: *Maaskroniek*, uitgave van de Heemkundekring 'Maasdorpen in de gemeente Lith', 1980, I, p. 3.; L. van Tongerlo, Uit de historie van 'het dorp aan de rivier', in: *Varia Historica Brabantica*, V (1976), p. 19-54; A.C.M. Kappelhof, Het Vughtse schependomszegel, in: *Brabants Heem*, 28 (1976), p. 26-30.
- ⁶³ Th. E. van Goor, *a.w.*, p. 60.
- ⁶⁴ W.A. van Ham, *a.w.*, p. 76; *Corpus Sigillorum Neerlandicorum*, nrs. 618, 574 en 576.
- ⁶⁵ W.A. van Ham, *a.w.*, p. 75.
- ⁶⁶ W.A. van Ham, *a.w.*, p. 90-91.
- ⁶⁷ *Corpus Sigillorum Neerlandicorum*, nr. 618.
- ⁶⁸ *Corpus Sigillorum Neerlandicorum*, nr. 571.
- ⁶⁹ *Corpus Sigillorum Neerlandicorum*, nr. 618; Algemeen Rijksarchief Brussel, Archief Leenhof van Brabant, nr. 2 (zg. Stootboek), fol. 51, 48 verso en 50 verso; B. Aarts, Ter Borch, faktor in de Middeleeuwse geschiedenis der 'Tilburgen', in: *De Lindeboom*. Jaarboek V (1981), p. 63; Galesloot, *a.w.*, p. 177, 5 en 132; Algemeen Rijksarchief Brussel, Archief Rekenkamer, nr. 45038.
- ⁷⁰ J.P.W.A. Smit, *De Brabantsche beelden en teekens van recht* ('s-Gravenhage 1957), p. 199.
- ⁷¹ W. Heesters, 's-Hertogenhuys, in: *Heemschild*, 11 (1977), p. 25-27 en 29; OBNB, nrs. 835, 229 en 136; Algemeen Rijksarchief Brussel, Archief Leenhof van Brabant, nr. 2 (zg. Stootboek), fol. 47; nr. 4 (zg. Spechtboek), fol. 191, 193 verso, 192 verso en 190.; Costuymen van St. Oederode (zie noot 22), art. 3 en aanhangsel.
- ⁷² R. v. Uytven, *Aspecten*, p. 62.
- ⁷³ OBNB, nr. 395.
- ⁷⁴ Costuymen van Bergeyck ende Eersel (editie als in noot 22), art. 11.
- ⁷⁵ OBNB, nr. 373.
- ⁷⁶ Oisterwijk - opidum: OBNB, nrs. 276, 712 en 820, - villa: OBNB, nrs. 603 en 829-830; Sint-Oedenrode - 'stat': OBNB, nr. 835, - villa: OBNB, nrs. 786 en 850; Eindhoven - opidum: OBNB, nrs. 165 en 492, - villa: OBNB, nrs. 252 en 418-419; Helmond - opidum: OBNB, nrs. 261, 386 en 492, - villa: OBNB, nr. 600.
- ⁷⁷ Archief Abdij Postel, charters Eersel, nrs. 1 en 2.
- ⁷⁸ J.P.W.A. Smit, *a.w.* t.o.p. 129 (afb. 200).
- ⁷⁹ OBNB, nrs. 834 en 860.
- ⁸⁰ M.A. Erens, *a.w.*, nr. 429.
- ⁸¹ Archief Abdij Postel, charters Eersel, nrs. 3 en 4.
- ⁸² J.N.G. Sassen, *a.w.*, nr. 121.
- ⁸³ Archief Abdij Postel, charters Eersel e.a.
- ⁸⁴ Algemeen Rijksarchief Brussel, Archief Leenhof van Brabant, nr. 2 (zg. Stootboek), fol. 49.
- ⁸⁵ Rijksarchief in Noord-Brabant, Archief van de Raad en Rentmeester-Generaal, nrs. 85 en 87.
- ⁸⁶ Algemeen Rijksarchief Brussel, Archief Leenhof van Brabant, nr. 4 (zg. Spechtboek), fol. 193.
- ⁸⁷ OBNB, nrs. 758, 833, 834 en 860.
- ⁸⁸ J.B. Gramaye, *Taxandria* (Brussel 1610), p. 98; vgl. de discussie tussen J. Bijnen en M. de Bruijn in *Brabants Heem* 1982-1983.
- ⁸⁹ OBNB, nr. 303; afbeelding in *Corpus Sigillorum Neerlandicorum*, nr. 697.
- ⁹⁰ OBNB, nr. 352.
- ⁹¹ J.P.W.A. Smit, *a.w.*, p. 161-162.
- ⁹² F. Beelaerts van Blokland, Meyerijische heraldiek, in: *De Nederlandsche Leeuw*, 26 (1908), k. 116.
- ⁹³ Zie de artikelen van J.A.M. Coolen in *De Brabantse Leeuw* 1974-1975.
- ⁹⁴ W. van Ham, *a.w.*, p. 106; vgl. W.A. van Ham, De wedergeboorte van Bataafs Brabant in zinnebeelden herdacht, in: *Varia Historica Brabantica*, V (1976), p. 166.
- ⁹⁵ W.A. van Ham, *Wapens*, p. 108; W.A. van Ham, *De wedergeboorte*, p. 166; zie kaartje.
- ⁹⁶ B.C.M. Jacobs, *Justitie en Politie in 's-Hertogenbosch voor 1629* (Brabants Rechtshistorische Reeks 1) (Assen/Maastricht 1986), schepenlijsten; *Corpus Sigillorum Neerlandicorum*, nrs. 1010 en 1009; Rijksarchief in Noord-Brabant, Collectie Goossens, nr. 4; G.H.A. Venner, *Inventaris van het archief van de Familie van den Bergh te Roermond* (Maastricht 1975), inv.nr. 507.
- ⁹⁷ J.B. Gramaye, *Taxandria* in qua antiquitates et decora, in: *Antiquitates Belgicae* (Leuven-Brussel 1708), p. 19.
- ⁹⁸ Abdij Tongerlo te Westerlo (B.), afgebeeld in: *Drie Dorpen, één gemeente* (Hapert 1987), p. 131.
- ⁹⁹ W.A. van Ham, *De wedergeboorte*, p. 166.
- ¹⁰⁰ Th. Ign. Welvaarts, *Reusel, naar de archieven van Postel's abdij* (Turnhout 1877), p. 49-54; F.J. van Eетро, *a.w.*, p. 11;

Streekarchief Zuidoost-Brabant, Administratief archief van de gemeente Geldrop tot 1810, inv.nr. 8.

¹⁰¹ R. van Uytven, *Stadsgeschiedenis*, p. 220-222; vgl. H.J.H. Bossink, *a.w.*, p. 249-252.

¹⁰² J.P.W.A. Smit, *a.w.*, p. 167 en 222.

¹⁰³ Th. E. van Goor, *a.w.*, p. 60; J.P.W.A. Smit, *a.w.*, t.o.p. 129 (afb. 200 en 204).

¹⁰⁴ OBNB, nrs. 758, 834 en 860.

¹⁰⁵ OBNB, nr. 833; M.A. Erens, *a.w.*, II, nr. 429.

¹⁰⁶ Archief Abdij Postel, charters Eersel, nr. 1.

¹⁰⁷ Archief Abdij Postel, charters Eersel.

¹⁰⁸ Archief Abdij, Postel, charters Eersel; Rijksarchief in Noord-Brabant, Collectie Cuypers van Velthoven, nr. 3582; Streekarchief Zuidoost-Brabant, Administratief archief van de gemeente Eersel, inv.nr. 114.

¹⁰⁹ Streekarchief Zuidoost-Brabant, Administratief archief van de gemeente Eersel, inv.nr. 114; Rechterlijk archief van Eersel, inv.nr. 120.

¹¹⁰ Rijksarchief in Noord-Brabant, Collectie Cuypers van Velthoven inv.nr. 3582.

¹¹¹ Streekarchief Zuidoost-Brabant, Administratief archief van de gemeente Duizel en Steensel, inv.nr. 340 (nr. 53).

¹¹² Streekarchief Zuidoost-Brabant, Administratief archief van de gemeente Eersel, inv.nr. 126.

¹¹³ Streekarchief Zuidoost-Brabant, Administratief archief van de gemeente Bergeijk, inv.nr. 955.

¹¹⁴ Archief van de Hoge Raad van Adel.

¹¹⁵ Gemeentehuis Eersel; afschrift in: Streekarchief Zuidoost-Brabant, Administratief archief van de gemeente Eersel, inv.nr. 180.

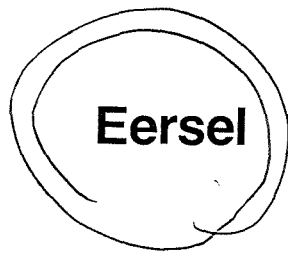
¹¹⁶ Streekarchief Zuidoost-Brabant, Administratief archief van de gemeente Duizel en Steensel, inv.nr. 279; afschrift in: Rijksarchief in Noord-Brabant, Archief Provinciale Griffie, voorl.inv.nr. 1689.

¹¹⁷ Staatsblad 727, wet van 22 december 1922.

De joodse begraafplaats

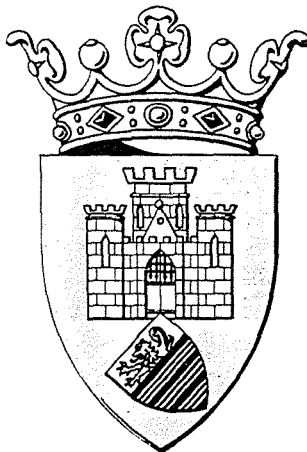
In de tweede helft van de 18e eeuw vestigden zich in het zuid-oosten van onze provincie een aantal joodse vluchtelingen, die afkomstig waren uit het tegenwoordige Duitsland. Zij trokken onder meer naar dorpen in de buurt van de grens, zoals Budel, Valkenswaard, Bergeijk, Eersel, Bladel en Reusel. Ofschoon er nog maar weinig over deze immigranten bekend is, lijkt het aannemelijk dat hun aantal klein is gebleven. Zo woonde er in 1810 in Eersel maar één joods gezin, nl. dat van Meyer Samuel. Nadat keizer Napoleon op 18 augustus had bepaald, dat iedereen een naam moest gaan dragen, koos Meyer voor zijn gezin de familienaam Bloemhoff, terwijl hijzelf voortaan de naam Abraham ging dragen. De joden uit Eersel en omgeving hadden een begraafplaats in de nabijheid van de Hooge Hees. Toen in 1832 het

kadaster werd ingevoerd, werd deze plaats op naam gesteld van de Israëlitische gemeente van Eersel-Bergeijk. Ook bij de kadastrale hermeting vijftig jaar later stond ze nog zo te boek. Maar Panken schreef in 1900 in zijn boek over Bergeijk, dat de begraafplaats al omstreeks 1850 was gesloten, omdat er toen geen joden meer in de omgeving woonden. Uit de Meierijsche Courant van 2 november 1901 blijkt, dat de eigendomsbewijzen van de begraafplaats toen in bezit waren van de Israëlitische gemeente in Eindhoven. Na de Tweede Wereldoorlog zag het Nederlands Israëlitisch Kerkgenootschap zich geplaatst voor de zorg van ongeveer 200 verlaten joodse begraafplaatsen. In veel gevallen nam de burgerlijke gemeente die zorg over. In Eersel wordt de begraafplaats bij de Hooge Hees sinds 1974 door de gemeente onderhouden.

Eersel Duizel Steensel

Drie Zaligheden

BIBLIOTHEEK
STREEKARCHIEF
ZUID-OOST BRABANT
nr 89 / 1006

Een bijdrage tot haar geschiedenis onder redactie van

A. Dams
F.J.P. Huijbregts
J. Spoorenberg

Gemeente Eersel

Raadsvergadering d.d. 25 maart 1997

Agendapunt: V nr. R 97-36

Onderwerp: Naam, wapen en vlag nieuwe
gemeente

Accoord
De Raad
De Gemeentesecretaris

*Aanvullend
Kernbeeld: Eersel c.a.
Vervangen met 12-5.*

*Legen fractie
Kernbeeld.*

Aan de raad der gemeente

In artikel 2 van de Wet van 11 september 1996 tot gemeentelijke herindeling in onder meer het samenwerkingsgebied Zuidoost-Brabant, is uit de opgeheven gemeenten Eersel en Vessem c.a. de nieuwe gemeente Eersel ingesteld. De wetgever heeft de keuze voor deze naam gebaseerd op het hoogste inwonertal van de bij de herindeling betrokken voormalige gemeenten. Artikel 158 van de Gemeentewet kent de raad de bevoegdheid toe de naam van de gemeente te wijzigen. Daarnaast dient de raad een keuze te doen voor een nieuw wapen en een nieuwe vlag. Omtrent de keuze voor een gemeentewapen en -vlag is door de Stuurgroep gemeentelijke herindeling Eersel-Vessem c.a. advies gevraagd aan de Noordbrabantse Commissie voor Wapen- en Vlaggenkunde van de Stichting Brabants Heem. Deze commissie heeft, vanuit haar beoordelingsoptiek, niet alleen voorkeur uitgesproken voor handhaving van het wapen en de vlag van de voormalige gemeente Eersel, doch ook voor handhaving van de naam. Ons college is eveneens van oordeel dat, mede gebaseerd op een aantal andere navolgende argumenten, handhaving van naam, wapen en vlag van Eersel voorkeur verdient:

1. De naam Eersel heeft een behoorlijk algemene bekendheid, al dan niet in samenhang met De Acht Zaligheden. Dit is voor de toeristisch-recreatieve profilering en herkenbaarheid van onze gemeente van grote waarde, mede bevestigd in het door DTV Consultants te Breda opgestelde Toeristisch-recreatief actieplan gemeente Eersel in juli 1996. Het is onzes inziens tevens van belang, dat de keuze voor een gemeentenaam - met name in het bestuurlijk verkeer - voor de vraag waar die gemeente ligt niet mag leiden tot een uitgebreide zoektocht in allerlei naslagwerken (denk bijvoorbeeld aan nieuwe gemeentenamen als Onderbanken, Liemeer, Cranendonk, Laarbeek enz.). Bij de keuze voor een naam met een heemkundige invalshoek zal daaraan niet te ontkomen zijn.
2. De kern Eersel heeft de meeste inwoners, welk argument bij de naamgeving in veel Nederlandse gemeenten gebruikelijk is. Ook de wetgever heeft zoals eerder gememoreerd het getalscriterium gehanteerd. Wij benadrukken, dat van identiteitsverlies voor de bewoners uit de andere kernen van de gemeente in het geheel geen sprake is. Wintelre blijft Wintelre, Duizel blijft Duizel. Het gebruik van een meervoudige naam wordt door de wetgever, doch ook door ons college, uit het oogpunt van praktische hanteerbaarheid afgewezen.
3. De keuze voor een andere gemeentenaam zal met name voor de gemeente en bedrijven extra kosten en een aanzienlijk administratieve rompslomp met zich meebrengen.
4. Dat er sprake is van een "nieuwe" gemeente Eersel kan worden geaccentueerd door het in plaats van het gemeentewapen intern en extern gebruik van een gemeentelogo, dat op diverse manieren kan worden toegepast in een nieuw te ontwerpen huisstijl. Het wapen en de vlag van de voormalige gemeente Eersel blijven dan alleen "op papier" voortbestaan.

Wij stellen uw raad voor de gemeentenaam Eersel te handhaven, evenals het wapen en de vlag uit 1988 van de voormalige gemeente Eersel. Een meerderheid van de commissie Algemene Bestuurlijke Zaken heeft omtrent dit voorstel positief geadviseerd. Een deel van de commissie is voorstander van de toevoeging c.a. achter de naam Eersel.

BURGEMEESTER EN WETHOUDERS VAN EERSEL

de secretaris,
J.M.M.H. Thomas

de burgemeester,
H.P.G.M. Houben-Sipman

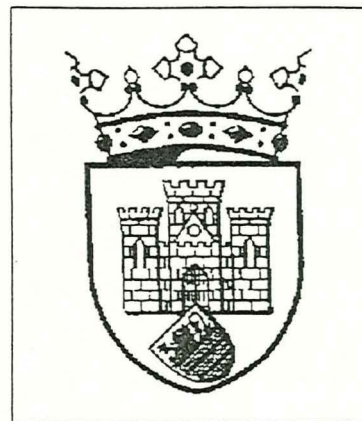
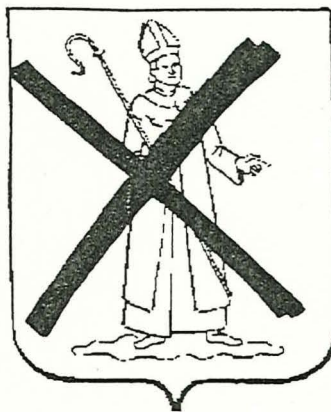
Eersel, 14 maart 1997

BSRW7009.RA

Op 25 maart j.l. koos de nieuwe gemeenteraad van Eersel en Vessem een nieuwe naam voor de heringedeelde gemeente. Unaniem koos de raad voor de naam 'Eersel'. Zelfs bij de raadsleden uit de voormalige gemeente Vessem kon er geen pleidooi af voor de naam 'Eersel-Vessem'.

Geen steun voor gemeentenaam Eersel-Vessem

Voor deze naam had de heemkundevereniging 'De Hooge Dorpen, Vessem, Wintelre en Knegsel' wel gepleit bij B. en W. van de nieuwe gemeente. Deze naam zou de historische eigenheid van de twee samengevoegde gemeentes het beste uitdrukken. Een naam bovendien waar ook de inwoners van de voormalige gemeente Vessem c.a. goed mee uit de voeten zouden kunnen. Men zou zich zeker meer betrokken voelen bij de zaken uit het verre Eersel.

Hoe komt nu zo'n beslissing tot stand?

Dat ligt natuurlijk allereerst aan de voorbehandeling in de commissie Algemene Zaken. Hier werd al de naam 'Eersel' door B. en W. voorgesteld. Volgens een artikel in het Eindhovens Dagblad van 5 maart is raadslid Spierings voor de naam 'Eersel-Vessem', maar in zijn voorstel wil hij de naam 'Eersel c.a.'. Mevrouw Hermans pleit vervolgens nog voor een herkenbaarheid van de vijf andere kerkdorpen in de vlag. Beide voorstellen worden door de meerderheid van tafel geveegd.

Geen steun van de commissie van Brabants Heem.

Alleen in het logo voor de briefhoofden zullen volgens de voorzitter, mevrouw Houben, de namen van de zes kerkdorpen worden opgenomen. In het raadsvoor-

stel lezen we, dat de keuze voor de naam, wapen en vlag voor de gemeente Eersel is ingegeven door het advies van de commissie voor Wapen- en Vlaggenkunde van de Stichting Brabants Heem.

Wij zijn met ons standpunt voor de keuze 'Eersel-Vessem' onderuit gehaald door een eigen commissie van Brabants Heem. Overigens zonder dat deze **eenmans-commissie** ook maar even de moeite genomen heeft om met ons contact op te nemen. De raad heeft het advies dankbaar opgevolgd, mede gezien het feit dat onze brief helemaal niet werd genoemd in het betreffende raadsvoorstel.

Hiermee komt een einde aan 182 jaar gemeente Vessem, aan zijn gemeentevlag en -wapen. 'Sint Lambertus van goud op de achtergrond van lazuur' bestaat niet meer.

Mat Theunissen

Nieuwe leden

Als nieuwe leden heten wij van harte welkom:

Lena Tops-v.d. Sande uit Wintelre en Cees Bartholomeus uit Knegsel.

De Heijmraeder verschijnt vier keer per jaar en is een uitgave van de Heemkundevereniging De Hooge Dorpen. Leden ontvangen het blad gratis. Niet-leden kunnen voor 15 gulden per jaar een abonnement aanvragen.

SECRETARIAAT

Postels Huufke 18, 5512 AV Vessem
Tel. 0497-591985

BESTUUR

J. van den Biggelaar, voorzitter, Kerkstraat 13, Wintelre.

M. Theunissen, secretaris, Postels Huufke 18, Vessem.

H. Raymakers, penningmeester, Houtens 19, Son.

K. Huijbers, Wilhelminalaan 27, Vessem.
N. Rempkens, Wilhelminalaan 38, Vessem. (REDACTIE HEIJMRAEDER).

J. Cramer, Molenberg 20, Vessem.

- Het sterk emotionele stukje lezend in De Heijmraeder 5 (1997) 8, vroeg ik me af of mensen, en in dit specifieke geval de heer Mat Theunissen, eigenlijk wel kunnen lezen.
- In de kop van het artikel staat dat de raad van de nieuwe gemeente Eersel *unaniem* voor de naam Eersel heeft gekozen. Zelfs de 'Vessemse' raadsleden deden dat. Daarvoor had het college van B & W al een dergelijk standpunt ingenomen, alsmede de commissie Algemene Zaken.
- Nu zou je verwachten dat de heemkundekring die 'eigen' heren en het 'eigen' gemeentebestuur eens stevig aanpakt, zeker omdat de brief van de heemkundekring niet eens werd genoemd in het raadsvoorstel (och arme), doch dat zal zij niet hebben gedurfd.

Is het enerzijds jammer dat door al die emoties rond herindeling wordt gepleit voor samengestelde namen (en natuurlijk verwijst men dan naar andere, al langer bestaande dubbele namen), de heer Theunissen durft zelfs te stellen dat inwoners van Vessem c.a. zich door de gemeentenaam meer betrokken zouden kunnen voelen bij de zaken uit 'het verre' Eersel! Een ronduit belachelijke stelling. Geen enkele inwoner voelt zich betrokken bij gemeentelijke zaken, ieder doet dat voor zijn eigen kleine wereldje, raadsleden zouden een iets bredere belangstelling behoren te hebben.

Nu verwijt de heer Theunissen de 'eigen' commissie van Brabants Heem dat deze (1) de keuze voor de naam, wapen en vlag voor de gemeente heeft ingegeven en (2) de heemkundekring met haar standpunt heeft onderuitgehaald en (3) een eenmans-commissie is en (4) niet eens de moeite heeft genomen contact met de kring op te nemen. Voorwaar een litanie van een gefrusteerde schrijver.

Heeft de heemkundekring enerzijds natuurlijk niets te maken met wat een vak-commissie op verzoek van een college van B & W adviseert, anderzijds zou verwacht mogen worden dat een heemkundekring zaken serieus benadert en zich dus op de hoogte brengt over hetgeen men bekritiseert.

De Noordbrabantse Commissie voor Wapen- en Vlaggenkunde (want zo heet die commissie en niet anders) heeft niemand onderuit gehaald; de heemkundekring had namelijk niet even de moeite genomen om met deze commissie contact op te nemen. Of denkt de Vessemse kring zelf alle wijsheid in pacht te hebben?

Hoe groot de commissie is, wat haar doelstellingen zijn en wat er voor de plaatsen in de Regio Eindhoven werd voorgesteld, had zeker de schrijver als secretaris van de heemkundekring kunnen weten door gewoon de post te lezen, die op een secretariaat binnenkomt. ~~Die~~ hebben immers ~~alle~~ in september 1996 het 117 pagina's tellende *Rapport betreffende herziening van de wapens van gemeenten en de instelling van wapens voor de dorpen in de Regio Eindhoven* toegezonden gekregen.

Tot slot mag nog worden opgemerkt dat de afbeelding van het wapen van de voormalige gemeente Vessem c.a. niet correct is. Deze is ontleend aan het logo op het briefpapier van die gemeente, dat eveneens niet conform het wapendiploma van 1817 was uitgevoerd.

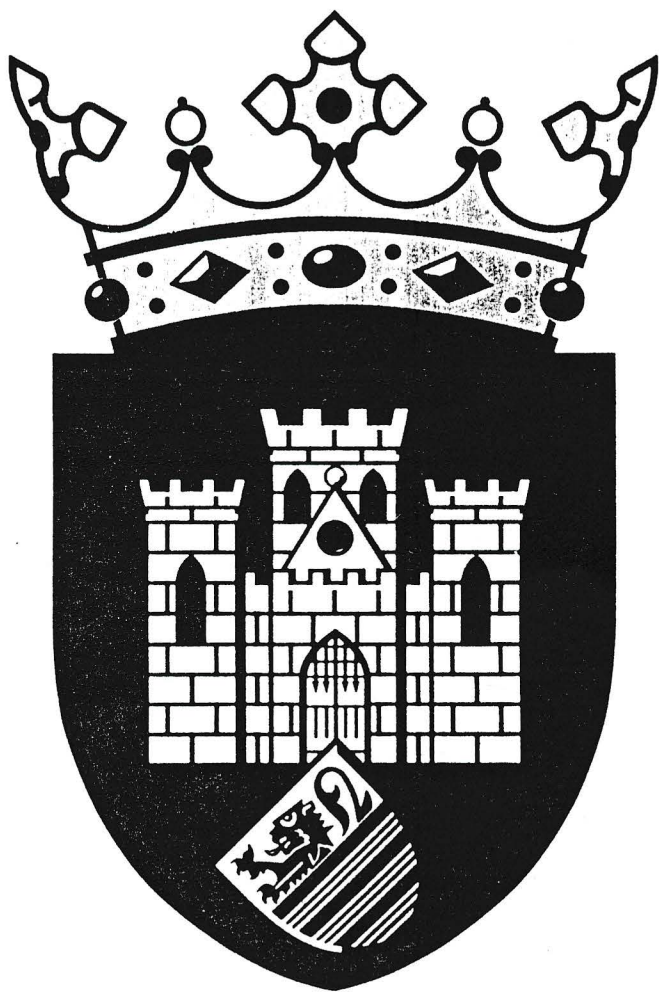
In plaats van zijn frustraties ongenueanceerd te publiceren had de heer Theunissen zijn energie beter kunnen steken in een verzoek aan het college van B & W van de nieuwe gemeente om voor Vessem c.a. een dorpswapen en -vlag in te stellen, een verzoek dat ook de Noordbrabantse Commissie voor Wapen- en Vlaggenkunde tot tweemaal toe heeft gedaan.

Alle h k
in de strecke

Het nieuwe wapen

der gemeente Eersel

Het nieuwe wapen der gemeente Eersel

Op 16 juli 1817 bevestigde de Hoge Raad van Adel de gemeente Eersel in het bezit van het volgende wapen: „zijnde van lazuur, beladen met drie torens, verzeld ter wederzijde door eene lelij, alles van goud, en pointe een schild van goud, waar op eene leeuw zwemmende op eene zee, alles van lazuur.”

Het is een misvatting te geloven dat de Hoge Raad van het oude wapen met de drie drielingsbalken het „Zeeuwse” wapen heeft gemaakt, zoals wel is beweerd. De burgemeester van Eersel schreef immers op 17 maart 1815 dat het wapen drie torens, twee kleine leliebloemen en een schild onder de torens, waarin zich een „halve Leeuw uyt baeren” bevond, bevatte. Als bewijs zond hij een lakafdruk van het oude schepenzegel mee, dat op dat moment nog in gebruik was.

Ook de burgemeester van 1815 heeft het goed gezien. De fout moet zijn gemaakt door de zegelsnijder, die na de „brand van Eersel” in 1694 waarschijnlijk aan de hand van een slechte afdruk, een nieuw zegelstempel moest snijden. Hierop, en op een in 1720 vervaardigde zilveren bodebus van Eersel, is de burcht als drie losse torens te zien met een wapenschild, waarop de „golfjes” in plaats van de drielingsbalken voorkomen.

Op 1 januari 1923 werden de gemeenten Eersel en Duizel en Steensel samengevoegd tot de gemeente Eersel. In feite kwamen hiermee de oude gemeentewapens te vervallen. Daarom richtte de gemeenteraad zich op 15 december 1924 tot H. M. de Koningin om bevestiging van het oude wapen van Eersel te verkrijgen (dat van Duizel bevatte de beeltenis van de Sint Jan Baptist). Hierop volgde echter een uitvoerige correspondentie met o.m. de toenmalige Rijksarchivaris, die een uitvoerig onderzoek instelde en een conclusie trok, die door de Hoge Raad van Adel niet werd overgenomen. Daarop liep de zaak vast.

Het college van B. & W. van Eersel verzocht het Streekarchief Zuidoost-Brabant op 15 september 1987 een onderzoek te verrichten teneinde te komen met voorstellen voor een gemeentevlag en het herstel van het gemeentewapen. Het rapport „Het wapen van Eersel, een historische verkenning”, samengesteld door ondergetekende, werd in december van dat jaar aan het college toegezonden. Dit leidde tot de vaststelling van de gemeentevlag (28 juni 1988) en het herstelde gemeentewapen.

Uit het ingestelde onderzoek bleek o.m. het volgende. De schepenbank van Eersel, oorspronkelijk een „eninge” (praetorium), strekte zich uit over een groot gebied. De oudste zegels zijn vanaf 1344 resp. 1339 naast elkaar in gebruik. Het zegel met de lelies werd gebruikt voor het rechtsgebied, het zegel zonder de lelies voor de vrijheid Eersel zelf. Er is een aanwijzing dat beide zegels voorgangers hebben gehad, die – gezien de afbeelding op zich – uit het derde kwart van de 13de eeuw zouden kunnen dateren.

Het oude stempel zonder de lelies moet al kort na 1383 verloren zijn gegaan, het stempel met de lelies blijft in gebruik tot zeker 1685.

In het rapport is een vergelijkend onderzoek opgenomen met de burchtzegels en burchten van Oisterwijk en Sint-Oedenrode. Hierdoor kwam vast te staan dat ook Eersel een burcht moet hebben gekend. Archiefonderzoek leidde tot de conclusie dat deze burcht al vóór 1316 moet zijn verdwenen en mogelijk een stichting was van *Hendrik I* hertog van *Brabant* kort ná 1203. Eersel nam in de 13de eeuw een „eerste” plaats in binnen het gebied van het latere Kwartier van Kempenland, dat in die eeuw (evenals grote delen van de latere Kwartieren van Peel-land en Oisterwijk) nog als „Campinia” werd aangeduid. De centrumrol van Eersel was echter al omstreeks 1300 uitgespeeld en werd door het nabijgelegen Oerle overgenomen.

Het wapenschild met de drie drielingbalken en de uitkomende leeuw is bekend van een zegel uit 1266 van *Arnoldus van Beke*, schout van 's-Hertogenbosch (en in „Campinia”). Het staat vast dat deze hertogelijke functionaris niet zijn persoonlijk wapen in het zegel van Eersel kon doen opnemen. Het zegel uit 1266 moet dan ook als ambtswapen van de schout „in Busco et in Campinia” worden gezien, dat tot familiewapen van de *Van Beke's* is verworden.

De opname van het schildje in het zegel van Eersel kán niets anders betekenen dan dat de hertog van Brabant zijn eigen wapensymbool (de leeuw) liet opnemen in het schildhoofd van het wapen van „Campinia” (of van de graven van Campinia, waarvan hij de rechtsopvolger was). Dat hij juist aan Eersel toestond dit wapen op te nemen zal hebben samengehangen met het feit dat Eersel als centrumplaats van (een deel van) dit graafschap/rechtsgebied werd gezien.

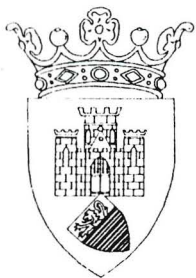
Dat de lelies een teken van rechtsmacht zijn, zoals door anderen al is gesteld, wordt door het gebruik van het Eerselse zegel met de lelies bevestigd. Dit specifieke gebruik is ook de reden geweest, waarom in het voorstel voor het nieuwe gemeentewapen de lelies zijn vervallen.

Het advies aan het college van B. & W. van Eersel luidde dan ook de oude vormen zo nauwkeurig mogelijk te herstellen, d.w.z. de drie losstaande torens weer te vervangen door de burcht uit de 14de-eeuwse zegels en het „Zeeuwse” wapen door het schildje uit dezelfde zegels. De kleuren van het wapen met de drielingbalken zijn al in de 16de eeuw bekend. Voor het schild en de burcht kon worden gekozen uit de kleuren goud, sabel, zilver en keel.

De keuze zilver en keel had de voorkeur, waarbij – om teveel gelijkenis met het wapen van Oisterwijk en bij toekomstig herstel dat van Sint-Oedenrode te voorkomen – het schild van keel en de burcht van zilver zouden worden.

Met de in het hiernavolgende K.B. genoemde „puntgevel” wordt een „pundak” bedoeld, als men tenminste uitgaat van de afbeelding op de beide 14de-eeuwse zegels.

Bij Koninklijk Besluit van 22 augustus 1988, nr. 9, werd het volgende wapen aan de gemeente Eersel verleend: In keel een burcht van zilver, verlicht van het veld, gevoegd van sabel, bestaande uit een gekanteelde en van een puntgevel voorziene poort, waarin een opgetrokken valhek van sabel voor gesloten deuren, geplaatst voor een hogere en bredere gekanteelde hoofdtoren en door muren verbonden met twee kleinere gekanteelde torens, de burcht vergezeld van een met de bovenhoek over de deuren gaand schuingeplaatst schild van sabel, beladen met drie drielingsbalken van goud en in een schildhoofd van zilver een uitkomende leeuw van keel. Het schild gedekt met een gouden kroon van drie bladeren en twee parels.

J. TH. M. MELSSSEN

voor meer informatie kunt u zich wenden tot:

samenwerkingsverband

regio eindhoven kempenland

streekarchief

Stadhuisplein 1
Postbus 90150
5600 RB Eindhoven
telefoon: 040-387908